

بُماری زبان

روزانہ منصوبہ کار
دینیک کार्ययोजنا

7

تسلیم رضا خاں
Tasleem Raza Khan

विषय-

उर्दू

पाठ-हुँड्बो वतन प्रकरण-
खाक 2

मिशन शिक्षण ग्रन्थालय

कक्षा - 7

सच बता तू सभी को भाता है
 या कि मुझसे ही तेरा नाता है
 मैं ही करता हूं तुझपे जां निसार
 या कि दुनिया है तेरी आशिके ज़ार
 क्या ज़माने को तू अज़ीज़ नहीं
 जिन्ह व इंसां की हयात है तू
 मुर्ग व माही की कायनात है तू
 है नबातात का नमु तुझसे
 रोख तुझ बिन हरे नहीं होते
 सबको होता है तुझसे नुशु नुमा
 सबको भाती है तेरी आब व हवा
 तेरी एक मुश्त खाक के बदले
 लूं न हरगिज़ अगर बहिशत मिले
 जान जब तक न हो बदन से जुदा
 लेखकों^{प्रश्न} हो वतन से जुदा

इस नज़्म के लेखक श्री अल्ताफ़ हुसैन
 हाली हैं।

उन्होंने इस नज़्म में अपनी भावनाओं को
 प्रकट किया है

अर्थ

नबातात। वह चीजें जो ज़मीन
 से उगती हैं

मुश्त। मुर्गी

बहिशत। जन्नत

नुशु नुमा। बढ़ोत्तरी

प्रश्न,, हाली ने इस नज़्म में अपने
 ज़ज़बात किसके बारे में बयान किए
 हैं?

प्रश्न,, हाली ने जिन्ह व इंसां की हयात
 किसे कहा है?

سچ بتا تو سبھی کو بھاتا یے
 یا کہ مجھ سے بی تیرا ناتا یے
 میں بی کرتا ہوں تجھ بے حار نثار
 یا کہ دنیا یے تیری عاشق زار
 کیا زمانے کو تو عزیز نہیں?
 اے وطن تو تو ایسی چیز نہیں
 جن و انسان کی حیات یے تو
 مرغ و مابی کی کائنات یے تو
 یہ بُنات کا نمو تجھ سے
 روکہ تجھ بن بڑے نہیں بوتے
 سب کو ہوتا یے تجھ سے نشو نما
 سب کو بھاتی یے تیری آب و ہوا
 تیری اک مشت خاک کے بدلے
 لوں نہ بر گز اگر بہشت ملے
 جان جب تک نہ ہو وطن سے جدا
 کوئی دشمن نہ ہیں یہ وطن سے جدا

اس نظم کے مصنف جناب الطاف حسین
 حالی صاحب ہیں۔ انہوں نے وطن کی محبت
 پر اپنے جذبات کا اظہار کیا یے

الفاظ ..... معنی

نباتات

وہ چیزیں جو زمین سے اگتی ہیں
 میٹھی

بہشت ..... جنت

نشو نما ..... بڑھوٹری

سوال ..... حالی نے اپنے

جذبات کا اظہار کس کے
 لئے کیا ہے۔سوال ..... جن و انسان کی
 حیات کس کو کہا ہے

बैठे बैठे प्रिये लिए। हो हम वतनों
उठो अद्दो मन के दोस्त बनो
तुम अगर चाहते हो मूल्क की खैर
न किसी हम वतन को समझो गैर
हों मुसलमान इस में या हिन्दू
बौद्ध मज़हब हो या कि हो ब्रह्मो
सबको मीठी निगाह से देखो
समझो आंखों की पुतलियां सबको
मुल्क हैं इत्फाक से आजाद
शहर हैं इत्फाक से आबाद
हिन्द में इत्फाक होता अगर
खाते गैरों की ठोकरें क्योंकर
कौम सब इत्फाक खो बैठी
अपनी पूँजी से हाथ धो बैठी
एक का एक हो गया बद खुआ
लगी गैरों की पड़ने तुम पे निगाह
फिर गये भाइयों से जब भाई
जो न आई थी वह बला आई

بینہیے یے فکر کیا ہو ہم وطنو
انھوں اپل وطن کے دوست بنو
تم اگر چاہتے ہو ملک کی خیر
نہ کسی ہم وطن کو سمجھو غیر
بُوں مسلمان اس میں یا بندو
بودھ مذبب ہو یا کہ ہو بربمو
سب کو مینہی نگاہ سے دیکھو
سمجھو انکھوں کی پتلیاں سب کو
ملک بیس اتفاق سے آزاد
شہر بیس اتفاق سے آباد
بند میں اتفاق بوتا اگر
کھاتے غیروں کی نہوکریں کیونکر
قوم سب اتفاق کھو بینہی
اپنی پونجی سے باٹھ دھو بینہی
ایک کا ایک ہو گیا بد خواہ
لگ غیروں کی پڑنے تم پے نگاہ
پھر گئے بھائیوں سے جب بھائی
جو نہ آئی تھی وہ بلا ای

شब्द | ار्थ

بَدْ خُوَّا | بُو را چاہنے
وَا لَا

بَلَا | مُسَيِّبَة

پ्रश्न,, „نज़م کے اس دوسرے
ہیسے مें ہالیٰ ائھلے وطن
کو کیا پیغام دے رہے ہیں?
پ्रश्न,, کوئی اکتا سے کیا
لَا بَھ ہے?

01/07/2020 کے جواب
(1) اپنے وطن بندوستان کے

لئے

(2) بندوستان کو
تسليوم رضا خاں³

الفاظ ..... معنی

بَدْ خُوَّا ..... برا

بَلَا ..... چاہنے والا

بَلْ ..... مصیبت

سوال...نظم کے اس
 حصے میں حالی اپل
 وطن کو کیا پیغام
 دے رہے ہیں؟

سوال...قومی
لکھتے سے کا

9458278429

विषय- उर्दू

प्रकरण- नज़म

पाठ- हुब्बे वतनकक्षा -7

क्रमांक- 2

मिशन शिक्षण संवाद

कविता का सार

نظم کا خلاصہ

बच्चों पिछले दो पाठ में हमने अपने वतन कविता की वह पंक्तियां पड़ी जिनमें हाली ने अपने वतन हिंदुस्तान से बेइंतहा मोहब्बत का इजहार किया है और क़ौम की बदहाली का तज़करा बहुत दर्दनाक अंदाज में बयान किया है। आज हम इस नज़म के आखिरी पंक्तियों का अध्ययन करेंगे इतजार में हाल ही में क़ौम के नौजवानों को बेदार करने की कोशिश की है हाली फरमाते हैं कि अगर इज्जत चाहते हो तो अपने वतन के लोगों से मोहब्बत करो, जो क़ौम दुनिया में मुमताज होती है वह गरीबी में भी इज्जत पाती है वह दौर गुजर गया जब लोग अपनी जात और नस्ल पर गुरुर करते थे। अब वह दिन दूर नहीं जब वे हुनर इंसान को भीख भी नहीं मिलेगी।

بچوں پیچھے دو اسیاق میں ہم نے حب وطن نظم کے وہ اشعار پڑھے جن میں حالی نے اپنے وطن بندوستان سے والہانہ محبت کا اظہار کیا ہے۔ اور قوم کی بدحالی کا تذکرہ بہت پرسوز انداز میں بیان کیا ہے آج ہم اس نظم کے آخری اشعار کا مطالعہ کریں گے ان اشعار میں حالی نے قوم کے نوجوانوں کو بیدار کرنے کی کوشش کی ہے حالی فرماتے ہیں کہ اگر عزت چاہتے ہو تو اپنے وطن کے لوگوں سے محبت کرو جو قوم دنیا میں ممتاز ہوتی ہے وہ غریبی میں بھی عزت پاتی ہے وہ دور گزر گیا جب لوگ اپنی ذات اور نسب پر فخر کرتے تھے اب وہ دن دور نہیں جب یہ بنر انسان کو بھیک بھی نہیں ملے گئے

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

मुबतज़िल=बे क़दर

मुमताज़=नुमायां

इफ्तिखार=इज्जत

तरजीह=बरतरी

सर्वदा=सरदार

प्रश्न, कोई दिन में वह दौर भी आएगा
बे हुनर भीख भी न पाएगा।

हाली इन पंक्तियों में किसे बेदार कर रहे हैं?

नोट, बच्चे इस कविता के सार को अपने शब्दों में कापी पर लिखें।

مشق

الفاظ=معنی

مبتدل=یے قدر

ممتاز=نمايان

افتخار=عزت

ترجیح=برتری

سید=سردار

سوال- کوئی دن میں وہ دور آئے کا
یہ بنر بھیک تک نہ پائیگا
حالی ان اشعار میں کسے بیدار کر دیے ہیں?
نوٹ- بچے اس نظم کا خلاصہ اپنے الفاظ میں کاپی پر
لکھیں۔

9458278429

मिशन शिक्षण संवाद

अभ्यास कार्य

बच्चों हमने नज़्म हुब्बे वतन का मुताला किया। अब हम इस नज़्म के मश्क करेंगे जो अल्फाजों मानी दिए जा रहे हैं उनको याद करना है और सवाल जवाब अपनी कॉपी में तहरीर करना है।

शब्द=अर्थ

हुब्ब=मुहब्बत

सिन्फ़=क्रिस्म

काफ़िया=तुकबंदी

मुकर्रर=तय

बद खुआ=बुरा चाहने वाला

बला=मुसीबत

निबातात=वह चीज़ें जो ज़मीन

से उगती हैं

मुश्त=मुट्ठी

बहिश्त=जन्नत

नुशुनुमा=पैदावार

**प्रश्न, बैठे बे फ़िक्र..... वह
बला आई।**

**नज़्म के इन अशआर में
हाली अहले वतन को क्या
पैग़ाम दे रहे हैं?**

**प्रश्न, क़ौमी एकता से क्या
फायदा है?**

प्रश्न, किस से नुशुनुमा होती है?

**प्रश्न, हाली ने इस नज़्म को
नज़्म की किस सनफ़ में लिखा
है?**

مشق

بچو ہم نے نظم حب وطن کا مطالعہ کیا۔ اب ہم اس نظم کی مشق کریں گے جو الفاظ و معنی دیے جا رہے ہیں ان کو یاد کرنا ہے۔ اور سوالات کے جواب اپنی کاپی میں تحریر کرنا ہے۔

الفاظ=معنی

حب=محبت

صنف=قسم

قافیہ=تک بندی

مقرر=طے

بد خواہ=برا چابے والا

بلا=مصیبت

نباتات=وہ چیزیں جو زمین سے اگتی ہیں۔

مشت=مٹھی

بہشت=جنت

نشونما=پیداوار

شिक्षण

سوال..بیٹھے ہے فکر..... وہ بلا

آئی
حالی نے نظم کے ان اشعار میں اہل

وطن کو کیا پیغام دیا ہے؟
سوال.. قومی یکجہتی سے کیا فائدہ

سوال.. حالی نے اس نظم کو نظم کی
کس صنف میں لکھا ہے؟

سوال.. کس سے نشو نما ہوتی ہے؟

9458278429

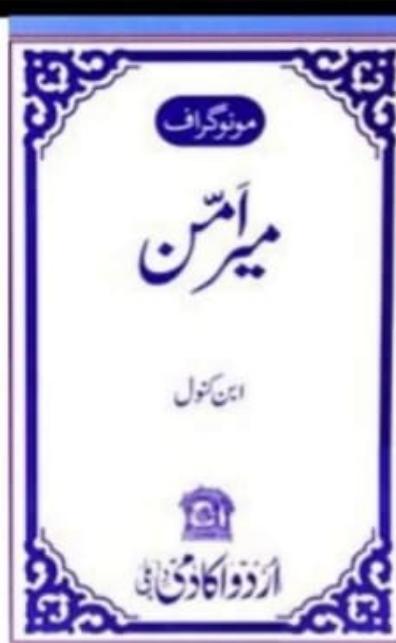
بچوں آج ہم حاتم طائی
کہانی پڑھیں گے
اس سے پہلے ہم اس آبادی
کہانی کے مصنف کے
معروف میں جانیں گے۔ تو غیر

میر امن کا اصلی نام میر امان تھا۔ امن انکا تخلص تھا۔

بڑی سادہ اور آسان زبان لکھتے تھے۔ دہلی پر تباہی آئی تو اپنا گھر بار چھوڑ کر گھومتے پھرتے کلکتھا بیا۔ کہانی میں اسی زمانے میں انگریزوں نے پہنچ گئے۔ کلکٹہ میں اسی زمانے میں فورٹ ولیم کالج کھولا تھا

ڈاکٹر جان گل کرائیسٹ کالج کے پرنسپل تھے وہ اردو ادب جانتے تھے، اور انہوں نے کئی کتابیں بھی اردو میں لکھی تھیں۔ گل کرائیسٹ نے میر امن کو کالج کے لئے کتابیں لکھنے پر مقرر کر دیا۔

اپنی ملازمت کے زمانے میں میر امن نے کہانیوں کی ایک کتاب لکھی جو باع و بہار کے نام سے آج بھی مشہور ہے۔

میر امن

این کول

ازدواجی

میر اممان کا اصلی نام نہیں اممان تھا۔

اممان انکا تابع لوس تھا۔

بडی سادا اور آسراں جو بان تینخاتے تھے۔

دہلی پر تباہی آئی تو اپنا بار چوڈ کر ڈھونتے فیرتے کلکتھا میں اسی جمانتے میں انگریزوں نے فورٹ ویلیم کالج خوکھا تھا۔ ڈاکٹر جان گل کرائیسٹ کالج کے پرنسپل تھے۔

وہ تاریخی خوب جانتے تھے، اور انہوں نے کई کتابیں بھی تاریخ میں لیکھی ہیں۔ گل کرائیسٹ نے میر اممان کو کالج کے لیے کتابیں لیکھنے پر مقرر کر دیا۔

اپنی مولانا میٹ کے جمانتے میں میر اممان نے کہانیوں کی ایک کتاب لیکھی جو باع و بہار کے نام سے آج بھی مشہور ہے۔

سوال۔۔۔ میر امن کا اصلی نام کیا تھا؟

سوال۔۔۔ دہلی پر تباہی کے بعد میر امن کہاں گئے؟۔۔۔

سوال۔۔۔ میر امن کے زمانے میں فورٹ ولیم کالج کے پرنسپل کون تھے؟۔۔۔

अध्यापक,,, तस्लीम रजा खां

نिर्माण کا ر्याकरने والے शिक्षक का नाम-

الفاظ۔	معنی
مشہور۔	معروف۔
نوکری۔	ملازمت۔
صدر معلم۔	پرنسپل۔
طے شدہ۔	مقرر۔

معلم... تسلیم رضا خان

उन दोनों की बातें हातिम ने सुनी और इंसानियत के नाते वह गार से बाहर निकल आया हातिम ने बूढ़े से कहा कि मुझे बादशाह के पास ले चलो और अपना इनाम पाओ और मर्द ने कहा कि इसमें मेरी भलाई जरूर है मगर कहीं बादशाह ने तुम्हें खत्म कर दिया तो मैं खदा को क्या मँह दिखाऊंगा इतने में भीड़ जमा हो गई और हातिम की लोग पकड़कर बादशाह नौफ़िल के पास ले गए।

हर शख्स कह रहा था कि इसे इसे मैं आपके पास लेकर आया हूँ बूढ़ा सबकी शेखियां सुन रहा था हातिम ने कहा कि नहीं वह बूढ़ा मँहे लाया है बादशाह ने झूठ बोलने वालों को 500 जूतियां लगवाई और हातिम की फरारखी और ईमानदारी को देखकर बूढ़े शख्स को पांच सौ अशरफियां दी और हातिम का जो माल क्रक्क किया था सब वापस किया।

नौफ़िल ने सोचा कि ऐसे खुदा तरस इंसान को परेशान करना बहुत बड़ा गुनाह है। तो बच्चों हमें इससे यह तालीम मिलती है कि हम लोगों की भलाई के लिए अपना सब कुछ कुर्बान कर दें यही इंसानियत का सबसे बड़ा सताता है।

शब्द=	अर्थ	متن
रद्दो बदल=	उखाड़ पछाड़	الفاظ
लन तरानी=	बड़ाई	ردوبدل۔ اکھاڑ پچھاڑ
फ़तह=	कामयाबी	لن ترانی۔ بڑائی کامیابی
		فتح۔

व्याकरण

बच्चों हमारे मुँह से कुछ अर्थ वाले शब्द निकलते हैं। जिन्हें कलमा कहते हैं। जैसे किताब, क़लम, जूता, खाना आदि।

और कुछ बिना अर्थ वाले शब्द निकलते हैं, जिन्हें मुहमल कहते हैं। जैसे, विताब, वलम, वूता, वाना।

आप अपनी कापी पर ऐसे दस मुहमल अल्फ़ाज लिखिए।

प्रश्न,, हमें दूसरों के साथ कैसा व्यवहार करना चाहिए?

प्रश्न,, झूठ बोलने वालों को बादशाह ने क्या सज़ा सुनाई?

بمارے منہ سے کچھ معنی دار آوازیں نکلتی ہیں۔ انہیں کلمہ کہتے ہیں۔ جیسے کھانا، کپڑا، جوتا، قلم، وغیرہ۔

کچھ آوازیں یے معنی نکلتی ہیں جو کلمہ کے ساتھ ہی بولی جاتی ہیں۔ انہیں مہمل کہتے ہیں۔ جیسے، وانا، وپڑا، ووتا، ولم، وغیرہ۔

بچوں ایسے ہی دس مہمل الفاظ اپنی کاپی میں تحریر کرو

سوال... ہمیں دوسروں کے ساتھ کیسا سلوک کرنا چاہئے؟

جهوٹ بولنے والوں کو بادشاہ نے کیا سزا دی؟

विषय- उर्दू

प्रकरण- नज़म

पाठ- हुब्बे वतनकशा-7

क्रमांक- 2

मिशन शिक्षण संवाद

कविता का सार

نظم کا خلاصہ

बच्चों पिछले दो पाठ में हमने अपने वतन कविता की वह पंक्तियां पड़ी जिनमें हाली ने अपने वतन हिंदुस्तान से बेइंतहा मोहब्बत का इजहार किया है और क़ौम की बदहाली का तज़करा बहुत दर्दनाक अंदाज में बयान किया है। आज हम इस नज़म के आखिरी पंक्तियों का अध्ययन करेंगे इतजार में हाल ही में क़ौम के नौजवानों को बेदार करने की कोशिश की है हाली फरमाते हैं कि अगर इज्जत चाहते हो तो अपने वतन के लोगों से मोहब्बत करो, जो क़ौम दुनिया में मुमताज होती है वह गरीबी में भी इज्जत पाती है वह दौर गुजर गया जब लोग अपनी जात और नस्ल पर गुरुर करते थे। अब वह दिन दूर नहीं जब वे हुनर इंसान को भीख भी नहीं मिलेगी।

بچوں پچھلے دو اسیاق میں ہم نے حب وطن نظم کے وہ اشعار پڑھے جن میں حالی نے اپنے وطن بندوستان سے والہانہ محبت کا اظہار کیا ہے۔ اور قوم کی بدحالی کا تذکرہ بہت پرسوز انداز میں بیان کیا ہے آج ہم اس نظم کے آخری اشعار کا مطالعہ کریں گے ان اشعار میں حالی نے قوم کے نوجوانوں کو بیدار کرنے کی کوشش کی ہے حالی فرماتے ہیں کہ اگر عزت چاہتے ہو تو اپنے وطن کے لوگوں سے محبت کرو جو قوم دنیا میں ممتاز ہوتی ہے وہ غریبی میں بھی عزت پاتی ہے وہ دور گزر گیا جب لوگ اپنی ذات اور نسب پر فخر کرتے تھے اب وہ دن دور نہیں جب یہ بنر انسان کو بھیک بھی نہیں ملے گئے

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

मुबतज़िल=बे क़दर

मुमताज़=नुमायां

इफ्तिखार=इज्जत

तरजीह=बरतरी

सर्वदा=सरदार

प्रश्न, कोई दिन में वह दौर भी आएगा
बे हुनर भीख भी न पाएगा।

हाली इन पंक्तियों में किसे बेदार कर रहे हैं?

नोट, बच्चे इस कविता के सार को अपने शब्दों में कापी पर लिखें।

مشق

الفاظ=معنی

مبتدل=یے قدر

ممتاز=نمايان

افتخار=عزت

ترجیح=برتری

سید=سردار

سوال- کوئی دن میں وہ دور آئے کا
یہ بنر بھیک تک نہ پائیگا
حالی ان اشعار میں کسے بیدار کر دیے ہیں?
نوٹ- بچے اس نظم کا خلاصہ اپنے الفاظ میں کاپی پر
لکھیں۔

9458278429

सारांश

خلاصہ کلام

बच्चों کا کل हमने इस पाठ के लेखक के बारे में मालूमात हासिल कीं। आज हम सबक के छोटा बेटा सलीम से लेकर जनाब वही चार लड़के तक के हिस्से का अध्ययन करेंगे। नज़ीर साहब ने इसमें बेटे और उसके वालिद के दरमियान गुफ्तगू को तहरीर किया है इस सबक से हमें यह नसीहत मिलती है कि हमें अपने वालदैन का किस तरह अदब व एहतराम करना चाहिए वालदैन जिस बात का उपदेश और जिस से मना करें उसे स्वीकार कर लेना चाहिए। इस बात चीत में वालिद साहब ने यूँ ही सलीम को बुलाया था। मगर देरी से उठने पर वह डरा हुआ था।

सलीम को खेल का बहुत शौक था मगर अचानक वो खेल से बेजार हो गया वालिद साहब इस बेज़ारी का कारण जानना चाहते थे। इस सबक से हमें यह भी नसीहत मिलती है कि हमें अपने बड़ों से किस तरह एहतराम से बात करना चाहिए। बेदारा के जगाने पर सलीम अदब से भयभीत हो गया था।

शब्द=अर्थ

बाला खाना=ऊपर का कमरा

तलब=बुलावा

कोठा=छत

माकूल=मुनासिब

गन्जफ़ा=एक खेल का नाम जो ताश की तरह खेला जाता है।

मबतदी=शुरू करना

निस्बत=लगाओ

प्रश्न,, सलीम को किसने बुलाया?

प्रश्न,, सलीम ने बेदारा से क्या मालूम किया?

प्रश्न,, सलीम अपने पिता के पास जाने से क्यों डर रहा था?

بھروسے کل بم نے اس سبق کے مصنف کے بارے میں معلومات حاصل کیں۔ اج بم سبق کے چھوٹا بیٹا سلیم سے لے کر کر جناب وہی چار لڑکے تک حصے کا مطالعہ کریں گے۔ اگے نذیر صاحب نے اس میں بیٹے اور اس کے والد کے درمیان گفتگو کو تحریر کیا ہے۔ اس سبق سے بھیں یہ نصیحت بھی حاصل ہوتی ہے کہ بھیں اپنے والدین کا کس طرح ادب و احترام ملحوظ رکھنا چاہئے۔ والدین جس بات کا حکم دیں اور جس سے منع کریں اسے تسلیم و رضا قبول کر لینا چاہیے اس گفتگو میں حالانکہ والد صاحب نے یوں بھی سلیم کو طلب کیا تھا مگر تاخیر سے انہی پر وہ خائف۔ تھا سلیم کو کھیل کا بہت شوق تھا مگر اچانک وہ کھیل سے بیزار ہو گیا۔ والد صاحب اس بیداری کا سبب جاننا چاہتے تھے۔ اس سبق سے بھیں یہ بھی نصیحت ملتی ہے کہ بھیں اپنے بڑوں سے کس طرح احترام سے بات کرنا چاہیے بیدارا کے جگانے پر سلیم ادب سے خوفزدہ ہو گیا تھا۔

لفاظ=معنی

بالا خانہ=اوپر کا کمرہ

طلب=بلاؤ

کوئِنہا=چھت

معقول=مناسب

گنجفہ=ایک کھیل کا نام

جو تاش کی طرح کھیلا جاتا ہے

اس میں 96 پتے اور 8 رنگ ہوتے ہیں۔

اور 3 کھلازی ہوتے ہیں۔

مبتدی=شروع کرنا

نسبت=لگاؤ

سوال،، سلیم کو کس نے طلب کیا؟

سوال،، سلیم نے بیدارا سے کیا معلوم کیا؟

سوال،، سلیم اپنے والد کے پاس جانے سے کیوں ڈر رہا تھا؟

9458278429

विषय- उर्दू

प्रकरण- सोहबत

पाठ- सोहबत का असरकक्षा -7

क्रमांक-10

मिशन शिक्षण संवाद

लेखक का परिचय

مصنف کا تعارف

بچوں آج ہم مولوی نذیر احمد کے ناول سے لی�ا گaya اک سبک آموز جاکیے کو پढ़enge। پہلے ہم نجیر احمد ساہب کے بارے میں جانئے گے نذیر احمد صاحب کے بارے میں جانیسی کے نذیر احمد صاحب اردو ناول نویسی کے بانی سمجھے جاتے ہیں، انہوں نے اپنے ناولوں سے سماجی اصلاح کا کام لیا ہے ان کی زبان بہت سادہ اور بامحاورہ بوتی ہے جو سبق ہم پڑھیں گے یہ سبق ان کے ایک ناول توبۃ النصوح سے لیا گیا ہے اس کے علاوہ مراد العروس، بنات النعش، اور رویائی صادقہ بھی ان کے مشہور ناول بین ان کا انتقال 1912 میں ہوا۔

شब्द = ار्थ

سوہبত=میل جو ل

توبہ نعہ=سچی

توبہ

بنات النعش=سات

ستارے

رویائی صادقہ

سادقہ=سچا خواب

خوب

پ्रश्न,, نек سوہبत کا اسرا کے لے�ک کا نام کیا ہے?

پرash,, یہ سبک نجیر احمد ساہب کے کیس ناول سے لی�ا گیا ہے?

پرash,, مولوی نذیر احمد نے اسکے علاوہ اور کون کون سے ناول لیکھے ہے?

بچوں آج ہم مولوی نذیر احمد کے ناول سے لیا گیا ایک سبک آموز واقعہ پڑھیں گے۔ پہلے ہم نذیر احمد صاحب کے بارے میں جانیسی کے نذیر احمد صاحب اردو ناول نویسی کے بانی سمجھے جاتے ہیں، انہوں نے اپنے ناولوں سے سماجی اصلاح کا کام لیا ہے ان کی زبان بہت سادہ اور بامحاورہ بوتی ہے جو سبق ہم پڑھیں گے یہ سبق ان کے ایک ناول توبۃ النصوح سے لیا گیا ہے اس کے علاوہ مراد العروس، بنات النعش، اور رویائی صادقہ بھی ان کے مشہور ناول بین ان کا انتقال 1912 میں ہوا۔

الفاظ = معنی

صحبت=میل جو ل

توبہ النصوح=سچی توبہ

بنات النعش=سات ستارے

رویائی صادقہ=سچا خواب

سوال-- نیک صحبت کا اثر کے مصنف کا نام بتائیں۔

سوال-- یہ سبق نذیر صاحب کے کس ناول سے ماخذ ہے؟

مولوی نذیر احمد نے اسکے علاوہ اور کون کون سے ناول لکھے؟

9458278429

सारांश

خلاصہ

एक कृतरा कि..... जी पे खेल
जाना

اک قطرہ..... جی پے
کھیل جانا

بچوں अब तक हमने बारिश की बूंदों की बातचीत को पढ़ा। अब हम एक कृतरे की
कामाल्मे पڑ़हा। अब हम एक قطرे की
हिम्मत और हौसले के बारे में जानेंगे।
यहाँ आपने देखा कि हर कृतरा अपनी बे
हिम्मती और कमज़ोरी को बता रहा
था, कि मैं मामूली कृतरा भला क्या इस ग्रम
गर्म और खुशक जमीन की प्यास बुझा
पाऊंगा, उन्हीं में से एक कृतरे ने हिम्मत
के मैं बोन्डों खतरे बहला किया। इस ग्रम
और खशक जमीन की प्यास बुझा
पाऊंगा, उन्हीं में से एक कृतरे ने हिम्मत
दिखाई और बाकी कृतरों को हौसला
दिया, उसने कहा कि मेरे पीछे जमीन पर
बरसो और मुर्दा जमीन में जान डाल दो,
अगर हम सब मिलजुल कर जमीन पर
बरसेंगे तो इस बंजर जमीन को हरा भरा
कर देंगे हिम्मत बंधा कर वह खुद तन्हा ही
दिन गे। यहाँ अब बड़े बड़े बड़े बड़े
जमीन की जानिब चल दिया।

کھیل جانا

शब्द=अर्थ

मुहीत=घेरा

शनावर=पानी में तैरना

जवाद=बुलन्द हौसला

हिम्मियत=गैरत

जां फ़शानी=हिम्मत

الفاظ=معنی

محیط=گھیرا

شناور=پانی میں تیرنا

جواد=بلند حوصلہ

حیمت=غیرت

جاں فشانی=بہت

प्रश्न,, जो कृतरा आगे बढ़ा वह कैसा
था?

प्रश्न,, उसने बाकी कृतरों से क्या कहा?

प्रश्न,, इन अश्वार से हमें क्या सबक़
मिलता है? क्रमांक 13 के उत्तर

- (1) इस्माइल मेरठी
- (2) मिट जाने का
- (3) बारिश की बूंदों
को

سوال.. जो قطرہ آگے بڑ़हा वہ कیسا तھا?
سوال.. अब बड़े बड़े बड़े बड़े
कहा?

سوال.. 13 कے جواب سے बड़े क्या سبق

13 के جواب سے बड़े क्या سبق
(1) آسمाएيل ميرنهى

(2) فنا بوجانے का

(3) बारिश की बूंदों को

9458278429

विषय- उर्दू

प्रकरण- नज़्म

पाठ- बारिश का पहला कक्षा -7
कतरा

क्रमांक- 15

سارا ش

میشن شیکھن سان واد

خلاصہ

ہر چند کی،،،،، کشیتیاں تु مہاری

    اس کو ویتا سے ہمئے اکتا
        کا ساندھ میلتا ہے۔

کتارے کی تارہ اگر ہر ویکی
        سمائج کو بدلنے کی

کوشش کرے تو ہمارا سمائج
        ہر تارہ کی بورا ای سے ساٹھ ہو سکتا ہے۔

کو وی نے کتارے کا ڈاہر ان
    دے کر ہمے یہ ساندھ دیا ہے

    کی آپس میں میل جعل کر
        کام کرنے سے ہم ہر کاؤنٹنائی کو

        آسانی سے ہل کر سکتے ہے۔

    جیس تارہ اک کتارے نے کم جوڑ
        ہو کر بھی ہیم مت دی خاہی

    اور بانجرا جمین کو بھی ہر بھر کر دیا۔

    اس تارہ ہم بھی آگے بढکر
        اکے لے بھی اس سمائج کے بھی

        کو عجائب گانہ بننا سکتے ہے۔

�भ्यास کا ر

شब्द = ار्थ

بے بیजاؤت = مُفْلِیس

شجاہ = بہادری

خیاباں = خیت، کیاری

پاہماں = برباد شدہ

کھنڈ = کال

**پرش,, بیباں کو کیس نے سیرا ب
کیا؟**

**پرش,, باریش سے خلکت کو کیا
فایدا ہوا؟**

**پرش,, اس نج़م سے ہمے کیا پیغام
میلتا ہے؟**

کرمائیک 14 کے عتیر

(1) بہادر ہا۔

(2) آپ سب ہمیں کرئے۔

(3) ہمے اپنی کم جوڑی پر ہم مت نہیں
        ہمارنا چاہیں۔

بر چند کہ تھا..... کشتیاں تمہاری
اس نظم سے ہمیں یکجہتی کا پیغام ملتا ہے۔
قطرے کی طرح اگر بر سخن معاشرے کو
بدلے کی کوشش کرے، تو ہمارا معاشرہ بر
طرح کے عیب سے پاک ہو سکتا ہے۔ شاعر نے
قطرے کی مثال دے کر ہمیں یہ سبق دیا ہے کہ
اپس میں مل جل کر کام کرنے سے ہم بڑی سے
بڑی مشکل کو آسانی سے حل کرسکتے ہیں۔
جس طرح ایک قطرے نے یہ بضاعت بونے کے
باوجود بمت دکھائی اور بنجر زمین کو سیرا ب
کر دیا اسی طرح ہم بھی اگے بڑھ کر تنہا بھی
معاشرے کا مستقبل روشن کر سکتے ہیں۔

مشق،

الفاظ = معنی

یہ بضاعت = مفلس

شجاعت = بہادری

خیاباں = کھیت، کیاری

پائیماں = برباد شدہ

قطع = کال

سوال-- بیباں کو کس نے
        سیرا ب کیا؟

سوال-- باریش سے خلکت کو کیا
        فائدہ ہوا؟

اس نظم سے ہمیں کیا پیغام
        ملتا ہے؟

ترتیب 14 کے جواب
(1) بہادر تھا۔

(2) آپ سب بمت کریں۔

(3) ہمیں اپنی یہ بضاعت پر بمت نہیں
        ہمارنا چاہیں۔

9458278429

میشن شیکھن سے سواد

سارانش

بچوں یہ نجوم اس میں میرنے کی ساہب نے لی�ی ہے۔ اس میں ساہب بچوں کے شاعر اور ادیب کی حیثیت سے مشہور ہیں۔

ঘنঘোর ঘটা, ... চমক রহী থী।
জম কে উপরোক্ত শব্দে শায়র নে বারিশ কী বুঁদোঁ কী বাতচীত পেশ কী হৈ, আৰু ইতনী খুবসুরত মংজুর কশী কী হৈ, এসা মহসূস হোতা হৈ কি বারিশ কী বুঁদে হকীকত মেঁ আপস মেঁ গুপ্তগু কৰ রহী হৈ। হৱ বুঁদ যহ কহ রহী থী কি মেঁ তোঁ এক মামূলী ক্টতাৰা হুঁ ভলা খেতোঁ কী প্যাস কৈসে বুঝ আ পাঊঁগী। জমীন কী তমাম চীজেঁ গৰ্ম হৈ, মেঁ জহাঁ গিৰুংগী খুদ হী ফনা হো জাউঁগী, মেঁ কিস তৰহ দিলেৰী দিখাঊঁ।

ইতনী বড়ী সৰ জমীন মেঁ মেৰী বিসাত হী ক্যা হৈ।

خلاصہ

بچو یہ نظم اسماعیل میرنے کی شاعر نے لکھی ہے اسماعیل صاحب بچوں کے شاعر اور ادیب کی حیثیت سے مشہور ہیں۔
কেনকেহুর কেন্তা..... চমক রবি তেহি
نظم کے بالا اشعار میں شاعر نے بارش کی بوندوں کا مکالمہ پیش کیا ہے۔ اور اتنی خوبصورت منظر کشی کی ہے، گویا ایسا محسوس ہوتا ہے، کہ بارش کی بوندیں حقیقت میں اپس میں گفتگو کر رہی ہیں ہر بوند یہ کہ رہی تھی کہ میں تو ایک معمولی قطرہ ہوں،
بہلا کھیتوں کی پیاس کیسے بجھاؤ گا۔ زمین کی تمام اشیاء گرم ہیں میں جهار گرونگی خود ہی فنا ہو جاؤ گی میں کسی طرح دلیری دکھاؤ۔ اتنی بڑی سرزمین میں میری بساط ہی کیا ہے۔

শব্দ=অর্থ

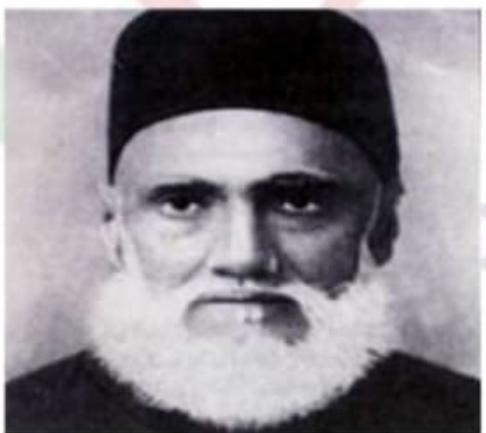
সখাবত=বারিশ

হলাবত=মিঠাস

বিসাত=হস্তী

বাহম=আপস মেঁ

মক্বুল=পসাদ

الفاظ=معنی

سخاوت=بخشش

حلوات=মেঢ়াস

بساط=ইستী

بایم=আপস মেঁ

مقبول=পসند

سوال۔۔۔ بارش کے پہلا قطرہ کے شاعر کا نام بتائیں؟

سوال۔۔۔ بارش کی بوندوں کو کیا خوف تھا؟

سوال۔۔۔ شاعر نے غریب کس کو کیا ہے؟

پ্ৰশ্ন,, বারিশ কা পহলা ক্টতাৰ কে শায়র কা নাম বতাএন?

প্ৰশ্ন,, বারিশ কী বুঁদোঁ কো ক্যা ডৰ থা?

প্ৰশ্ন,, শায়র নে গৱেষণা কিসকো কহা হৈ?

ক্রমাক 12কে উত্তর

- (1) ক্যোনেকি সলীম নে উন্হেঁ কভী খেলতে হুঁএ নহীঁ দেখা।
- (2) বড়োঁ কা সম্মান কৰনা সীখা।
- (3) নেক স্বভাব থা।

ফهرست 12 کے جواب

(1) কীয়ু কে এস নে আপনে সাতহিয়ু কো কৰে কহিলে বৌৰে নহীন দিকেহা।

(2) বৰু কা অহতাম কৰনা সীকেহা।

(3) নিক ওৰ শৰিফ আছাল তেহা।

विषय- उर्दू

प्रकरण- मज़मून

पाठ- बहस व तकरारकक्षा -7

क्रमांक-16

मिशन शिक्षण संवाद

लेखक परिचय

सर सैयद अहमद खान हिंदुस्तान की बहुत ही मशहूर व्यक्तित्व में अपना एक अलग मुकाम रखते हैं। उनका नाम सैयद अहमद था उनकी शैक्षिक खिदमातत की वजह से हुक्मत बरतानिया ने उन्हें सर के खिताब से नवाजा सर सैयद 1817 में पैदा हुए। सर सैयद हिंदुस्तानियों में तालीम को बढ़ावा देने की अनथक कोशिश करते रहे। अलीगढ़ मुस्लिम यूनिवर्सिटी उनकी इसी कोशिश का एक नमना है। सर सैयद ने कई किताबें लिखी उन्होंने एक रिसाला तहजीब उल अखलाक जारी किया था यह मज़मून इसी रिसाले में शाय हुआ था। सर सैयद अहमद ने एक किताब तारीख के खतबात आशा आसारुस्सनादीद तहरीर की जिसमें मोहल्लात की दीवारों पर लिखी तहरीर को शाय किया था।

अभ्यास कार्य

शब्द= अर्थ

शख्सियात=

शख्सियत का

बहुवचन

मुनफरिद=अलग

शाय=छापा हुआ

फ़रोग=बढ़ावा

तस्नीफ़=लिखी हुई

किताब

प्रश्न,, सर सैयद का असली नाम क्या था?

प्रश्न,, सर सैयद को सर का खिताब किसने दिया?

प्रश्न,, सर सैयद कब पैदा हुए?

प्रश्न,, शिक्षा को बढ़ावा देने के लिए उन्होंने किस नाम से यूनिवर्सिटी बनाई?

क्रमांक 15 के उत्तर

(1) बारिश की बूंदों ने।

(2) सैराब हो गई।

(3) हमें मुश्किल समय में हिम्मत नहीं हारनी चाहिए।

مصنف کا تعارف

سرسید احمد خان بندوستان کی مشہور و معروف شخصیات میں اپنا ایک منفرد مقام رکھتے ہیں۔ ان کا نام سید احمد تھا۔ ان کی تعلیمی خدمات کی وجہ سے حکومت برطانیہ نے انہیں سر کے خطاب سے نوازا سرسید 1817 عیسوی میں پیدا ہوئے۔

سرسید بندوستانیوں میں تعلیم کو فروغ دینے کی کوشش کرتے رہے۔ علی گزہ مسلم یونیورسٹی ان کی اسی کوشش کا نادر نمونہ ہے۔ سرسید نے کئی کتب تصنیف کیں۔ انہوں نے ایک رسالہ تہذیب الاخلاق جاری کیا تھا۔ یہ مضمون اسی رسالے میں شائع ہوا تھا سید احمد نے ایک جامع کتاب تاریخ کے خطبات آثار الصنادید بھی تحریر کی جس میں محلات کی دیواروں پر لکھی تحریروں کو شائع کیا ہے۔

مسئلہ

الفاظ = معنی
شخصیات =

شخصیت کی جمع
منفرد = الگ

شائع = چھاپا ہوا
فروغ = بڑھاوا

تصنیف = لکھی ہوئی
کتاب

سوال-- سر سید کا اصل نام کیا تھا؟

سوال-- سر سید کو سر کا خطاب کس نے دیا؟

سوال-- سر سید کب پیدا ہوئے؟
تعلیم کو فروغ دینے کے لئے انہوں نے کس نام سے یونیورسٹی بنائی؟

ترتیب 15 کے جواب۔

(1) بارش کی بوندوں نے

(2) سیراپ ہو گئی

(3) بیمیں بمت سے بمشکل کا مقابلہ

کرنا چاہئے۔

9458278429

मिशन शिक्षण संवाद

सारांश

خلاصہ

बच्चों लेखक अब तमाम अहले वतन को एक नसीहत दे रहे हैं। वह अहल ए वतन से मुख्यातिब होकर कहते हैं कि ऐ मेरे अजीज हम वतनों जब तुम किसी के बर खिलाफ कोई बात कहनी चाहो या किसी की तरदीद का इरादा करो तो खुश अखलाकी और तहजीब को हाथ से मत जाने दो, जब कि तुम मजलिस में हो जहां मुख्तलिफ राय के आदमी मिले हुए हैं, तो जहां तक मुमकिन हो झागड़े तकरार और मुबाहिसे को आने मत दो, क्योंकि जब तकरीर और बढ़ जाती है तो दोनों को नाराज कर देती है। मैं चाहता हूं कि मेरे हमवतन इस बात पर गौर करें कि इन मजलिसों में आपस के मुबाहिसे और तकरार का अंजाम क्या होता है।

बच्चों मصنف अब तमाम अहले वतन को एक नसीहत दे रहे हैं। वह अहल ए वतन से मुख्यातिब होकर कहते हैं कि ऐ मेरे अजीज हम वतनों जब तुम किसी के बर खिलाफ कोई बात कहनी चाहो या किसी की तरदीद का इरादा करो तो खुश अखलाकी और तहजीब को हाथ से मत जाने दो, जब कि तुम मजलिस में हो जहां मुख्तलिफ राय के आदमी मिले हुए हैं, तो जहां तक मुमकिन हो झागड़े तकरार और मुबाहिसे को आने मत दो, क्योंकि जब तकरीर और बढ़ जाती है तो दोनों को नाराज कर देती है। मैं चाहता हूं कि मेरे हमवतन इस बात पर गौर करें कि इन मजलिसों में आपस के मुबाहिसे और तकरार का अंजाम क्या होता है।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

इखितलाफ़=खिलाफ़ करना

तरदीद=रद्द करना

हनीफ़=सही

मआज़रत=माफ़ी

प्रश्न,, ना मुहज़ज़ब आदमियों की मजलिस में किस तरह की तकरार होती है?

प्रश्न,, लेखक हमें क्या पैगाम दे रहा है?

प्रश्न,, जब तकरीर बढ़ती है तो उसका अंजाम क्या होता है?

مشق

الفاظ=معنی

اختلاف=خلاف کرنا

تردید=رد کرنا

حنیف=صحیح

معزرت=معافی

سوال.. نا مہذب ادمیوں کس طرح تکرار ہوتی ہے:

سوال.. مصنف ہمیں کیا پیغام دے رہا ہے؟

سوال.. جب تقریر بڑھتی ہے تو اسکا

ترتیب 17 کے جواب

(1) کتوں کی

(2) نا مہذب قسم کے لوگ

(3) ادب کے ساتھ۔

क्रमांक 17 के उत्तर

(1) कुत्तों की

(2) ना मुहज़ज़ब लोग

(3) अदब के साथ

विषय- उर्दू

प्रकरण- ड्रामा

पाठ- खोटा सोना कक्षा-7

क्रमांक- 37

मिशन शिक्षण संघात

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بچوں کل بم نے اپ کو اس ڈرامے کے مصنف کے بارے میں بتایا۔ اج بم آپ کو اس ڈرامے کی جو کہانی یہ اس کے بارے میں بتائیں گے۔ اس میں چھ کردار دئے گئے ہیں، جن میں دو بدمعاش بیں۔ جب بدماش اپیس میں ایک جوہری کو بیوقوف بنانے کی ترکیب سوج دیے تھے تب ایک کانسٹیبل ان کی یہ باتیں سن رہا تھا وہ دونوں بدمعاش ایک جوہری کو نقلی سونا فروخت کر دیتے ہیں اور جب جوہری کے والد کو پتہ چلتا ہے تو وہ کانسٹیبل کے کو لے کر بدمعاشوں کے پاس جاتا ہے مگر وہ اس بات سے انکار کر دیتے ہیں یہ نقلی سونا انہوں نے فروخت کیا ہے۔ کیوں کہ جوہری کے لذکر نے بھی چوروں کے ساتھ یہ ایمانی کی تھی اس وجہ سے الٹا قصور چوروں نے جوہری پر لگا دیا۔ اس ڈرامے سے بھیں یہ سبق ملتا ہے کہ بھیں لوگوں کو فریب نہیں دینا چاہیے ورنہ یہ بھی فریب کا شکار ہو سکتے ہیں۔

بچھوں کل ہم نے آپکو اس ڈرامے کے مुسٹریफ(لेखک) کے بارے میں بتاتا ہے۔ آج ہم آپکو اس ڈرامے کی جو کہانی ہے ہم اسکے بارے میں بتاتے ہیں۔ اس میں چھ کردار دیے گئے ہیں جیسے دو بدمعاش ہیں۔ جب دو بدمعاش آپس میں اک جاؤہری کو بے وکوپ بناانے کی ترکیب سوچ رہے ہیں تب اک کانسٹیبل ان کی یہ باتیں سمع رہا ہے اس کے بارے میں اک جاؤہری کو نکالی سونا فروخت(بچ) کر دیتے ہیں اور جب جاؤہری کے والد کو پتہ چلتا ہے تو وہ کانسٹیبل کے کو لے کر بدمعاشوں کے پاس جاتا ہے مگر وہ اس بات سے انکار کر دیتے ہیں اس وجہ سے الٹا قصور چوروں سے جوہری پر لگا دیا۔ اس ڈرامے سے بھیں یہ سبق ملتا ہے کہ بھیں لوگوں کو فریب نہیں دینا چاہیے ورنہ یہ بھی فریب کا شکار ہو سکتے ہیں۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

जौहरी=सुनार

कान्स्टिबल=पुलिस

का अहलकार

फरोख्त=बेचना

फरेब=धोखा

कुसूर=गलती

प्रश्न,, بدمعاشوں نے جاؤہری کو کیس تراہ

धोखा دی�ा?

प्रश्न,, चंद्रकांत आसानी से ک्यों धोखा

خा گیا?

प्रश्न,, बدمعاش कैसे पکड़े गए?

प्रश्न,, तुमको इस ڈرامे से क्या सबक़

ミलتا ہے?

क्रमांक 37 के उत्तर

(1) 1897 ईसवी (2) डाक्टर ज़ाकिर

हुसैन।

(3) सदर, राष्ट्रपति (4) ڈرامे और

کہانیयों के द्वारा।

مشق

الفاظ=معنی

جوہری=سنار

کانسٹیبل=پولیس

का اہل کار

فروخت=بیچنا

فریب=دھوکا

قصور=غلطی

سوال-- بدمعاشوں نے جوہری کو کس طرح دھوکا دیا؟

سوال-- چندر کانت آسانی سے کیوں دھوکا کہا گیا؟

سوال-- بدمعاش کیسے پکڑے گئے؟

سوال-- تمکو اس ڈرامے سے کیا سبق ملتا ہے؟

تربیت 37 کے جواب

(1) 1897 عیسوی کو- (2) ڈاک्टर ذاکر

حسین۔

(3) صدر، راشٹ्रپति- (4) ڈرامے اور

کہانیوں کے ذریعے

लेखक का परिचय

مصنف کا تعارف

بچوں آج ہم آپ کو ایک عظیم شخصیت کے بارے میں بتائیں گے۔ یہ عظیم شخصیت تھے جناب ڈاکٹر ڈاکٹر حسین خان جو 1897 عیسوی کو پیدا ہوئے۔ ڈاکٹر ڈاکٹر صاحب معروف ماہر تعلیم تھے ان کو بچوں کی ابتدائی تعلیم سے لے کر اعلیٰ تعلیم تک کا تجربہ تھا۔ جامعہ ملیہ اسلامیہ دہلی انہی کی کوشش کا ثمرہ ہے۔ گاندھی کی بیسک ایجوکیشن میں شریک تھے۔ تعلیم کے ساتھ ملک کی خدمت بھی انعام دیتے رہے ڈاکٹر ڈاکٹر علی گڑھ مسلم یونیورسٹی کے وائس چانسلر بندوستان کے نائب صدر اور پھر صدر ہوئے۔ بچوں کے لئے انہوں نے بہت سے قصے اور ڈرامے لکھے ہیں جو بہت دلچسپ اور نتیجہ خیز ہیں یہ کھوٹا سونا بھی ان کا ایک ڈرامہ ہے۔ ان کے ڈرامے انسانی قدروں کو قائم رکھنے میں بہت معاون ثابت ہوتے ہیں۔ بماری اخلاقی کوتاییوں کو وہ بہت مؤثر انداز میں منظر عام پر لاتے ہیں۔ ان کا انتقال 1969 کو ہوا۔

بچوں آج ہم آپکو اک انجیم شاخیسیت کے بارے میں باتا� گے۔ یہ انجیم شاخیسیت ہے جناب ڈاکٹر جاکیر ہوسین خاں، جو 1897 کو پیدا ہوا۔ جاکیر ساہب مशہور مالحیر اے تالیم (شیکھا میں نیپون) ہے۔ یہ اپنے کو بچوں کی تالیم سے لے کر آلا تالیم تک کا تجربہ کیا۔ جامیہ ملیہ اسلامیہ دہلی کی کوشش کا ثمرہ ہے۔ تالیم کے ساتھ ملک کی خدمت ہمیشہ بھی وہ انجام دے رہا ہے۔ ڈاکٹر جاکیر اپنی گرد مسیحی یونیورسٹی کے وائس چانسلر، ہندوستان کے نایاب سدار اور فیر سدار (رائٹ پاتی) ہوئے۔ بچوں کے لیے یہ نہ ہے بہت سے کیسے اور ڈرامے لیکھے ہیں جو بہت دلچسپ اور نتیجہ خیز ہیں۔ یہ سبک خوٹا سونا بھی اپنے کا ایک ڈراما ہے۔ یہ اپنے ڈرامے انسانی کوشاں کو کاٹا رکھنے میں بہت اس سر رکھتے ہیں۔ ہماری اخلاقی گلتوں کو بہت اس سردار اندماں میں سامنے لاتے ہیں۔ اپنے ایک کال 1969 کو ہوا۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

इब्तदाई=शुरुआती

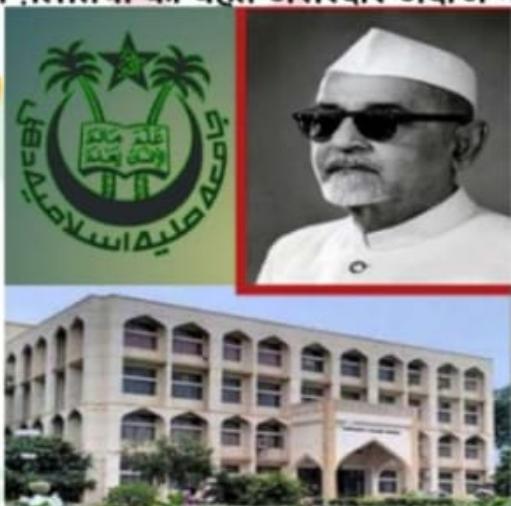
मारूफ़=مशहूر

समरा=नतीजा

एजूकेशन=शिक्षा

مُؤْمِن=مددگار

مُؤْسَس=اسردار

तرتیب 36 کے جواب

سوال .. ڈاکٹر ڈاکٹر حسین کب پیدا ہوئے؟

(1) تلسی داس (2) بالمیکی

سوال .. جامعہ ملیہ اسلامیہ دہلی کس کی کوشش سے وجود میں آیا؟

(3) رامائین (4) رام اور سیتا

ڈاکٹر ڈاکٹر ہمارے ملک کے کس عظیم عہدے پر فائز رہے؟

(5) کوروں کیس پاد پر کاریگر رہے؟

سوال .. ہماری اخلاقی خامیوں کو وہ اور پانڈوؤں کیس طرح منظر عام پر لاتے ہیں؟

(6) درمیان

مشق

لفاظ=معنی

معروف=مشہور

بتدائی=شروعاتی

ثمرہ=نتیجہ

یجوکیشن=تعلیم

معاون=مددگار

مؤثر=اثر انداز

میشن شیکھن سُنوارد

پا� کا سارا ش

سبق کا خلاصہ

بچوں بم نے اپ کو اب تک بتایا کہ آریہ کس طرح بندوستان میں آئے اور وہ کس کو مقدس سمجھتے تھے۔ وہ اپنے شہروں کو اندو کا دیس بھی کہتے تھے رامائن میں جس میں رام سیتا اور لنکا کے راجہ راون کا جنگ کا تذکرہ ہے۔ اس کتاب کو بالمیکی نے سنسکرت زبان میں لکھا تھا تھا بعد میں اس کے ترجمے بولئے جس میں معروف ترجمہ تلسی داس کا رام چرت مانس ہے رامائن مزے دار کہانیاں سے بھری پڑی ہے۔ رامائن کے کافی عرصے بعد یہ مہابھارت لکھی گئی مہابھارت ایک ضخیم کتاب ہے۔ اس میں اس جنگ کا ذکر ہے جو اریوں میں بی لڑی گئی تھی۔ ان سب سے بڑھ کر تو بات یہ ہے کہ اس کتاب میں وہ عالی شان نظم ہے جس کو بھگوت گیتا نے کہتے ہیں۔ اگرچہ یہ کتابیں صدیوں پہلے لکھی گئیں مگر وہ بندوستان میں آج بھی زندہ ہیں اور بچہ ان سے واقف ہے۔

بچوں ہم نے آپکو اب تک بتایا کہ آریہ کیس تاریخ ہندوستان میں آ� اور وہ کیس کو پیشہ سماں لیتے ہے۔ وہ اپنے شہروں کو اندو کا دیس بھی کہتے ہے۔ رامائن میں رام سیتا اور لانکا کے راجہ راون کے جنگ کا تذکرہ (جیکر) ہے۔ اس کیتاب کو بالمیکی نے سانسکرت زبان میں لیکھا ہوا تھا اسکے بھاری ترجمہ (انوکھا) ہے۔ اس میں مارلوف (پرسیڈ) ترجمہ تولسری داس کی رامचاریتمناس ہے۔ رامائن ماجہدار کہانیوں سے بھری پڑی ہے۔ رامائن کے کافی ارسرے (زمانے) کا بھاری ترجمہ (انوکھا) ہے۔ اس کیتاب کو مہابھارت ایک جانشینی (مومٹی) کیتاب ہے، اس میں اس جنگ کا ذکر ہے جو آریوں میں بڑھ کر تو بات یہ ہے کہ اس کتاب میں وہ عالی شان نظم ہے جس کو بھگوت گیتا نے کہتے ہیں۔ اگرچہ یہ کتابیں صدیوں پہلے لکھی گئیں مگر وہ بندوستان میں آج بھی زندہ ہیں اور بچہ ان سے واقف ہے۔

�भ्यास کا ر

شब्द=अर्थ
तज़करा=ज़िक्र
मार्लफ़=प्रसिद्ध
ज़खीम=मोटी
मुतास्सिर=दिल से
लगنا
वाक़िफ़=जानना

پ्रश्न,, رامچاریتمناس کیسے لیکھی؟

سوال.. رام چرت مانس کس نے لکھی؟

سوال.. سب سے پہلے رامائن کے مصنف کون تھے؟

سوال.. رامائن پہلے لکھی گئی یا مہابھارت؟

سوال.. رامائن میں کس کا ذکر ہے؟

سوال.. مہابھارت کس کے درمیان ترتیب 35 کے جواب

(1) رامائن اور مہابھارت

(2) رزمیہ انداز میں

(3) چاند کو۔ (4) چاند کی شکل کے۔

ک्रमांک 35 کے عکس

(1) رامائن اور مہابھارت।

(2) رزمیہ انداز میں

(3) چاند کو! (4) چاند کی شکل کے!

مشق

لفاظ=معنی

ذکر=ذکر

معروف=مشہور

ضخیم=موثی

متاثر=دل سے لگنا

واقف=جاننا

سوال.. رام چرت مانس کس نے لکھی؟

سوال.. سب سے پہلے رامائن کے مصنف کون تھے؟

سوال.. رامائن پہلے لکھی گئی یا مہابھارت؟

سوال.. رامائن میں کس کا ذکر ہے؟

سوال.. مہابھارت کس کے درمیان ترتیب 35 کے جواب

(1) رامائن اور مہابھارت

(2) رزمیہ انداز میں

(3) چاند کو۔ (4) چاند کی شکل کے۔

लेखक का परिचय

مصنف کا تعارف

بجو آج بم آپ کو بندوستان کے عظیم وزیر اعظم کے بارے میں معلومات فراہم کریں گے۔ پنڈت جواہر لال نہرو بمارے ملک بندوستان کے پہلے وزیر اعظم تھے یہ کشمیری پنڈت ہیں۔ جب کشمیری حکمرانوں کے ظلم و ستم سے بیزار بوکر جلاوطن ہوئے تو ان خاندانوں میں انکا گھرانہ بھی شامل تھا جو ال آباد میں اکر مقیم ہوا۔ ان کے والد متوفی لال نہرو تھے۔ ان کے ایک بیٹی جن کا نام اندرا گاندھی تھا وہ بعد میں بمارے ملک کی وزیر اعظم بنیں۔ یہ سبق جواہر لال کی مشہور کتاب "باب کے خط بیٹی کے نام" سے لیا گیا اس میں پنڈت جی نے رامائیش اور مہابھارت کے بارے میں بتایا ہے اور بندوستان کی پرانی تاریخ کی جھلک دکھائی۔ انگریزوں کے دور میں جب جواہر لال نہرو جیل میں تھے تو وہ اپنی بیٹی اندرا پریہ درشنی (اندرا گاندھی) کو یہ خط جیل سے بھیجا کرتے تھے۔ بعد میں یہ خط کتابی شکل میں شائع ہوئے۔ جو ابر لال نہرو کا انتقال 27 مئی 1964 کو ہوا۔

بچھوں آج ہم آپکو ہندوستان کے انجیمین ہاؤس اور آجیم (مہاہن پریمین) کے بارے میں مالماٹ فراہم (جانکاری) کر رہے ہیں۔ پنڈیت جواہر لال نہرو مولک ہندوستان کے پہلے وزیر انجیم ہے یہ کشمیری پنڈیت ہے۔ جب کشمیری ہوکمرانوں کے جولما سیتم (ات्याचार) سے بے جا رہا (پرہشان) ہو کر جیلہ وطن (پلائیون) ہوا تو ان خاندانوں میں انکے گھرانا بھی شامیل ہوا جو یہاں ہاہا باد میں آکر مکانی (بسوں) ہوا۔ یہ سبک جواہر لال نہرو جیل میں تھے تو وہ اپنی بیٹی اندرا گاندھی کو یہ خط جیل سے بھیجا کرتے تھے۔ جو ابر لال نہرو کا انتقال 27 مئی 1964 کو ہوا۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

फ़राहम=हासिल

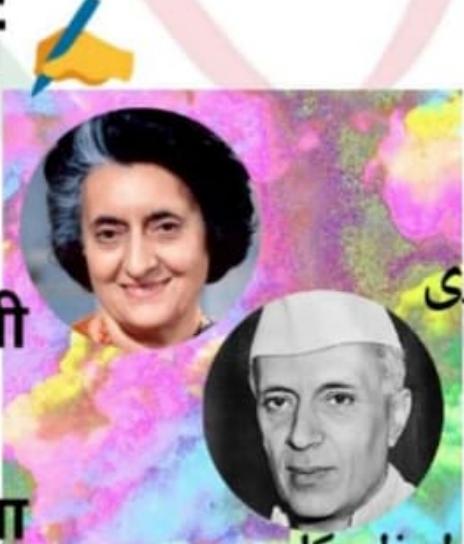
वज़ीर

आजम=प्रधानमंत्री

मुक्तीम=बसना

शाए=छपना

माखूज़=لی�ا गया

प्रश्न,, ہندوستان کے پہلے وزیر انجیم کا نام بتاएं।

प्रश्न,, یہاں سے پہلے جواہر لال نہرو کا خاندان کہاں آباد تھا?

پ्रश्न,, ہندی را گاندھی کا پورا نام کیا تھا?

پ्रश्न,, یہ سبک جواہر لال نہرو کی کیس کیا تھا?

ک्रमांक 33 کے عبارت

(1) شاعر اور ادیب। (2)

مُسْلِمِوں نے

(3) پنجابی زبان کا। (4)

اربی، فارسی، تُرکی، مُغَلِّم!

مشق

الفاظ=معنی

فراء=حاصل

وزیر اعظم=پرداھان متندری

مقیم=بسنا

شائع=چھینا، ظاہر کرنا

ماخوذ=لیا گیا

سوال-- بندوستان کے پہلے وزیر اعظم کا نام بتائیں۔

سوال-- الہ آباد سے قبل جواہر لال نہرو کا خاندان کہاں آباد تھا؟

سوال-- اندرا گاندھی کا پورا نام کیا تھا؟

سوال-- یہ سبق جواہر لال کی کس کتاب سے ماخوذ ہے؟

ترتیب 33 کے جواب-- (1) شاعر اور ادیب۔ (2) مسلمانوں نے

(3) پنجابی زبان کا۔ (4) عربی،

فارسی، ترکی، مُغَلِّم!

9458278429

मिशन शिक्षण संवाद

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بچوں کل ہم نے اپ کو جواہر لال نہرو کے بارے میں معلومات دیں۔ آج ہم آپ کو اس خط کے بارے میں بتائیں گے جو انہوں نے اپنی بیٹی انдра گاندھی کو لکھے۔ وہ خط میں تاریخی پہلو کو نمایاں کرتے ہوئے کہتے ہیں کہ جب ویدوں کا زمانہ گزر گیا اس کے بعد دو بڑی رزمیہ نظمیں لکھی گئیں جو رامائن اور مہابھارت کے نام سے موسوم ہوئیں اس رزمیہ دور میں آریہ لوگ تمام شمالی بندوستان میں کوہ بندھیا چل تک پھیل گئے۔ اگر آپ بندوستان کے نقشے پر نظر ڈالیں تو آپ کو تعجب بوگا کہ ہمالیہ اور بندھیا چل کے درمیان اس علاقے کی شکل آریہ ورت کہتے تھے تھے بلال کی نظر اُتے گی۔ کیونکہ یہ لوگ بلال کے بڑے گرویدہ تھے اور وہ براں جگہ کو مقدس سمجھتے تھے جس کی شکل بلال جیسی بوتی تھی۔ ان کے بڑے شہر بلال کی شکل کے بوتے تھے جیسے بنارس اور الہ اباد گنگا کی شکل بھی بلال ہی کی سی بن جاتی ہے۔

بچھوں کل ہم نے آپکو جواہر لال نہرو کے بارے میں مالامات دیں۔ آج ہم آپکو اس خط کے بارے میں بتائے ہیں جو اپنی بیٹی ہندوستانی گاندھی کو لیکھا۔ وہ خط میں تاریخی پہلو (ऐतیہاسیک مہات्व) ہے کہتے ہیں کہ جب بندھیا چل کے درمیان اس علاقے کی شکل آریہ ورت کہتے تھے تھے بلال کی لیکھے جاتے ہیں) میں لیکھی گई جو رامایण اور مہابھارت کے نام سے مشارکہ ہے۔ اس رزمیہ دaur میں آریہ لوگ تمہام شہریوں کی شکل ہندوستان میں کوہ بندھیا چل تک پھیل گئے۔ اگر آپ بندھیا چل کے درمیان اس علاقے کی شکل آریہ ورت کہتے تھے تھے بلال کی نظر اُتے گی۔ کیونکہ یہ لوگ بلال کے بڑے گرویدہ تھے اور وہ براں جگہ کو مقدس سمجھتے تھے جس کی شکل بلال جیسی بوتی تھی۔ ان کے بڑے شہر بلال کی شکل کے بوتے تھے جیسے بنارس اور الہ اباد گنگا کی شکل بلال ہی سی کیتی بنا جاتی ہے۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

रजिमिया=वह कविता

जिसमें یुद्ध में फौजियों
की बहादुरी के कारनामे
बढ़ा चढ़ाकर बयान किए जाते हैं।

मौसूम=नाम दिया गया

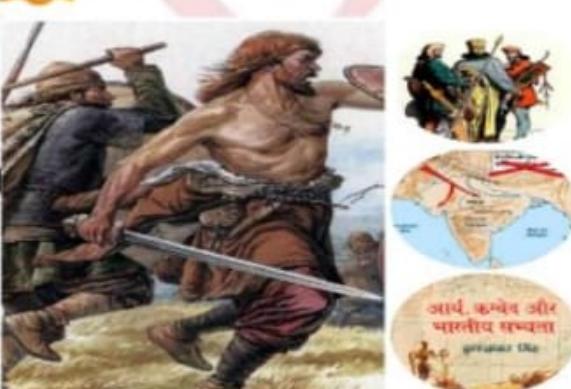
कोह=पहाड़

दरमियान=बीच में

हिलाल=चांद

मुकद्दस=पवित्र

गरवीदा=दीवाने

سوال-- اس خط میں کن دو کتابوں کا ذکر ہے؟

سوال-- رامائن اور مہابھارت نظم کی کیس کیسے گئیں؟

سوال-- آریہ کس کو مقدس سمجھتے تھے؟

سوال-- بنارس اور گنگا کس کی شکل بناتے ہیں؟

क्रमांक 34 کے उत्तर

- (1) जवाहरलाल नेहरू
- (2) कश्मीर में
- (3) इन्दिरा प्रिय दर्शनी
- (4) बाप के खत बेटी के नाम।

مشق

1=معنی
2=وہ نظم جس میں فوجیوں کے
3=کے جوبر بیان کئے جاتے ہیں۔
4=نام دیا گیا۔

5=بیجا

6=ہمالیہ

7=پاک، قابل احترام

8=دیوانے

ترتیب 34 کے جواب

(1) जवाहर लाल नेहरू- (2) कश्मीर में

(3) अंद्रा प्रदेश दर्शनी

(4) बाप کے खत बेटی کے نाम

9458278429

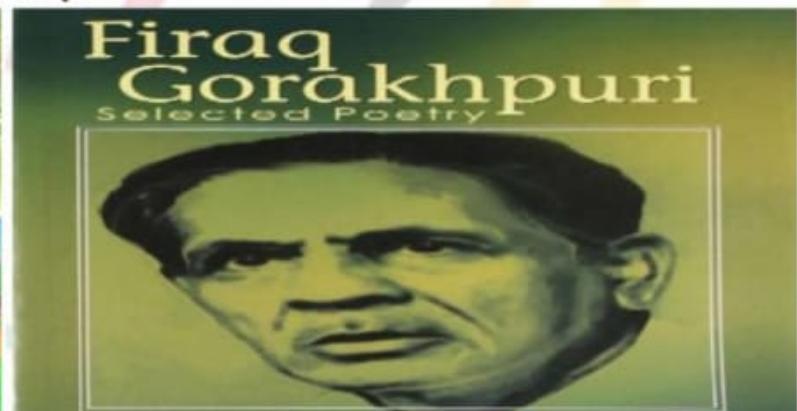
मिशन शिक्षण संवाद

नज़म का खुलासा (कविता का सारांश)

نظم کا خلاصہ

بھو فراق گورکھپوری اس دور کے مشہور شاعر ہیں۔ فراق کا پورا نام رکھو پتی سہائے تھا۔ وہ بندی انگریزی سنسکرت وغیرہ کی زبانوں کے مابر ہیں۔ الہ آباد یونیورسٹی میں انگریزی کے معلم تھے۔ اردو زبان سے انہیں یہ پناہ محبت تھی۔ انہوں نے نہ نثر و نظم دونوں میں بہت سی کتابیں لکھی ہیں۔ ان کی یہ نظم بند کے بچے ان کی ایک مشہور نظم یہ جن کے کچھ اشعار کا خلاصہ ہم اب کو بتا دیے ہیں۔ فراق صاحب ان اشعار میں بندوستان کے پرانتے اور پر مسرت دور کا ذکر کرتے ہوئے کہتے ہیں کہ آپ کو یاد ہے کہ یہ بند کس عظیم شخصیتوں کا گھوارہ ہے یہاں رام لکشمن اور کرشن کا بچپن گزارا ہے ہے یہاں سیتا اور رادھا بھی گزیوں سے کھیلی ہیں۔ دریاؤں پہاڑ یہی نظارے تھے اس سر زمین سے تانسیں، غالب میر و اقبال اور فن کار کا بچپن گزارا ہے اگر ہم حساب کریں ان دس کروڑ بچوں کا جو بند کی امانت ہیں۔

बच्चों فیضाक गोरखपुरी इस दौर के मशहूर शायर हैं। फिराक साहब का परा नाम रघुपति सहाय था। वह हिंदी अंग्रेजी संस्कृत व गैरह कई जुबानों के माहिर हैं। इलाहाबाद यूनिवर्सिटी में अंग्रेजी के उस्ताद थे। उर्दू जबान से उन्हें बेपनाह मोहब्बत थी उन्होंने नस (गद्यांश) नज़म दोनों में बहुत सी कित्ताबें लिखी हैं उनकी यह नज़म हिंद के बच्चे उनकी एक मशहूर नज़म है। जिनके कुछ इशआर का खुलासा हम आपको बता रहे हैं। फिराक साहब इन अशआर में हिंदुस्तान के पुराने पर मसर्रत (खुशियों से भरा) दौर का जिक्र करते हुए कहते हैं कि आपको याद है कि यह हिन्द किन शख्सियतों का गहवारा (परवरिश की जगह) रहा है या राम लक्ष्मण और कृष्ण का बचपन गुजरा है यहां सीता और राधा भी गलियों में खेली हैं यही दरिया व पहाड़ यही नजारे थे इसी सरज़मीन से तानसन व इकबाल मीर व हाली जैसे मारुफ शायर फनकारों का बचपन गुजरा है। अगर हम हिसाब करें इन 10 करोड़ बच्चों का जो हिंद की अमानत हैं।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

नस=वह لेख جो कविता न हो

मसर्रत=खुशी

फ़ज़ा=माहौल

गहवारा=परवरिश की जगह

दयार=घर, इलाका

हमदम=जीवन का साथी

प्रश्न,, फिराक साहब का पूरा नाम क्या था?

प्रश्न,, फिराक साहब कहां के उस्ताद थे?

प्रश्न,, फिराक साहब किस ज़बान के शायर थे?

प्रश्न,, यह नज़म हमें किस दौर की याद दिलाती है?

ترتيب 29 کے

جواب

(1) اپنی فوج
کے ساتھ

(2) سادھو سے

(3) دوسروں

کی خدمت کے
لئے

(4) باں مطمئن
ہو گیا

مشق

الفاظ=معنی

نشر=وہ عبادت جو نظم نہ ہو۔

مسرت=خوشی

فضا=ماحول

گھوارہ=پرورش کی جگہ

دیار=گھر, علاقہ۔

بمدم=زندگی کا ساتھی

سوال.. فراق صاحب کا پورا نام کیا تھا؟

سوال.. فراق صاحب کہاں کے استاد تھے؟

سوال.. فراق صاحب کس زبان کے شاعر تھے؟

سوال.. یہ نظم بھیس کس زمانے کی یاد دلاتی ہے؟

سوال.. یہ نظم بھیس کس زمانے کی یاد دلاتی ہے؟

سوال.. یہ نظم بھیس کس زمانے کی یاد دلاتی ہے؟

سوال.. یہ نظم بھیس کس زمانے کی یاد دلاتی ہے؟

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بچوں نے اب تک آپ کو بتایا کہ کیسے اردو زبان اپنے ابتدائی دور میں مختلف جگہوں اور زیانوں سے مانوس ہو کر دلی تک کھڑی بولی کی شکل میں پہنچی۔ مسلمان جو باہر سے یہاں آئے انہوں نے اس ملک اور یہاں کی زیانوں کو بہت محبت سے قبول کیا اور یہیں مر کر دفن بھی بو گئے۔ وہ بادشاہ بھی تھے اور فقیر بھی۔ ایسے بی ایک فقیر (جن کا نام امیر خسرو تھا) نے یہاں کی زیان میں شاعری کی جو اج تک زیان زد عام ہے۔ انہوں نے پہلیاں اور گیت لکھے پہلے اس اردو کو بندی نام دیا گیا بھر اس کے رسم الخط اور لشکری زیان بونے کی وجہ سے اردو نام سے تعبیر کیا گیا اردو لفظ کے معنی بین لشکر فوج یہ لفظ ترکی زیان کا ہے اس طرح اردو دبلی کے قریب پیدا ہوئی اور نکھرنے لگی جب دکن اور گجرات میں اردو زبان کا بول بالا ہوا تو اسے دکنی زیان اور گجراتی زیان بھی کہنے لگے۔ تو بچوں اس طرح بمارے ملک میں اس خوبصورت دلنشیں زیان کی نشوونما ہوئی اور اج اپنے عروج پر اپنی لطافت اور تلفظ کی وجہ سے بام عروج پر بی۔

بچوں ہم نے اب تک آپ کو باتا یا کیا کہ کیسے عربی کی شکل میں بھیجنا۔ بھیجنا جاگہ اور جباروں سے مانوس (جان پہنچان) ہو کر دلیلی تک خडی بولی کی شکل میں پہنچی۔ مسلمان جو باہر سے یہاں آئے اسی ملک اور یہاں کی جباروں کو بھٹکت مورخہ سے کھوکھل کیا اور یہی مار کر دफن ہے۔ وہ بادشاہ بھی ہے اور فکریں بھی اسے ہی ایک فکریں (جیسے کہ نام امیر خسرو) نے یہاں کی جباران میں شاعری کی جو اج تک زیان زد عام ہے۔ اس کے رسم الخط اور لشکری زیان جو آج تک جباران جاد امام ہے یہاں پہنچنے اور گیت لیکھنے اور گیت لیکھنے کی وجہ سے اس طرح اسی ملک میں اس خوبصورت دلنشیں زیان کی نشوونما ہوئی اور اج اپنے عروج پر اپنی لطافت اور تلفظ کی وجہ سے بام عروج پر بی۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

इब्लदाई=शुरुआती

मानूस=जान पहचान

ज़बान ज़द एआम=मशहूर

लताफ़त=खूबी

तलफ़ुज=कहने का अंदाज

दिल नंशी=दिल में उतरने वाला

प्रश्न,, अमीर खुसरो कौन थे?

प्रश्न,, उर्दू लफ़ज़ के मानी क्या हैं?

प्रश्न,, उर्दू लफ़ज़ किस ज़बान का है?

प्रश्न,, पहले उर्दू को किस नाम से जाना

जाता था?

क्रमांक 32 के उत्तर

(1) दारुल सल्तनत (2) मुस्लिमों ने

(3) پنجابی زبان का (4) عربी, فارسی, ترکی.

फारसी, تُرکी

مشق

الفاظ=معنی

ابتدائی=শروعاتی

مانوس=جان پہنچان

زیان زد عام=مشہور

لطافت=خوبی

تلفظ=طرز ادا

دل نشیں=دل میں اتر

جائے والا

سوال-- امیر خسرو کون تھے؟

سوال-- اردو لفظ کے معنی کیا ہیں؟

سوال-- اردو لفظ کس زبان کا ہے؟

سوال-- پہلے اردو کو کس نام سے جانا

جاتا تھا؟ ترتیب 32 کے جواب

(1) دارالسلطنت (2) مسلمانوں نے

(3) پنجابی زبان का (4) عربی, فارسی, ترکی.

फारसी, تُرکी

میشن شیکھن سंવاد

سabक का खुलासा (पाठ का सारांश)

سبق کا خلاصہ

بچوں کل بم نے اپ کو مصنف کا تعارف کرایا اور اس سبق کے بارے میں مختصر معلومات فراہم کیں۔ اج بم اب کو بتاتے ہیں کہ اردو کیسے وجود میں آئی۔ بچوں انہوں صدی میں جب مسلمان مختلف ملکوں سے پہاڑ آئے تو سندھ پر قبضہ کر لیا پھر دسویں اور گیارہویں صدی میں مسلمان سارے پنجاب میں پھیل گئے اسی لئے شروع میں اردو میں پنجاب کی زبان کا اثر نمایاں نظر آتا ہے۔ جب دلی دارالسلطنت بن کیا تو مختلف حکومتوں سے لوگ یہاں آئے لگے تو دلی میں میل جول بڑھنے لگا اور بر جگہ کی زبانوں کا اثر اس میں شامل ہو گیا رفتہ رفتہ اس میں عربی فارسی ترکی کی لفظ شامل ہو گئے اور فوجیوں کے ساتھ یہیں لگے اردو زبان دبلی اور اس کے پورب میں بولی جانے والی کھڑی بولی میں شامل ہو کر اور نکھرنے لگی۔

बच्चों کल हमने आपको मुसन्निफ(लेखक) का तआरुफ (परिचय) कराया और इस सबक के बारे में मुख्तसर(संक्षिप्त) मालूमात(जानकारी) फ्राहम (पहुंचाई) कि आज हम आपको बताते हैं कि उर्दू कैसे वजूद में आई। बच्चों आठवीं सदी में जब मुसलमान मुख्तलिफ(भिन्न-भिन्न) जगह से यहां आए तो सिंध पर कब्जा कर लिया फिर 10वीं और 11वीं सदी में मुसलमान सारे पंजाब में फैल गए। इसलिए शुरू में उर्दू में पंजाब की जुबान का असर नुमायां(साफ़) नजर आता है जब दिल्ली दारुल सल्तनत(राजधानी) बन गया तो मुख्तलिफ जगहों से लोग यहां आने लगे दिल्ली में मेल-जोल बढ़ने लगा और हर जगह की जुबानों का असर इसमें शामिल हो गया रफ्ता रफ्ता इसमें अरबी फारसी तुर्की के लोग शामिल हो गए और फौजियों के साथ फैलने लगे। उर्दू जबान दिल्ली और उसके पूरब में बोली जाने वाली खड़ी बोली में शामिल होकर और निखरने लगी।

अभ्यास कार्य

شब्द=अर्थ

سادی=سौ سال

ईस्वी=वह سال جो
ईسا مسیح سے شुरू
ہوا۔

درہ=घाटी

दारुल سल्तनत=राज
धानी

रूप धारना=शक्ति

ਬदलنا

پ्रश्न,, دिल्ली ک्या बन
गया?

پ्रश्न,, سिंध पर कब्जा
کیسے کیا?

پ्रश्न,, اردو زبان کے
शुरू में کیسے زبان
کا اسर दिखाई देता
ہے?

پ्रश्न,, اردو में किस
कیسے زبان کے لफ़ज़

کرمانک 31 کے اجھے

(1) سیل

اہتے شام ہوسن

(2) خوٹا خرا

دیکھنے والा

(3) اردو زبان کے

(4) ایک دسمبر

1972

(5) ارک، ایران،

افغانستان

مشق
الفاظ=معنی
صدی=سو سال
عیسیوی=وہ سال جو
عیسیٰ علیہ السلام
سے شروع ہوا۔
درہ=گھاٹی
دارالسلطنت=راج
دهانی
روب دھارنا=شکل
اختیار کرنا
**سوال، دلی کیا بن
گیا؟**

**سوال، سندھ پر
قبضہ کس نے کیا؟**

**سوال، اردو زبان کے
شروع میں کس زبان
کا اثر دکھاتی دیتا ہے؟**

**سوال۔۔۔ اردو میں کس
کس زبان کے لفظ
شامل ہوئے؟**

9458278429

میشن شیکھن سانواڈ

لے�ک کا پریچی

مصنف کا تعارف

بچوں سید احتشام حسین آردو کے مشہور ادیب اور نقاد گزرے ہیں۔ ایک عرصے تک وہ لکھنؤ یونیورسٹی کے شعبہ اردو میں استاد رہے اس کے بعد الہ آباد یونیورسٹی کے شعبہ اردو کے صدر ہوئے۔ انہوں نے علمی ادبی اور تنقیدی مضامین کثرت سے لکھے بچوں کے لیے بھی انہوں نے کئی کتابیں لکھیں۔ اردو کی کہانی ان کی ایک کتاب کا نام یہ مضمون اسی کتاب سے لیا گیا ہے۔ دفعتاً یکم دسمبر 1972 کو ان کا انتقال ہو گیا۔

بم جس اسانی سے اپنی زبان بولتے ہیں اس سے بہت کم یہ خیال ہوتا ہے کہ زبان کے بننے اور شروع ہونے میں کتنا وقت لگا ہوگا جب مسلمان یہاں آئے تو وہ کوئی نہ کوئی زبان بولتے ہوں گے اور یہاں کے مقامی لوگ اپنی زبان بولتے ہوں گے۔ آئے والے لوگوں میں عرب، ایران، افغانستان، ترکستان، مغل بر جگہ کے لوگ تھے۔ مقامی زبان میں انہوں نے اپنی زبان کے الفاظ بھی شامل کیے اور یہاں کے الفاظ اپنی زبان میں ملائیے۔

بچوں سے یاد اہتے شام ہوسین ہندو کے منشہہر ادیب اور نککاڈ (پرخنے والے) گujarate hain ek arse tak woh lakhnaw yunivarsiti ke shob e ہندو mein usstād (adhyapak) raho ilahabād yunivarsiti ke shob e ہندو کے sadar (prathān) hua۔ unhone ilmī adabī aur tanqīdī mazāmīn (lekh) kassarat se li�e۔ bchon ke liye bchon ke liye hain。 ہندو ki kahanī unki ek kitab ka nam hain。 yah maghmon issi kitab se liya gaya hain dafūtān (achānak) yekum (ek) disambur 1972 ko unka intekāl hua gaya।

ham jis aasanī se apnī jhān bolatē hain usse bahut kam yah khyaal hota hain ki is jhān ke banne aur shuru hōne mēn kitna vakt lagta hōga。 jab musalman yahan aae to woh koi jhān bolte hōge aur yahan ke makāmī (rahnے والے) log apnī jhān bolatē�e aane wale logon mēn arab, iran, afghanistan, turkistan, mugal har jagah ke long�e makāmī jhān me unhone apnī jhān ke alfaजh भी shāmil kiye aur yahan ke alfaजh apnī jhān me mila liyā۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

नक्काद=परخنے والा

शब्द=महकमा

سدار=پ्रधान

کسرत=ज़्यादा

دफ़अतन=अचानक

प्रश्न,, یہ سبक کے لے�ک کیون ہے?

پ्रश्न,, نککاڈ کیسے کہتے ہیں?

پ्रश्न,, اہتے شام ہوسین ilahabād

yunivarsiti me kis jhān ke sadar banae ga?

پ्रश्न,, اہتے شام ہوسین ka intekāl kab hua?

پ्रश्न,, kijn kin mulkōn se aakar log

yahān ābabād hā?

کرمائک 30 ke uttar

(1) rāyapati sahāya (2) ilahabād

yunivarsiti

(3) ہندو جہاں کے (4) hamare bujungo ke

jamaane ki

مشتق

الفاظ=معنی

نقاد=پرکھنے والا

شعبہ=محکمہ

صدر=خاص

کثرت=زیادتی

دفعتاً=احانک

ترتیب 30
کے جواب

- (1) رکھو یعنی سہانے (2) الہ آباد
- یونیورسٹی
- (3) اردو زبان کے (4) بمارے اجداد کے ماضی کی

سوال.. اس سبق کے مصنف کون ہیں؟

سوال.. نقاد کسے کہتے ہیں؟

سوال.. احتشام حسین الہ آباد یونیورسٹی میں کس

زبان کے صدر منتخب ہوئے؟

سوال.. احتشام حسین کا انتقال کب ہوا؟

سوال.. کن کن ملکوں سے لوگ یہاں اکر آباد ہوئے؟

9458278429

विषय- उर्दू

प्रकरण- मज़मून

पाठ- तीन सवाल कक्षा-7

क्रमांक- 29

मिशन शिक्षण संवाद

सबक का खुलासा (पाठ का सारांश)

سبق کا خلاصہ

بچوں ने आप को बताया कि जब बादशah को एस के सवालों का जवाब देना चाहिए तो वह अपने दरबार में दानिशमंदों (विद्वानों) से भी ना मिल सका तो उसने जंगल में एक साधु के पास जाने का इरादा किया और अपनी फौज के साथ सब सामान सफर बांधा। बादशah जंगल में पहुंचकर उस साधु से मिला और अपने तीनों सवाल उसके सामने पेश किए। बादशah साधु का काम करने लगा यानी खेत में रोपाई करने लगा। इतने में एक जख्मी शख्स उसके पास आगता हुआ आया तो साधु ने बादशah से उसकी तीमारदारी (देख भाल) करने को कहा। बादशah ने फिर साधु से इसरार (ज़ोर) किया कि बराय मेहरबानी मुझे मेरे सवालों का जवाब मरहमत (देना) फरमाए साधु ने कहा अगर तुम मेरे पास ना रुकते तो यह जख्मी आदमी तुम पर हमला कर देता इसलिए वह वक्त बहुत अहम है और जख्मी की तीमारदारी तुम्हारे लिए बहुत अहम काम था सबसे अहम आदमी वह है जिसके साथ तुम हो और सबसे अहम काम यह है कि उसके साथ नेकी की जाए कि इंसान को दूसरों के खिदमत के लिए ही जिंदगी अता हुई है।

बच्चों हमने आपको बताया जब बादशah को उसके सवालों का जवाब अपने दरबार में दानिशमंदों (विद्वानों) से भी ना मिल सका तो उसने जंगल में एक साधु के पास जाने का इरादा किया और अपनी फौज के साथ सब सामान सफर बांधा। बादशah जंगल में पहुंचकर उस साधु से मिला और अपने तीनों सवाल उसके सामने पेश किए। बादशah साधु का काम करने लगा यानी खेत में रोपाई करने लगा। इतने में एक जख्मी शख्स उसके पास आगता हुआ आया तो साधु ने बादशah से उसकी तीमारदारी (देख भाल) करने को कहा। बादशah ने फिर साधु से इसरार (ज़ोर) किया कि बराय मेहरबानी मुझे मेरे सवालों का जवाब मरहमत (देना) फरमाए साधु ने कहा अगर तुम मेरे पास ना रुकते तो यह जख्मी आदमी तुम पर हमला कर देता इसलिए वह वक्त बहुत अहम है और जख्मी की तीमारदारी तुम्हारे लिए बहुत अहम काम था सबसे अहम आदमी वह है जिसके साथ तुम हो और सबसे अहम काम यह है कि उसके साथ नेकी की जाए कि इंसान को दूसरों के खिदमत के लिए ही जिंदगी अता हुई है।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

दानिश मन्द=विद्वान

रखते सफर=सफर का सामान

तीमारदारी=देख भाल

इसरार=ज़ोर देना

बराए=के लिए

मरहमत=मेहरबानी

प्रश्न,, बादशah किसके साथ सफर पर गया?

प्रश्न,, बादशah जंगल में किससे मिला?

प्रश्न,, इंसान को जिंदगी किस लिए अता हुई? किया?

प्रश्न,, क्या बादशah साधु के जवाब से निश्चित हो गया?

क्रमांक 28 के उत्तर

(1) तीन (2) अपने दरबार में

(3) खुद जवाब की तलाश में सफर का इरादा किया।

مشق

الفاظ=معنی

دانش मन्द=عقل ماند

رخت سفر=سفر کا سامان

تیمارداری=دیکھ بھال

اصرار=زور دینا

برائے=کے لئے

مرحمت=مہر بانی

سوال--बादशah क्स के साथ सफर पर गया?

سوال--बादशah जंगल में क्ससे मिला?

سوال--इंसान को जिंदगी किस लिए अता हुई?

سوال--बादशah साधु के जवाब से निश्चित हो गया?

سوال--बादशah जंगल में क्ससे मिला?

سوال--क्या बादशah साधु के जवाब से निश्चित हो गया?

سوال--क्या बादशah साधु के जवाब से निश्चित हो गया?

सबक का खुलासा (पाठ का सारांश)

मिशन शिक्षण संवाद

سبق کا خلاصہ

بچوں کل بم نے آپ کو اس سبق کے مصنف کے بارے میں بتایا۔ اج بم آپ کو سبق کے پہلے حصہ کے بارے میں بتائیں گے۔ دراصل یہ ایک کہانی ہے اور جس طرح کے سوال اس میں کئے گئے ہیں وہ عام انسان کے ذین میں اکثر آتے رہتے ہیں۔ اس سبق میں ان سوالوں کے حل تلاش کرنے کی بھی کوشش کی گئی ہے۔ مصنف نے اس کہانی کو ایک بادشاہ کی کہانی بنا کر پیش کیا ہے۔ بادشاہ کے ذین میں تین سوال آتے ہیں کہ کسی کام کے شروع کرنے کا صحیح وقت کیا ہے۔ دوسرا وہ کون لوگ ہیں جن پر اعتماد کیا جائے اور جن پر نہ کیا جائے۔ تیسرا سوال اس کے ذین میں یہ آیا کہ وہ کونسا کام یہ جسے سب سے زیادہ ضروری سمجھا جائے۔ ان سوالوں کے جواب تلاش کرنے کے لئے اس نے اپنے ملک میں منادی کرایا۔ مگر کوئی اس کا جواب نہ دے سکا تو اس نے خود ان سوالوں کے جوابات تلاش کرنے کے لئے سفر کا ارادہ کیا۔

بچھوں کل हमने आपको इस सबक के मुख्यिफ के बारे में बताया। आज हम आपको सबक के पहले हिस्से के बारे में बताएंगे। दरअसल यह एक कहानी है और जिस तरह के सवाल इसमें किए गए हैं वह आम इंसान के जहन में अक्सर आते रहते हैं। इस सबक में इन सवालों के हल तलाश करने की भी कोशिश की गई है। मुख्यिफ(लेखक) ने इसी कहानी को एक बादशाह की कहानी बनाकर पेश किया है। बादशाह के जहन (दिमाग) में तीन सवाल आते हैं। पहला किसी काम के शुरू करने का सही वक्त क्या है। दूसरा वह कौन लोग हैं जिन पर एतमाद (भरोसा) किया जाए और जिन पर ना किया जाए। तीसरा सवाल उसके जेहन में यह आया कि वह कौन सा काम है जिसे सबसे ज्यादा ज़रूरी समझा जाए। इन सवालों के बाद जवाब तलाश करने के लिए उसने अपने मुल्क में मुनादी करा दी मगर कोई उसके सवालों का जवाब ना दे सका तो उसने इन सवालों के जवाब आप जलाश करने के लिए सफर का इरादा किया।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

जहन=दिमाग

एतमाद=भरोसा

मुनादी=ऐलान

अहम=ज़रूरी

मुख्यिफ=अलग-अलग

प्रश्न,, बादशाह के जहन में कितने

सवाल आए?

प्रश्न,, सवालों के जवाब के लिए पहले

बादशाह ने किया क्या?

प्रश्न,, जब जवाब नहीं मिले तो

बादशाह ने क्या इरादा किया?

क्रमांक 27 के उत्तर

(1)टालिस्टाए (2) रूसी कहानी

(3)1828ई॰रूस में (4)नाविलों और

कहानियों के जरिए से (5)1910ई॰त्व॰

مشق

الفاظ=معنی

ذہن=دماغ

اعتماد=بھروسہ

منادی=اعلان

اہم=ضروری

مختلف=الگ الگ

سوال--بادشاہ کے ذہن میں کتنے سوال
آئے؟

سوال--سوالوں کے جوابات کے لئے پہلے
بادشاہ نے کیا کیا؟

سوال--جب جواب نہ ملے تو بادشاہ نے
کیا ارادہ کیا؟

تقریب 27 کے جواب

(1) نالستانی۔ (2) روسی کہانی

(3) عیسیوی روس میں

(4) ناولوں اور کہانیوں کے ذریعے سے

(5) عیسیوی میں

میشن شیکھن سندھاد

مُسَنِّیف کا تاریخ
(لے�ک کا پریچن)

مصنف کا تعارف

بچو یہ سبق ناولت نالستائی کی ایک روسری کہانی کا اردو ترجمہ ہے۔ نالستائی ایک بڑے دولتمند گھرانے میں انہارہ سو انہائیس (1828) میں پیدا ہوئے۔ (بچو اپ جانتے ہیں کہ روس ایک بہت ترقی یافتہ اور بڑا ملک ہے۔ رقبہ کے حساب سے بھی وہ بمارے ملک بندوستان سے بڑا ہے۔) لیکن انہوں نے عیش و عشرت کی زندگی چھوڑ کر غریب لوگوں کے ساتھ زندگی بسر کی اور وہ ناولوں اور کہانیوں کے ذریعے سے اپنے خیالات کی تشویر کرتے رہے۔ "جنگ اور امن" اور "انا کریتا ان کی مشہور ناول ہیں نالستائی کا انتقال 1910 میں ہوا۔

بچو یہ سبک ناولٹ تالیسٹا اے کی اک روسی کہانی کا ترجمہ ترجما (انویاد) ہے۔ تالیسٹا اے روس کے اک بڈے دلتماند گھرانے میں 1828 میں پیدا ہوئے۔ (بچو آپ جانتے ہیں کہ روس اک بہت ترکی کی یافٹا (سماں) اور بڈا ملک ہے۔ رکبے (زمین) کے ہیساں سے بھی وہ ہمارے ملک ہندوستان سے بڑا ہے۔) لیکن انہوں نے ایش و ہشرا (آرام) کی جینگی چوڑ کر گاریب لوگوں کے ساتھ جینگی بسرا (گزاری) کی اور وہ ناولوں اور کہانیوں کے جریئے سے اپنے خیالات کی تشویر (فلانا) کرتے رہے "جنگ اور امن" اور "انناکریتا" ہنکی مशہور ناولیں ہیں۔ تالیسٹا اے کا اینٹکال 1910 میں ہوا۔

�भیاس کا رجحان

مشق

الفاظ = معنی

رقبہ = زمین

عشرت = آرام

بسرا = گزاری

تشہیر = پھیلانا

پ्रशن، اس سبک کے مُسَنِّیف (لے�ک) کون ہے؟

سوال۔ اس سبق کے مصنف کون ہیں؟ (ترجمہ کی کہانی کا ترجمہ ہے؟)

پروپریتی، تالیسٹا اے کب اور کہاں پیدا ہوئے؟

سوال۔ نالستائی کب پیدا ہوئے؟

پروپریتی، تالیسٹا اے نے اپنے خیالات (ویچار) کا ایضا (امہیویکی) کیس ترہ کیا؟

سوال۔ نالستائی نے اپنے خیالات کا اظہار کن ذرائع سے کیا؟

پروپریتی، تالیسٹا اے کا اینٹکال کب ہوا؟

سوال۔ نالستائی کا انتقال کب ہوا؟

کرمانک 26 کے عتار

(1) کاہل

(2) چاند سیتا رون چشمون کی

(3) اپنی مانجیل نہیں پا سکتے۔

(1) کاہل۔ (2) چاند ستاروں، چشمون کی
(3) اپنی منزل نہیں پا سکتے۔

میشن شیکھن سانپاراد

الحام چلے چلو نجوم کا خلاصہ (سارانش)

شاعر آخر میں ہمیں مزید حوصلہ دیتے ہوئے کہتے ہیں کہ اب تاب فرار بالکل نہیں اکے بڑھو۔ جب ہمیں ہی فتح کرنا یہ تو انتظار کس بات کا کریں۔ اب فتح بالکل قریب یہ اکے بڑھو۔ جب اسمان پر ستارے چل رہے ہیں چشمے دریا سب چل رہے ہیں جو رک جائے وہ کبھی اگے نہیں جا سکتا رکنا نہیں یہ چلتے ہی رینا یہ بھلانی اور براٹی کی جنگ یہ اب اس کے فیصلے خاتمے پر اگئے ہیں۔ قسمت کی بات نہیں ہے۔ کوشش کرتے رہیں کوشش کرنے والوں کی کبھی بار نہیں ہوا کرتی۔ اس نظم سے ہمیں ہر مشکل سے لڑنے کی بہت ملتی ہے اور ہمارا حوصلہ بڑھتا ہے۔

شاعر آخیر میں ہم میں مजید ہمیں حوصلہ دیتے ہوئے کہتے ہیں کہ تاب کرار بیلکُل نہیں آگے بढ़و। جब ہم میں ہی فتح (کامیابی) کرنا ہے تو اینتخار کیس بات کا کरें। اب فتح بیلکُل کریب ہے آگے بढ़و। جب آسماں پر سیتاڑے چل رہے ہیں چشمے دریا سب چل رہے ہیں چشمے داریا سب چل رہے ہیں جو رک جائے اور براٹی کی جنگ ہے جو رک جائے اور براٹی کی جنگ ہے۔ یہاں رکنا نہیں ہے چلتے ہی رہنا ہے اچھاઈ اور براٹی کی جنگ ہے اب ہم کو شیش کرتے رہے کو شیش کرنے والوں کی کبھی ہاڑ نہیں ہے اگلے ہمیں ہر مुشکل سے لड़نے کی ہمیشہ میلاتی ہے اور ہمارا ہمیں ہمیشہ بढ़تا ہے۔

�भ्यास कार्य

شब्द=अर्थ

इलहाम=ज़ख्म भरना

मुआरका=हुजूم

ज़फ़र=कामयाबी

फ़रदा=अगला

नोश्ता=लपेटा हुआ

तबल=ढोल

ک्रਮांक 25 के उत्तर

(1) शायर और नज़म का।

(2) हिम्मत से आगे बढ़ना चाहिए।

(3) जो कोशिश करते हैं।

مشق

الفاظ=معنی

الحام=زخم بھرنا

معركه=ہجوم

ظفر=کامیابی

فردا=اگلا

نوشتہ=لپیٹا ہوا

طلب=ڈھول

سوال-- جو کوشش کرنے سے रक जाए वह
वह انسان کیسا ہوتا ہے؟سوال-- شاعر کس کی مثال دے کر ہمیں
چلتے رہنے کا حوصلہ دے رہا ہے؟سوال-- قسمت کو رونے والے کیا نہیں کر
سکتے؟

प्रश्न,, जो कोशिश करने से रुक जाए वह

इंसान कैसा होता है?

प्रश्न,, शायर किसकी मिसाल देकर हमें
चलने का हौसला दे रहा है?प्रश्न,, किसमत को रोने वाले क्या नहीं
कर सकते?

विषय- उर्दू

प्रकरण- नज़म

पाठ- हिम्मत ए मर्दा कक्षा-7

क्रमांक- 24

मिशन शिक्षण संवाद

शायर का तआरुफ़ (परिचय)

شاعر کا تعارف

مولانا محمد حسين آزاد اردو کے مشہور ادیب اور شاعر تھے۔ انہوں نے بچوں کے لئے بہت مفید نظمیں لکھی ہیں۔ "ہمت مردان" ان کی مشہور نظم ہے، جس کو پڑھ کر قلب میں ایسی یمت پیدا ہوتی ہے کہ مشکل سے مشکل کام بھی آسان معلوم ہونے لگتا ہے۔ "اب حیات" "دریباراکبڑی" "نیرنگ خیال" نثر میں ان کی مشہور کتابیں ہیں۔ ان کا انتقال 1910 عیسوی میں ہوا۔ مولانا اس نظم کے شروع میں ہمیں امید دلا رہے ہیں کہ سامنے منزل ہے اب اگے بڑھو چاہے راہ میں سمندر بھی ہو چاہے بیابان جنگل مگر تم ہمت سے اگے ہی بڑھتے رہو۔

مولانا مولانا محمد حسین آزاد (پرسیڈ) ادیب اور شاعر تھے۔ انہوں نے بچوں کے لیے بہت مفید (فایادے ماند) نظمیں لیکھی ہیں۔ ہیمٹ اے مارڈا عنا کی ملکہ نجوم ہے۔ جس کو پढ़ کر کلوب (دیلوں مें) में ऐसी हिम्मत पैदा होती है कि मुश्किल से मुश्किल काम भी आसान मालूम होने लगता है। "आबे हयात" "दरबार ए अकबरी" "नैरंग ए खयाल" نस (गढ़) عنا کی ملکہ کیتائیں हैं उनका इंतکाल 1910ء مें ہوا۔ مولانا اس نظم کے شروع میں ہمیں امید دلا رہے ہیں کہ سامنے مंजिल ہے آپ آگے بढ़و چاہے راہ में समुंदर भी हो چاہے بیباں جنگل مگر تुम ہیمٹ سے آگے ہی بढ़तے رہو۔

अभ्यास कार्य

مشق

الفاظ=معنی

مفید=فائندے مند

قلوب=قلب کی جمع (دل)

باغ مراد=امید کا پھول

ثمر=پھل

بیباں=ویران

سوال--اس نظم کے شاعر کا نام بتائیں۔

سوال--इस نज़م के शायर का नाम
बताएं।प्रश्न--इस नज़म को पढ़कर दिल में क्या
पैदा होती है?प्रश्न--मौलाना की और कौन कौन सी
तसानीफ़ (रचनाएं) हैं?

प्रश्न--मौलाना का इंतकाल कब हुआ?

سوال--اس نظم کو پڑھकر ہمارے دل
میں کیا پیدا ہوتی ہے؟سوال--مولانا کی اور کون کون سی
تصانیف ہیں؟

سوال--مولانا का انتقال کب ہوا؟

ویسی- ہندو

پ्रکارण- مذکون

پا�- انسانیت کا کہاں ہے ککشہ - 7

کرمائیک - 22

میشن شیکھن سنبھال

سabक का खुलासा
(पाठ का सारांश)

سبق کا خلاصہ

بچوں کل ہم نے آپ کو طنز و مزاح فن کے بارے میں بتایا تھا۔ اج ہم آپ کو اس سبق میں جو طنز و مزاح ایک طالب علم امجد کے بارے میں دیا یہ اسے بتائیں گے۔ اس مضمون میں ایک طالب علم جو فیل ہو جاتا ہے وہ یہ وجہ اساتذہ پر تھمت نا انصافی کی لگاتا پھر رہا ہے، جبکہ اس نے ریاضی، تاریخ، اور ادب کے پرچوں میں سوالات کے جواب نہ دے کر خود اپنی مرضی سے یہ بودہ جواب تحریر کیے اور سوالات پر مزید سوال کئے تو کیا کوئی بھی ممتحن اسے پاس کر سکتا تھا۔ امجد تو جواب دے کر مطمئن تھا اور فخریہ انداز میں خوش فہمی میں بھی مبتلا تھا کہ وہ تو پاس بوبی جائے گا جب وہ امتحان میں ناکام رہا تو خود نے بھی اساتذہ کو مورد الزام نہ کر دیا اس پوری گفتگو کو بہت مزاحیہ انداز میں بیان کیا گیا ہے۔

بچوں کل ہم نے آپکو جو تنج و مذکون (ہاس्य و्यंग) کے بارے میں بتایا تھا۔ آج ہم آپکو اس سبک میں جو تنج و مذکون ایک تالیب اے ایلم (ویڈیا رہی) کے بارے میں دیکھا ہے جسے باتا اے اس مذکون میں ایک تالیب اے ایلم جو فیل ہو جاتا ہے وہ بھی اساتذہ کے بیکار جا (ادھیاپکوں) پر تھوہم نا انسانیتی کی لگاتا ہے اور جبکہ اس نے ریاضی، تاریخ، اور ادب کے سوالات کے جواب دے کر مطمئن تھا اور فخریہ انداز میں خوش فہمی میں بھی مبتلا تھا کہ وہ تو پاس بوبی جائے گا جب وہ امتحان میں ناکام رہا تو خود نے بھی اساتذہ کو مورد الزام نہ کر دیا اس پوری گفتگو کو بہت مزاحیہ انداز میں بیان کیا گیا ہے۔

امتحان کا کام

شबد=معنی کرمائیک 21 کے عکس

شارہ سود=vyaj (1) کنھیا لال کپور

جڑ=دھنیت (2) ہاس्य و्यंگ میں سماج

فروخت=بیچنا کی بُرا ہی کو باتانا

فتوور=خرابی طنز و مزاح میں معاشرے کی اصلاح

کوڑہ=خوارابی

کوڑہ=میٹی کا برتان

پرش=امجد ہمہ ایام میں کیوں

فیل ہو گیا؟

پرش=امجد کے جواب پढ़ کر تum کو

کیوں ہنسی آتی ہے؟

پرش=کیا امجد کو فیل کر کے اسکے

ساتھ یہ انصافی کی گئی؟

مشق

الفاظ=معنی

شرح سود=سود کی مقدار

زر=دولت

تریتب 21 کے جواب

(1) کنھیا لال کپور

(2) طنز و مزاح میں معاشرے کی اصلاح

فروخت=بیچنا

فتور=خرابی

کوڑہ=مٹی کا چھوٹا برتن

سوال۔۔۔ امجد ششمابی امتحان میں کیوں

فیل ہو گیا؟

سوال۔۔۔ امجد کے جوابات پڑھ کر تم کو

کیوں بنسی آتی ہے؟

سوال۔۔۔ کیا امجد کو فیل کر کے اسکے

ساتھ یہ انصافی کی گئی؟

9458278429

विषय- उर्दू

प्रकरण- मज़मून

पाठ- हाई स्कूल की तालीमकक्षा -7

क्रमांक- 42

मिशन शिक्षण संवाद

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بچوں ने अब तक आप को गांधी जी की سوانح उम्री और अपने विवरों की बारे में सुना है। आप ने अपने जीवन की विवरों की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। गांधी जी ने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं।

गांधी जी के अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं। आपने अपने जीवन की बारे में बहुत अधिक बातें कही हैं।

बच्चों ने अब तक आपको गांधी जी की सवानेह उमरी (जीवन की आपवीती) और उनकी कुछ खास आदतों के बारे में बताया। अब हम आपको गांधी जी की कुछ और दिलचस्प बातें बताने वाले हैं। गांधी जी आगे तहरीर करते हुए कहते हैं कि मैं शादी की बजाह से पिछड़ गया मगर तीसरे दर्जे में अर्धवार्षिक इन्सान देने के बाद चौथे दर्जे में शामिल कर दिया गया अंग्रेजी मुझे कम आती थी और संस्कृत में तो मैं बहुत कमज़ोर था अलबत्ता अकलीदस (ज्योमेट्री) में कुछ याद करने को नहीं होता था यह मज़मून मुझे आसान लगता था जब छात्र जिकर करते के फारसी आसान है और उसके उस्ताद भी काफी मुख्यलिस हैं इस बात से मैं संस्कृत छोड़कर फारसी के दर्जे में जाने लगा यह देखकर संस्कृत के उस्ताद जी को बहुत दुरा लगा और उन्होंने मुझे समझाने की कोशिश की मगर मेरी इस वक्त बात समझा में नहीं आई आज एहसास होता है कि जो जुबान भी हमें सिखाई जाती जाए उसे दिल लगाकर सीखना चाहिए वरना जब उम्र गुजर जाए तो बहुत अफसोस होता है।

तो बच्चों गांधी जी की इस सबक से हमें यही तालीम मिलती है कि हम दिल लगाकर स्कूल में तालीम हासिल करें जो बातें हमें पुजूल लगती हैं वही आगे जाकर हमारे काम आती हैं हमें अपने उस्तादों का हेतराम के साथ हर हक्म मानना चाहिए।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

सवानेह उमरी=आप बीती

अकलीदस=ज्योमेट्री

चहारूम=चार

शिशुम=छे

मुख्यलिस=नेक, शरीफ़

फुजूल=बेकार

प्रश्न,, गांधी जी किस बजाह से कक्षा में पीछे रह गए?

प्रश्न,, अकलीदस विषय गांधी जी को क्यों पसंद था?

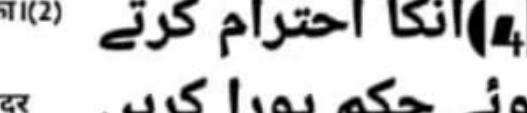
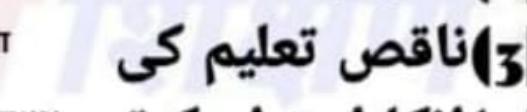
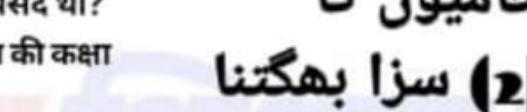
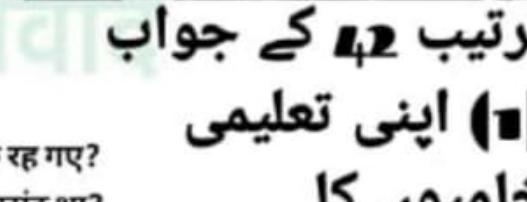
प्रश्न,, गांधी जी संस्कृत छोड़कर किस भाषा की कक्षा में शामिल हो गए?

प्रश्न,, गांधी जी को संस्कृत के उस्ताद ने क्या समझाया? क्रमांक 42 के उत्तर

(1) अपनी शैक्षिक गलतियों का। (2)

सज़ा पाना।

(3) कमज़ोर शिक्षा की। (4) आदर

مشق

الفاظ=معنی

سوانح عمری=آپ بیتی

اقلیدس=جامیٹری

چهارم=چھ

ششم=چھ

مخلص=نیک, شریف

فضول=ے کار

سوال-- गांधी जी क्स वजह से दर्जे में बिज़ही रह गये?

سوال-- अकलिदस मधुमो गांधी

जी को किया बस्तु रहा?

سوال-- गांधी जी संस्कृत के दर्जे में शामिल थे क्यों?

سوال-- जेहू क्स जीवन के उत्तर

क्या समझाया?

سوال-- संस्कृत के उत्तर

ترتیب ٤ کے جواب

(1) اپنی تعلیمی

خامیوں کا

(2) سزا بھگتنا

(3) ناقص تعلیم کی

(4) انکا احترام کرتے

بُوئے حکم پورا کریں

निर्माण कार्य करने वाले शिक्षक का नाम- **तस्लीम रजा खां**

विषय- उर्दू

प्रकरण- नज़म

पाठ- अच्छा बच्चा कक्षा-7

क्रमांक- 43

मिशन शिक्षण संवाद

नज़म का खुलासा

(कविता का सारांश)

बजो आज भूमि आप को त्लूक जन्द महरूम की एक नूम एजहा बेजे बेजहानीं गे। त्लूक जन्द अर्दो के मशहूर शायर बीन मुल्हुन अन का पीछे तहा त्लूक जन्द 1887 मीन पीदा बोनी अन्होन ने अस नूम मीन एजहा बेजे के اوصاف بیان के बीन। दिक्केहो बजो एजहा बेजे वी बोता है जो अप्ना ब्रकाम खुशी से करता है शूक से अस्कूल जाता है और अप्नी बेजोन का अहतराम करता है जो चाफ चफानी का खियाल रकहता है और सब से खृष्ट से पीछ आता है निक खृष्ट अतियार करता है और कभी जहूत नहीं बोलता एजहा बेजे बेजहानी ब्रह्मांड मीन अप्नी रब का शक्र आदा करता है जस ने असे पीदा किए और बेजही निक बनने की तौफीक दी। वह अप्नी खुदा से यही बेजोन निक बनने की तौफीक दी। वह अप्नी खुदा से यही दुआ मांगता है कि वह मुझे सीधी राह दिखाएं और नेक बनाए।

نظم کا خلاصہ

बच्चों आज हम आपको तिलोक चंद महरूम की एक नज़म अच्छा बच्चा पढ़ाएंगे। तिलोकचंद उर्दू के प्रसिद्ध शायर हैं मोअल्लिम (अध्यापक) उनका पेशा था तिलोकचंद 1887 में पैदा हुए उन्होंने इस नज़म में अच्छे बच्चे के औसाफ़ (आदतें) बयान किए हैं। देखो बच्चों अच्छा बच्चा वही होता है जो अपना हर काम खुशी से करता है शौक से स्कूल जाता है और अपने बड़ों का एहतराम करता है जो साफ सफाई का ख्याल रखता है और सबसे मोहब्बत से पेश आता है नेक सोहबत (अच्छी संगत) इख्लेयार (अपनाता) करता है और कभी झूठ नहीं बोलता। अच्छा बच्चा हमेशा हर हाल में अपने रब का शुक्र अदा करता है जिसने उसे पैदा किया और पढ़ने नेक बनने की तौफीक (प्रेरणा) दी। वह अपने खुदा से यही दुआ मांगता है कि वह मुझे सीधी राह दिखाएं और नेक बनाए।

अभ्यास कार्य

प्रश्न,, अच्छे बच्चे में क्या खूबियां होनी चाहिए?

प्रश्न,, सारे जहां को किसने पैदा क्या?

प्रश्न,, "वही सीधी राह दिखाएगा मुझको"

"वही नेक लड़का बनाएगा मुझको"में शायर किससे दुआ मांग रहा है?

सही वाक्य के आगे✓ तथा गलत वाक्य के आगे ✗ का निशान लगाइये।

(1) अच्छे बच्चे रोज़ स्कूल जाते हैं। ( )

(2) लिवास और जिस्म साफ़ रखने से

बीमारी आती है। ( )

(3) लड़ाई झगड़ा अच्छा काम है। ( )

(4) सच बोलना बुरी बात है। ( )

क्रमांक 42 के उत्तर

(1) शादी की वजह से। (2) उसमें याद नहीं करना था।

(3) फ़ारसी भाषा के। (4) यही कि थोड़ी मेहनत से संस्कृत सीख सकते हो।

مشتق

سوال-- एजहे बेजे में किया खوبियां बोनी जायें?

سوال-- सारे जहां को किस ने पैदा किया?

سوال-- "वी बेजही राह दक्हानी का مجहको" "वी निक लेका बनाए का مجहको"में शायर किससे दुआ गो

सच्चिये जूले के आगे ✓ और गलत जूले के आगे ✗ का निशान लगाइये।

(1) एजहे बेजे रोज़ अस्कूल जाते थे--

(2) लिवास और जिस्म साफ़ रखने से बीमारी आती

--

(3) लजानी जहेंगा एजहा काम --

(4) सज बोलना ब्री बात --

तृतीये के जवाब

(1) शायर की वजह से। (2) एसे याद नहीं करना चाहता है। (3) फारसी भाषा की दर्जे

में।

(4) यही समझाया कि तेहवी महनत से संस्कृत सीख सकते हो।

पाठ-आदमी
की
कहानी

44

प्रकरण-

مذمۇن

مصنف و سبق کا تعارف

بجو آج ہم آپ کو آدمی کی کہانی سنائیں گے۔ اس سے پہلے ہم اس سبق کے مصنف کے بارے میں جان لیتے ہیں۔ پروفیسر محمد مجیب جامعہ اسلامیہ دبلی کے وائس چانسلر رہ چکے ہیں انہوں نے بہت سی علمی اور ادبی کتابیں لکھی ہیں جن میں کہانیاں بھی ہیں اور ذرا میں بھی۔ ان کی زبان آسان اور عام فہم ہوتی ہے۔ ان کی ایک مشہور کتاب کا نام دنیا کی کہانی یہ اسی کتاب کے ایک مضمون دنیا کی کہانی کو اختصار کی ساتھ آدمی کی کہانی کے نام سے سبق دیا گیا ہے۔

بجou آپ جیسی دنیا دیکھ رہے ہیں کروڑوں سال پہلے یہ خاموش ساکت نہیں تھی بلکہ سورج سے الگ بوکر جہاں دوسرے سیارے بنے وہیں بماری زمین بھی بنی یہ ایک جلتی ہوئی الگ کے گولے کی شکل میں تھی اچ بھی آتش فشاں بھتی ہیں اور ان کے ساتھ بہت سی اشیاء بھی پگلی ہوئیں شکل میں باہر نکلتی ہیں۔ بماری اس زمین پر بڑا رون سال تک بارش ہوئی تب کہیں جا کر یہ نہنڈی پڑی۔ سائنسدار زمین کی ساخت سے چنانوں اور دھاتوں کا پتہ لکاتے ہیں۔

بچھوں آج ہم آپکو آدمی کی کہانی سุनاؤں گے۔ اس سے پہلے ہم اس سبک کے مُسٹنیف (لेखاک) کے بارے میں جان لےتے ہیں۔ پروفیسر موسیٰ محمد مُعْجَیِّب جامیعہ اسلامیہ دبلی کے وائس چانسلر رہ چکے ہیں انہوں نے بہت سی ادبی کتابیں لکھی ہیں جن میں کہانیاں بھی ہیں اور ذرا میں بھی۔ ان کی زبان آسان اور عام فہم ہوتی ہے۔ ان کی ایک مشہور کتاب کا نام دنیا کی کہانی یہ اسی کتاب کے ایک مضمون دنیا کی کہانی کو اختصار کی ساتھ آدمی کی کہانی کے نام سے سبق دیا گیا ہے۔

بچھوں آپ جیسی یہ دُنیا دیکھ رہے ہیں کروڑوں سال پہلے یہ خاموش ساکت نہیں تھی بلکہ سورج سے الگ بوکر جہاں دوسرے سیارے (غیر) بنے وہیں بماری زمین بھی بنی یہ ایک جلتی ہوئی الگ کے گولے کی شکل میں تھی اچ بھی آتش فشاں پُٹتے ہیں اور ان سے آگ کے ساتھ بہت سی چیزوں پیغامی ہوئی شکل میں باہر نکلتی ہیں۔ فیر آگ کے گولے پر ہزاروں سال تک ہاریش ہوئی تباہ کہیں جا کر یہ ہندی پڑی۔ ویژانیک جامیں کی ساختمان (بناء) سے چٹاٹوں اور پاتوں کا پتا لگاتے

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

आम फ़हम=आसानी से समझ में आने वाली

इख्तिसार=छोटा करके

साकित=बे हरकत

आतिश फ़शां=ज्वाला मुखी

अश्या=चीजें

गालिन्हाल के मुसन्निफ का नाम बताएं।

प्रश्न,, आदमी की कہانی प्रोफेसर मोहम्मद मुजीब

साहब کी کिस مशहور کتاب से لिया गया है?

प्रश्न,, ज़मीन पहले कैसी थी?

प्रश्न,, आतिश फ़शां से क्या निकलता है?

क्रमांक 43 के उत्तर

- (1) अच्छे बच्चे फरमां बरदार और मेहनती होते हैं। (2) खुदा ने। (3) खुदा से

مشق

الفاظ=معنی

عام فهم=آسانی سے سمجھ میں آنے والی

اختصار=چھوٹا کرकے

ساکت=بے حرکت

آتش فشاں=جوala مکھی

اشیاء=چیزیں

ساخت=بناؤت

سوال۔ اس سبق کے مصنف کا نام بتائیں۔

سوال۔ آدمی کی کہانی پروفیسر محمد مجید

صاحب کی کس مشہور کتاب سے لیا گیا ہے؟

سوال۔ زمین پہلے کیسی تھی؟

سوال۔ آتش فشاں سے کیا نکلتا ہے؟

ترتیب 43 کے جواب

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بجouن کل یہ آپ کو بہت اختصار سے آدمی کی کہانی بتائی تھی۔ اج یہ آپ کو اگے بڑھاتے بوئے مزید معلومات حاصل کریں گے۔ مصنف اگے لکھتا ہے کہ زندگی کا بیج سمندر سے بیدا بوا اور سب سے قبل نباتات وجود میں آئیں۔ رفتہ رفتہ یہ نباتات خشکی کی جانب بڑھنے لگیں اور بوا میں سانس لینا شروع کیا کچھ کیزے تھی جو سمندر سے نکل کر اٹھلے یانی سے بوئے بونے خشکی کی جانب بڑھنے لگی۔ سب جانور بڑے بڑے اور خوفناک شکل کی بوئے تھے یہاں زمین کی تھوڑی سے ان کے نہانجی نکلی یہ پتہ جلا یہ پھر اپنی جسمات کی وجہ سے یہ جانور بھی غائب ہو گئی یہر جو جانور بیدا ہوئے وہ دنیا کی آب و بوا کے مطابق تھے اس وجہ سے زندہ رہ گئی۔ مصنف شاید ڈارون کا نظریہ بیش کر رہا ہے جو سانس نے غلط ثابت کر دیا ہے مصنف کا کہنا ہے کہ کوئی جانور کچھ عرصے کے بعد دو یہروں یہر جلنے لگے اور انسان بننے کی ابتداء ہو گئی جبکہ یہ بات غلط ہے کچھ عرصہ قبل یہ تحقیق سامنے آئی کہ انسان موجودہ شکل میں میں آیا انسان کا یہلا نام عربی میں آدم اور سنسکرت میں منو کہا گیا ہے جن سے انسانی نسل کا وجود بوا اور رفتہ رفتہ انسان اس مقام پر یہنجا۔

بچھوں کل हमने आपको बहुत छोटे तरीके से आदमी की कहानी बताई थी। आज हम आपको आगे बढ़ाते हुए और जानना चाहेंगे। लेखक आगे लिखता है कि जिन्दगी का बीज समुंदर से पैदा हुआ और सबसे पहले घास, पेड़, पौधे वजूद में आए थीं-थीरे यह निवातात खुशकी की तरफ बढ़ने लगी और हवा में सांस लेना शुरू किया। कुछ कीड़े थे जो समुंदर से निकल कर उथले पानी से होते हुए खुशकी की तरफ बढ़ने लगे तब जानवर बड़े-बड़े और खूफनाक शब्द के होते थे। यह आज जमीन की تھوڑी सے उनके ढांचे निकलने पर पता चला है। फिर अपनी शरीर की वजह से यह जानवर भी गायब हो गए फिर जो जानवर पैदा हुए वह دُنिया की आबोहवा के मुताबिक थे इस वजह से जिंदा رہے लेखक शायद डार्विन का दृष्टिकोण पेश कर रहा है जो आज साइंस ने गलत साबित कर दिया है। कुछ समय पहले यह जानकारी सामने आई कि इंसान वर्तमान रूप में ही दुनिया में आया।

अरबی میں آدم اور سंसkrut मیں मनु कہا گयا ہے جیسے انسانی نسل کا वजूद हوا اور رफتا رفتا इंसान इस مुकाम پر پہنچا।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

مज़ीد=अधिक

क्रब्ल=पहले

नवातात=घास, पेड़, पौधे

जानिब=तरफ़

डार्विन=वैज्ञानिक

इब्निदा=शुरूआत

प्रश्न,, جिन्दगی का बीज कहां पैदा हुआ?

प्रश्न,, कیड़े समुद्र से निकल कर किधर

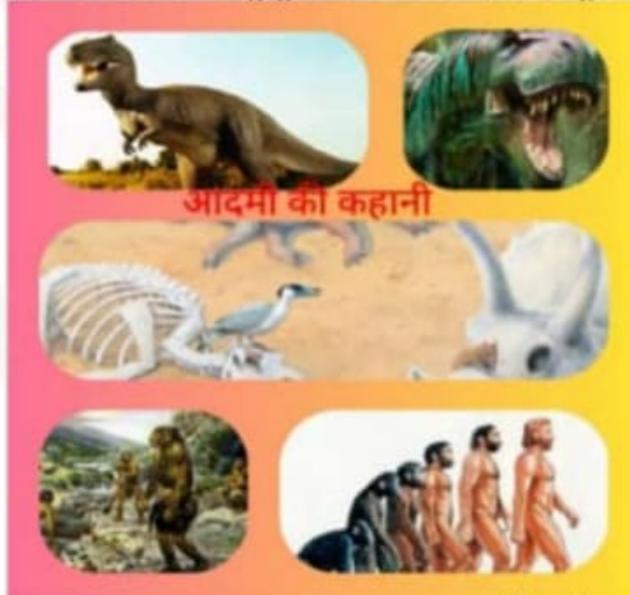
बढ़े?

प्रश्न,, इंसान को अरबी भाषा में क्या

कहते हैं?

प्रश्न,, क्या इंसान पहले जानवर था?

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

مشق

الفاظ=معنی

مزید=زیادہ

قبل=پہلے

نباتات=گھاس پیڑ پودے

جانب=طرف

ڈارون=سائنسدان

ابتدा=শروعات

سوال.. زندگی کا بیج کہاں پیدا ہوا؟

ترتیب ۴۴ کے جواب

(۱) پروفیسر محمد مجیب

سوال.. کیزے سمندر سے نکل کر کدھر

بڑھے؟

(۲) دنیا کی کہانی

(۳) اگ کا گولا

(۴) لوہا، تانبا، پیتل اور

بہت سی اشیاء

سوال.. انسان کا نام عربی زبان میں

کیا ہے؟

سوال.. کیا انسان پہلے جانور تھا؟

पाठ-
आदमी
की
कहानी

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بجुون کل تک یہ اپ کو مصنف کی خیالات انسانی زندگی کی نمو کے بارے میں بتائی۔ اج ہم اگئے سبق پڑھاتے ہیں کہ مصنف کی عرض کر رہا ہے۔ زندگی جب سمندر سے نکل کر خشکی میں قیام یذیر ہوئی دنیا جب بارش سے سرد ہوئی تو ایسے سرد ہوئی کہ برف ہی برف چمار جانب بھر گئی۔ بھر گرمی آبستہ بڑھی اور برف یکھل کر بروفسٹان سمندر میں سما گئی اور زندگی بھر ابھری پھر سے لاکھوں برس یہیں جو جانور اباد تھے یا انسان وہ سب برف کی نیجی دب کر رہ گئے انسان نے پھر اگ جلانا سیکھی اور وہ جانوروں کو بھومن کر کھائی لگی۔ اب ایک مشکل بحث یہ ہے کہ سائنسدان جو آدمی کو بن مانس کا ہے ایک روپ بتاتے ہیں اور جو مذبب انسان کی ابتداء آدم سے بتاتے ہیں دونوں میں ایک غلط اور ایک صحیح ہے۔ یہ خود اپ سمجھ سکتے ہیں کہ انسانی برادری کو ایک قدیمی انسان کی اولاد بنانا زیادہ صحیح ہے کیونکہ سائنس یقین کے ساتھ کچھ بھی نہیں بتاسکتی سچ یہ ہے کہ ہم سب آدم کی اولاد ہیں اور آدم بماری طرح انسان ہی تھے۔

بچوں کل تک ہم نے آپکو لेखک کے विचारों इंसानी जिंदगी के बारे में बताए। आज हम आगे सबक पढ़ते हैं कि लेखक क्या कह रहा है। जिंदगी जब समंदर से निकलकर खुशकी में पहुंची दुनिया जब बारिश से सर्द हुई तो ऐसी सर्द हुई कि बर्फ ही बर्फ चारों तरफ बढ़ गई फिर गर्मी धीरे-धीरे बढ़ी और बर्फ पिघल कर बफ़िस्तान समुंदर में समा गए और जिंदगी फिर उभरी लाखों बरस पहले जो जानवर आबाद थे या इंसान वह सब बर्फ के नीचे दबकर रह गए इंसान ने फिर आग जलाना सीखा और वह जानवरों को भूनकर खाने लगा अब एक मुश्किल बहस यह है कि वैज्ञानिक जो आदमी को बन मानस का ही एक रूप बताते हैं और जो धर्म इंसान की शुरुआत आदम से बताते हैं दोनों में एक गलत और एक सही है खुद आप समझ सकते हैं कि इंसानी विरादी के एक पुराने इंसान की औलाद बताना ज्यादा सही है क्योंकि साइंस भरोसे के साथ कुछ भी नहीं कह सकती सच यह है कि हम सब आदम की औलाद हैं औ आदम हमारी तरह इंसान ही थे।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

نہ=بढ़ना

चھار جانिब=चारों ओर

इक्विडा=शुरुआत

क़दीमी=پुरानी

निम्नलिखित शब्दों को अपने वाक्यों में प्रयोग

मन्दर्गे زیل الفاظ اپنے جملوں میں استعمال کیجئے۔

کरो

भेस बदलना। बे डौल होना। रिश्ता जोड़ना।

खाली स्थान भरो:-

दुनिया जब.....पड़ गई तो कहीं से.....की तह में

ज़िन्दगी का.....पहुंच गया। वहां वह फटा और.....

लाखों करोड़ों बरस में तरह तरह के.....बदले।

आहिस्ता आहिस्ता यानी वहां लाखों करोड़ों.....में

उसने.....की सूरत में.....की तरफ क़दम बढ़ाया।

مشق
الفاظ=معنیچھار جانب=چاروں
طرف

نہ=بڑھنا

ابتدा=শروعات

قدیمی=پرانا

بھیس بدلنا۔ یے ذول ہونا۔ رشتہ جوڑنا

خالی جگہ پر کیجئے

دنیا جب.....پڑ گئی تو کہیں سے.....کی تھے

میں زندگی کا.....پہنچ گیا۔ وباں وہ بھنا

اور.....لاکھوں کروڑوں سال میں طرح طرح

کے.....بدلے۔ آبستہ آبستہ یعنی وباں لاکھوں

کروڑوں.....میں اس نے.....کی صورت میں.....کی طرف قدم بڑھایا۔

पाठ-
मेरी साइकिल

पाठ्य क्रमांक -

47

प्रकरण-

مُجْمُون

مصنف کا تعارف و سبق کے بارے میں

بطرس بخاری کا اصل نام احمد شاہ بخاری تھا لیکن وہ اپنے ادبی نام بطرس بخاری سے زیادہ مشہور تھے انہوں نے اردو میں بڑے دلچسپ اور مذاہب مضمون لکھے ہیں ان کے مضمون کا مجموعہ بطرس کے مضمون کے مضمون کی نام سے جھپٹ جکا یہ سبق بطرس کے مضمون مرحوم کی یاد میں سے تلخیص کر کے میری سائیکل کی نام سے دیا جا رہا ہے ان کا انتقال ۱۹۵۸ء میں ہوا۔ اس سبق میں بخاری صاحب ایک براہی سائیکل کا مذاہب تذکرہ کرتے ہوئے مالک اور ملازم کی گفتگو تحریر کر رہے ہیں نوکر سے پوچھتے ہیں کہ وہ سائیکل جو مرزا صاحب نے انہیں بھجوائی تھی وہ کہا ہے کیونکہ انہیں یقین ہی نہیں تھا کہ جو سائیکل تحفہ میں بھجوائی ہے وہ اتنی براہی اور بوسیدہ ہو گی اسی لیے انہوں نے نوکر سے کہا کہ اسے صاف کیوں نہیں کیا نوکر نے کہا کہ دو تین دفعہ صاف کر جکا ہوں پھر نوکر تبلیغ کر آیا اور اس کے پیسوں وغیرہ میں ڈالیں لگا کیونکہ وہ پہلے ہی آواز کر رہے تھے سائیکل اتنی براہی تھی کہ تبلیغ ڈالنے والی سوراخ زنگ کی وجہ سے کہیں دفن کر رہے گئے تھے اور دکھائی بھی نہیں دے رہی تھی تبلیغ ڈالنے پر تبلیغ ڈالنے کا جا کر ادھر پھیلنے لگا مالک نے کہا کہ تبلیغ ڈال دو شاید رفتہ رفتہ سوراخ میں چلا جائے۔

بخاری پیترس بخاری کا اصل نام بھنگت شاہ بخاری پا لے کیں وہ اپنے بھنگتی نام پیترس بخاری سے جوادا مشریع ہے انہوں نے یہ سایکل تھی اور مساجد میں بھجوائی تھی اسی لیے انہوں نے نوکر سے کہا کہ دو تین دفعہ صاف کر جکا ہوں پھر نوکر تبلیغ کر آیا اور اس کے پیسوں وغیرہ میں ڈالیں لگا کیونکہ وہ پہلے ہی آواز کر رہے تھے سائیکل اتنی براہی تھی کہ تبلیغ ڈالنے والی سوراخ زنگ کی وجہ سے کہیں دفن کر رہے گئے تھے اور دکھائی بھی نہیں دے رہی تھی تبلیغ ڈالنے پر تبلیغ ڈالنے کا جا کر ادھر پھیلنے لگا مالک نے کہا کہ تبلیغ ڈال دو شاید رفتہ رفتہ سوراخ میں چلا جائے۔

इਸمیں بخاری بھنگت ایک پورا نیا سائیکل کا مساجدیہ تھا کہا کہ اسے صاف کر رہے ہیں۔ مساجد نیکوار سے پوچھتے ہیں کہ وہ سائیکل جو مساجد میں بھنجتا ہے اسی کا مساجدیہ تھا کہا کہ دو تین دفعہ صاف کر جکا ہوں پھر نوکر نے کہا کہ دو تین دفعہ صاف کر جکا ہوں پھر نوکر تبلیغ کر آیا اور اس کے پیسوں وغیرہ میں ڈالیں لگا کیونکہ وہ پہلے ہی آواز کر رہے تھے سائیکل اتنی براہی تھی کہ تبلیغ ڈالنے والی سوراخ زنگ کی وجہ سے کہیں دفن کر رہے گئے تھے اور دکھائی بھی نہیں دے رہی تھی تبلیغ ڈالنے پر تبلیغ ڈالنے کا جا کر ادھر پھیلنے لگا مالک نے کہا کہ تبلیغ ڈال دو شاید رفتہ رفتہ سوراخ میں چلا جائے۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

पितरस=हज़ारत ईसा का एक साथी जो मछुआरा था।

मज़ाहिया=हंसी मज़ाक

मज़मूआ=ज़खीरा

तल़खीस=खुलासा

तज़करा=ज़िक्र

बोसीदा=कमज़ोर

प्रश्न,, पितरस बुखारी का असली नाम

क्या था?

प्रश्न,, पितरस बुखारी का इंतकाल कब हुआ?

प्रश्न,, पितरस को साइकिल کیسے भेजी?

प्रश्न,, सूराखों में तेल क्यों नहीं जा रहा

था?
निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

مشق

الفاظ=معنی

بطرس=حضرت عیسیٰ کا ایک حواری جو مابی گیر تھا۔

مذاہب=بنسی مذاق

مجموعہ=ذخیرہ

تلخیص=خلاصہ

تذکرہ=ذکر

بوسیدہ=کمزور

سوال.. بطرس بخاری کا اصل نام کیا تھا؟

سوال.. بطرس بخاری کا انتقال کب ہوا؟

سوال.. بطرس بخاری کو سائیکل کس نے بھیجنی؟

سوال.. تبلیغ میں ڈالنے پر ادھر کیوں پھیلنے لگا؟

ادھر کیوں پھیلنے لگا؟

सबक का खुलासा
(पाठ का सारांश)

जब जो कल मैं आपको बताया कि किस तरह पुरानी साइकिल के बारे में मालिक और मुलाजिम दोनों बात चीत कर रहे थे। मालिक जब साइकिल लेकर चलने लगे तो साइकिल से भिज्ञ भिज्ञ प्रकार की आवाज़ें आने लगीं। चीं चीं चुं चुं और साइकिल का पिछला पहिया तो चलने के साथ साथ लहरा भी रहा था गहरी नीचे बैठ रही थी। चैन बार बार उत्तर रही थी जिसे रुक रुक कर चढ़ाना पड़ रहा था। हैंडिल एक जानिब धूम रहा था। पैडिल भी अपनी मस्ती में आवाज़ें कर रहे थे। फिर मैं रुक गया और औज़ार निकाल कर हैंनडिल को सीधा किया और दोबारा सवार हो गया, कुछ दूर भी न चल पाया था कि अचानक हैंडिल नीचे बैठ गया और मैं गिरते गिरते बचा, मुश्किल से ही आगे गया होंगा कि साइकिल का अगला पहिया अलग होकर सड़क के दूसरे किनारे पर जा पहुंचा। मेरी हालत का आप ध्यान करें तो आप को मालूम होगा दूर से मैं ऐसा लग रहा था जैसे कोई औरत आटा गूंथ रही हो। मैंने फ़ौरन अपने आप को संभाला और जो पहिया अलग हो गया था उसको हाथ में लिया और बाकी सामान दूसरे हाथ में पकड़ कर घर की ओर चल दिया।

अभ्यास कार्य

प्रश्न,, साइकिल चलाते चलाते साइकिल

सवार ज़मीन पर क्यों गिर गया?

प्रश्न,, आखिर में साइकिल सवार की क्या हालत हुई?

प्रश्न,, यह सबक पढ़कर आप को हँसी क्यों आती है?

व्याकरण:- नीचे लिखे वाक्य ध्यान से पढ़ो और इस्म, ज़मीर, सिफ़त, फ़ेल हरफ़ चुनकर अपनी कापी में लिखिए।

कुत्ता रोटी ले गया। कौवा पेड़ पर बोल रहा है। मैं तुमसे बात नहीं करता। अच्छी किताब पढ़ा करो। ताज महल खूबसूरत इमारत है। लखनऊ बड़ा शहर है।

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

مشق

सوال-- साइकल जलाते जलाते साइकल सवार ज़मीन पर क्यों गिर गया?

सوال-- आखिर में साइकल सवार की क्या हालत थी?

सوال-- यह स्पैक्स पर्ज़हकर आप को बन्सी क्यों आती है?

قواعد:- नीचे लक्खे जम्ले गुर से पूँज़हो और अस्म, ضمीर, صفت, فعل, حرف, چنकर अपनी कापी में लक्खो।

का रोनी ले गिरा। को दरخت पर बोल रहा है। मैं तुमसे बात नहीं करता। अच्छी किताब मूल खूबसूरत है। लखनऊ बड़ा शहर है।

उमरत है। लक्खनौ बड़ा शहर है।

कविता

देश का हुस्न ज़माने को दिखाना है अभी
 चांद तारों को भी हैरान बनाना है अभी
 मांग चोटी से हिमालय को सजाना है अभी
 शम्मा कैलाश के पर्वत पर जलाना है अभी
 शम्मा वह शम्मा जो हर घर में उजाला कर दे
 सारी दुनिया का अंधेरा तहोबाला कर दे

सारांश

इन इशार में शायर कहता है कि हमें अपने देश की सुंदरता ज़माने के सामने दिखानी है जिस सुंदरता से चांद सितारे भी हैरान हो जाएं। हिमालय की चोटी को भी सजाना है। ऐसी शम्मा रोशन करना है जो हर घर में खुशियां लेकर आए और सारे जहां के अंधेरे को हमेशा के लिए खत्म करे।

शब्द=अर्थ

परबत=पहाड़

तहोबाला=उलट

पुलट

نوت ↗ अन शायर में अन्तिम अनी बीन जिसे तहोबाला को सजाना गहर में अगला करना ऐसे ही अन अन्तिम अनी अस्ताद से मुलाकू कर के अपनी कापी में लक्खों और अपने जुमलो में इस्तेमाल करो।

नोट ↗ इन अशार में तमसील आई है जैसे तहोबाला करना, हिमालय को सजाना, घर में उजाला करना, ऐसी ही और तमसील अपने उस्ताद से मालूम करके अपनी कॉपी में लिखो और अपने जुमलो में इस्तेमाल करो।

क्रमांक 49 के उत्तर (1) नज़ीर बनारसी

(2) देश वासियों से (3) खुदा की

ترتيب 49 کے جواب (1) نزیر بنارسی (2) ام وطنوں سے۔ (3) خدا کی

نظم दिश का حسن زمانे को दक्षाना ये अभी चांद तारों को भी हैरान बनाना ये अभी मांग छोटी से बमाली को सजाना ये अभी शمع किलाश के प्रवेष पे जलाना ये अभी शمع वह शمع जो ब्र गहर में अगला कर दे सारी दिनों का अन्दहिरा तहे व बाला कर दे

تشریح

ان اشعار میں شاعر کہتا ہے کہ بمیں اپنے ملک کی خوبصورتی زمانے کے سامنے ظاہر کرنی ہے جس سے چاند ستارے بھی حیران بو جائیں۔ بمالہ کی چوٹی کو بھی سجانا ہے۔ ایسی شمع روشن کرنا ہے جو ب्र گہر میں خوشیاں لے کر آئے اور سارے جہاں کی تاریکی کو بمیشے کے لئے ختم کر دے۔

الفاظ=معنی

پریت=پہاڑ

تہہ و بالا=الٹ

پلت

नज़म (कविता)

نظم

एक दिन किसमत हर अहले वफा बदलेगी
 दिल बुझे जाते हैं जिससे वह हवा बदलेगी
 जिससे शर्मिंदा वतन है वह अदा बदलेगी
 ऐ नजीर एक ना एक रोज फज़ा बदलेगी
 सबके चेहरे पर हँसी आएगी नूर आएगा
 आएगा आएगा वह दिन भी जरूर आएगा

ایک دن قسمت بر ابل وفا بدلے گی
 دل بجهے جاتے بین جس سے وہ بوا بدلے گی
 جس سے شرمندہ وطن ہے وہ ادا بدلے گی
 اے نظیر ایک نہ ایک روز فضا بدلے گی
 سب کے چہرے پہ بنسی آئے گی نور آئے گا
 آئے گا آئے گا وہ دن بھی ضرور آئے گا

نظم کے اس آخری بند میں نذیر ابل وطن سے بہت پرامید بین وہ کہتے بین کہ یہ جو
 تاریکی کے حالات بین وہ ضرور بدلیں گے سب کے چہروں پر خوشیوں کا نور آئے گا ایک
 دن ضرور آئے گا کہ وطن کا بر باشندہ پرمسرت ہو گا اور بھारा ملک آسمان میں چاند اور
 سورج کی طرح چمکے گا۔

सारांश

कविता के इस अंतिम बंद में नजीर वतन के लोगों से बहुत आशा रखते हैं वह कहते हैं कि यह जो तारीक (अंधेरा) के हालात हैं वह जरूर बदलेंगे सबके चेहरों पर खुशियों का नूर आएगा ऐसा एक दिन जरूर आएगा कि वतन का हर बाशिंदा खुश होगा और हमारा देश आसमान में चांद सूरज की तरह चमकेगा।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

अहले वफा=वफ़ा

करने वाले

फ़ज़ा=माहौल

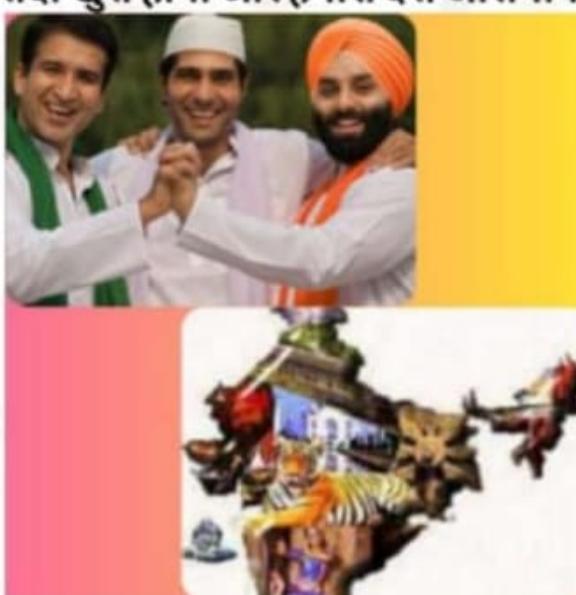
तारीकी=अंधेरा

बाशिंदा=रहने वाला

मसर्त=खुशी

प्रश्न,, इन अशआर में नजीर किससे उम्मीद रखे हुए हैं?

प्रश्न,, नजीर को किस दिन का इंतज़ार है?

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

مشق

الفاظ=معنی

ابل وفا=وفا کرنے والا

فضا=ماحول

تاریکی=اندھیرا

باشندہ=ربنے والا

مسرت=خوشی

سوال-- अन अशुर में नज़िर
क्स से प्र अमिद बिन?سوال-- नज़िर को क्स दन का
انتظار ہے?

पाठ-
वीर अब्दुल हमीद

पाठ्य क्रमांक -

52

प्रकरण-

जीवनी

संक्षिप्त जीवन परिचय

مختصر تعارف سوانح

بجو بمارے ملک پندوستان پر جان قربان کرنے والے کن بہادر اس ملک کی حفاظت کرتے ہوئے شہید ہوئے ہیں۔ یہ فوج ہی کسی جوان مردی اور بنت ایسے کہ وہ پر خطر حالات میں بھی بہرا دے کر بماری جانوں کی حفاظت کرتی ہے۔ ایسے ہیں ایک بہادر شہید ویر عبدالحمید کے بارے میں ہم اچ آپ کو بنائی جا رہی ہیں بین شہید عبدالحمید مادر بند کے ایک جیالی سبوت نہیں جنوں نے وطن کی حفاظت کو اپنی زندگی کا مقصد بنایا اور اسی راہ پر جلتے ہوئے اپنی جان قربان کر دی۔ عبدالحمید اتریزدیش کے ضلع غازی پور کے گاؤں دھام پور میں یکم جولائی ۱۹۳۳ء کو بیدا ہوئی یہ گاؤں اب حمید دھام کے نام سے مشہور ہے۔ ان کے والد محمد عثمان پہلوان تھے۔ حمید کو نشانہ بازی کا بہت شوق تھا۔ عبدالحمید نے ابتدائی درجے تک ہی تعلیم حاصل کی تھی ان کی یہ آرزو تھی کہ وہ ملک کی خدمت کریں اور اس کے لئے انہوں نے فوج میں جانے کا ارادہ کیا ۱۹۵۴ء عیسوی میں عبدالحمید پندوستانی فوج میں شامل ہو گئے۔

بچھو ہمارے دेशہ بھارت پر جان کو ڈین کرنے والے کई بہادر اس دेश کی سुرक्षا کرتے ہوئے شاہید ہوئے ہیں۔ یہ فوجی ہی کی جوانی مરدی اور ہیمماٹ ہے کہ وہ خतرناک حالات میں بھی پھرہا دے کر خطر کر رہے ہیں۔ شاہید ابduл hamid مادر اے ہیند کے ایک جیالی سبوت اپنے جنہوں نے وطن کی سुرکش کو اپنی زندگی کا مقصد بنایا اور اسی راہ پر جلتے ہوئے اپنی جان قربان کر دی۔ عبدالحمید اتریزدیش کے ضلع غازی پور کے گاؤں دھام پور میں یکم جولائی ۱۹۳۳ء کو بیدا ہوئی یہ گاؤں اب حمید دھام کے نام سے مشہور ہے۔ ان کے والد محمد عثمان پہلوان تھے۔ حمید کو نشانہ بازی کا بہت شوق تھا۔ عبدالحمید نے ابتدائی درجے تک ہی تعلیم حاصل کی تھی ان کی یہ آرزو تھی کہ وہ ملک کی خدمت کریں اور اس کے لئے انہوں نے فوج میں شامل ہو گئے۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

पुर खतर=मुश्किल रास्ते

मादर ए वतन=भारत माता

जियाले=बहादुर

مشق

الفاظ=معنی

پر خطر=مشکل راستہ

مادر وطن=بھارت ماتا

جیالے=بہادر

سوال۔ ہمارے ملک کی سرحدوں کی حفاظت کون کرتا ہے؟

سوال۔ عبدالحمید کیسے صوبہ میں اور کب پیدا کرتا ہے؟

سوال۔ عبدالحمید کس نام سے مشہور ہے؟

سوال۔ عبدالحمید کو کس چیز کا شوق تھا؟

سوال۔ عبدالحمید فوج میں کب شامل ہوئے؟

سوال۔ ترتیب ۵۱ کے جواب

(۱) ابل وطن سے (۲) ابل وطن کے چہروں پر

خوشی آئے کا اور یکجہتی کا

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بجو کل ہم نے آپ کو عبدالحمید کے بارے میں مختصر بتایا تھا۔ اج ہم آپ کو ان کی زندگی کی مزید داستان سننا رہے ہیں۔ ۱۹۶۵ء میں جب چین نے بھارت پر حملہ کیا تو عبدالحمید کو بھی اس جنگ میں اپنے جو بر دکھانے کا موقع ملا اس جوانمردی سے بھارتی فوج کو ان کے بھادری کا احساس بو چکا تھا۔ ۲۰ ستمبر ۱۹۶۵ء میں میں جب بندو پاک کی جنگ بونی جنگ اپنے شباب پر تھی اور عبدالحمید بڑی بھادری سے ان کا مقابلہ کر رہے تھے اچانک ان کی نگاہ دشمن کے نینکوں پر بڑی جو ان کی طرف بڑھ رہے تھے عبدالحمید نے خطرے کو سمجھ لیا اور اپنی جیپ کو ایک جگہ آز میں لے جا کر حملہ شروع کر دیا عبدالحمید کے حملے سے دشمن کے حلقے میں بھگدز مج گئی عبدالحمید کے اندر بلا کی پھرتی آگی اور وہ دشمن کے جدید نیکنالوجی کے نینکوں بچھو کل ہم نے آپکو عبدالہمید کے بارے میں کوچ باتا یا اسے آج ہم آپکو انکی جیونگی کی اور دستاویز سے کہاں تھے کہیں ۱۹۶۲ء میں جب چین نے بھارت پر ہملا کیا تو عبدالہمید کو بھی اس جنگ میں جانشینی کیا تھی۔

میں اپنے جوہر دی�انے کا ماؤکا میلہ اس جواب ماردی سے بھارتی فوج کو انکی بھادڑی کا اہس ساس ہو چکا تھا۔ ۱۰ سیتیانبر ۱۹۶۵ء میں جب ہند اور پاکستان کی جنگ ہوئی جنگ اپنے شبااب پر بھی اور عبدالہمید بडی بھادڑی سے انکا مुکابلا کر رہے تھے اچانک انکی نیگاہ دشمن کے ٹینکوں پر پڑی جو انکی کی ترफ بढھ رہے تھے عبدالہمید نے خترے کو سامنہ لیا اور اپنی جیپ کو اک جگہ آز میں لے جا کر ہملا شروع کر دیا عبدالہمید کے اس ہملا سے دشمن کے ہلکے میں بھاگ دھ مچ گئی عبدالہمید کے اندر بھلا کی فورتی آگی اور وہ دشمن کی جدید نیکنالوجی کے ٹینکوں کو تباہ کرنے

سوال--- چین نے بھارت پر ہملا کب کیا؟
سوال--- چین اور بھارت کی جنگ میں کس کی جیت ہوئی؟
سوال--- ہند اور پاکستان کی جنگ کب ہوئی؟
سوال--- جنگ کے جوابات

پ्रश्न--- ہند اور پاکستان کی جنگ کب ہوئی؟

क्रमांक 52 के उत्तर

- (1) فوج (2) उत्तर प्रदेश के गाजीपुर में एक जुलाई 1933 को। (3) हमीद धाम (4) परिंदों के शिकार करने का (5) 1954ई॰ में

(1) اتریبردیش کے غازی پور میں۔ یکم جولائی ۱۹۳۳ کو۔ (2) ۱۹۶۵ء میں۔ (3) حمید دهام۔ (4) بُرندوں कے شکار کرنے कا۔ (5) ۱۹۵۴ء میں

पाठ का सारांश**سبق کا خلاصہ**

بجou کل تک بem نے Ap کو بتایا کے ویر عبدالحمید کس طرح فوج میں شامل ہونے اور چین و پاک کی جنگ میں کس بھادری کا مظاہرہ کیا تھا۔ Ap نے کل پڑھا کے عبدالحمید پاکستان کے نینکوں کو تباہ کرنے لگے ان کے اجانک حملے سے پاکستان کی فوج میں بھگدز مج گئی اسی درمیان دشمن نے عبدالحمید کو حملہ کرتے ہوئے دیکھ لیا اور نینکوں کے رخ عبدالحمید کی جانب موڑ کر بموں کی بارش کر دی دفعتاً ایک گولہ ان کی جیب پر گرا اور وہ شہید ہو گئی۔

تب تک وہ دشمن کے کن نینک تباہ کر جکے تھے۔ آخر کار بندوستان کی فتح ہوئی۔ اس عظیم کارنامہ پر انکی شہادت کے بعد بندوستان کے سب سے بڑے فوجی اعزاز یوم ویر جنگ سے نوازا گیا۔

تو بجou آپ بھی وطن کی محبت میں ایسے ہی جان نثاری کے جزے کو اپنے اندر پیدا کریں۔ تاکہ کوئی دشمن بمارے ملک کی جانب کبھی بھی انکھ انہائی کی جرأت نہ کر سکے۔ بعض اپنے ملک کی حفاظت اپنی جان دیکر بھی کرنی پڑے تو ہم کریں گے، یہی عہد آج ہم کرتے ہیں۔

بچھوں کل تک ہم نے آپ کو باتا یا کیا کہ ویر ابُدُلُ ہمیَد کیس ترہ فوج میں شامل ہوئے اور چین اور پاک کی جانگ میں کیس بہادری کا مظاہرہ کیا تھا۔ آپ نے کل پڑھا کے عبدالحمید پاکستان کے تینکوں کو تباہ کرنے لگے ان کے اجانک حملے سے پاکستان کی فوج میں بھگدز مج گئی اسی درمیان دشمن نے عبدالحمید کو حملہ کرتے ہوئے دیکھ لیا اور نینکوں کے رخ عبدالحمید کی جانب موڑ کر بموں کی بارش کر دی دفعتاً ایک گولہ ان کی جیب پر گرا اور وہ شہید ہو گئی۔

تب تک وہ دشمن کے کن نینک تباہ کر جکے تھے۔ آخر کار بندوستان کی فتح ہوئی۔ اس عظیم کارنامہ پر انکی شہادت کے بعد بندوستان کے سب سے بڑے فوجی اعزاز یوم ویر جنگ سے نوازا گیا۔

تو بچھوں آپ بھی وطن کی محبت میں ایسے ہی جان نثاری کے جزے کو اپنے اندر پیدا کریں۔ تاکہ کوئی دشمن بمارے ملک کی جانب کبھی بھی انکھ انہائی کی جرأت نہ کر سکے۔ بعض اپنے ملک کی حفاظت اپنی جان دیکر بھی کرنی پڑے تو ہم کریں گے، یہی عہد آج ہم کرتے ہیں۔

صحیح جوڑے ملائے:-

پرمنی چکر   ہمیڈ ڈام

بیدم ویر جنگ   حمید دہام

پیٹن ٹینکوں کا کابریسٹان   ابُدُلُ ہمیَد

بیدن نینکوں کا قبرستان   عبدالحمید

ڈامپور   خیمکرلن

بیدن نینکوں کا قبرستان   عبدالحمید

گن مارٹنڈ جیپ   ہیندوستان

بیدن نینکوں کا قبرستان   عبدالحمید

نیم لیخیت شब्दोں کے ار्थ لیکھتے ہوئے اپنے واکریوں میں پریوگ کیجیے

درج ترتیب ۵۳ کے جواب

(۱) ۱۹۶۲ء میں (۲)

چین کی

(۳) ۱۹۶۵ء میں

جوان مارڈی، تیڈی ناٹ، ڈماسان، ٹوٹ پڈنما، پانسما

بندوستان

کن ماونٹینیڈ جیپ۔

پلٹننا!

درج ذیل الفاظ کے معنی واضح کرتے ہوئے اپنے

کرمانک 53 کے عتار

جملوں میں استعمال کیجیے۔

(1) 1962ء میں (2) چین کی (3) 1965ء میں جوانمردی، تعینات، گھماسان، ان نوٹ پڑنا، پانسہ پلننا۔

कविता का सारांश

نظم का خلاصہ

जगो आप सब कोनि नह कھील रوز कھीलते बीन और न्हि न्हि खुशगوار बनाते बीन... बम न्हि बहु बजेन मिन
बहत सी कھील कھील आप लोग आज कल कھीलते बीन वह बम न्हि कھीले। एस नظم मिन शाउर न्हि बजेन की यादों
को बम सब सी साजा किए। मन्हि द्रगा स्पार्टे सरोवर जगहां अबादी अर्दो के मशीर शाउर बीन अन्हों न्हि एस नظم मिन बजेन का
زمانे याद किए बीन की ज़माने को याद करते बोने छुं छुं छुं बीन के बारश के बानि मिन काग़ذ की कष्टि बना कर कھीलों
बजेन के कहलोंनु द्वे कहलों और बाजा बजा लों। क्स तर्फ से बारश को बहारे कहील दलशीर बनाते तहि बग्ली जमक्ति तहि और
नहन्दी नहन्दी बानि की धेहार बहारे जहरों द्वे द्वे तहि। कभी बम किंज़ मिन पहस्ती तहि और मां कभी नाराप बोति और कभी
मस्करा दिति तहि कत्ति खूबसूरत यादिन बीन बजेन की जोानि एस खूबसूरत बजेन के दूर मिन ले जल मिरा बजेन आखर कहां
कहो गिया आज मिन मां की आगुश से बहु जदा बोगिया सज़कों की खाक आजाता गहर को लोन्ता बोन। ए मिरे बजेन की आर्ज़ मिन तम से
जदा बो गिया बोन।

तो जगो जब आ बड़े बो जानिन गे तो आप को बहु ये दन बहत याद आनिन गे। आइन्गे ना। जस तर्फ मन्हि ज़ि याद आ रहे बीन।

बच्चों आप सब कोई ना कोई खेल रोज खेलते हैं और नए-नए तरीकों से अपनी जिंदगी खुशगवार बनाते हैं। हमने भी बचपन में बहुत से खेल खेले। जो खेल आप लोग आज खेलते हैं वह हमने नहीं खेले। इस कविता में शायर ने अपने बचपन की यादों को हम सब से साझा किया है। अपने बचपन के समाने
को याद करते हुए मुंशी जी कहते हैं कि बारिश के पानी में कागज की कश्ती बनाकर खेलनुं बचपन के खिलानों से खेलनुं और बाजा बजा लूं किसी
तरह से बारिश को हमारे खेल दिनरात्रि बनाते थे बिजली चमकती थी और ठंडी ठंडी पानी की फुहार हमारे चेहरों पर पड़ती थी कभी हम कीचड़
में चलते थे और गंदगी में पूरे लिपट जाते थे मां यह देखकर कभी नाराज होती और कभी मुस्कुरा देती थी। कितनी खूबसूरत यादें हैं बचपन की
आह मेरी जवानी मुझे इस खूबसूरत बचपन के दौर में ले चल मेरा बचपन आखिर कहां खो गया आज में मां की गोद से भी जुदा हो गया सङ्कों
की धूल उड़ाता घर को लौट ता हूं आह मेरे बचपन की आरजुओं में तुमसे जुदा हो गया हूं।

तो बच्चों जब आप बड़े हो जाएंगे तो आपको भी यह दिन बहुत याद आएंगे, आएंगे ना जिस तरह मुंशी जी को याद आ रहे हैं और वो अफसोस कर रहे हैं।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

उम्र रफ़ता=गुज़ारी हुई उम्र

तिफ़्ली=बचपन

रआद=गड़गड़ाहट

शबाब=जवानी

दोश=कन्धा

क़मरी=एक किस्म का परिंदा

प्रश्न,, कविता में शायर अपनी उम्र की किस दौर की बातें कर रहा

है?

प्रश्न,, इस नज़म के शायर कौन हैं?

प्रश्न,,, नज़म में शायर किस बात की तमज्जा कर रहा है?

निर्माण - तस्लीम रज़ा ख़ां

مشق

الفاظ=معنی

عمر رفتہ=گزرتی بونी عمر

طفلی=बजेन

رعد=گز़گز़ابت

شباب=जवानी

دوش=कन्धा

قمری=ऐक قسم का प्रनदہ

سوال... नظم मिन शाउर अपनी उम्र की किस दूर की

बातें कर रहा ए?

سوال... एस नظم के शाउर कौन बीन?

سوال... नظم मिन शाउर किस बात की तमज्जा कर रहा

अनाथ लड़की पाठ

56

प्रकरण-

कहानी

سبق

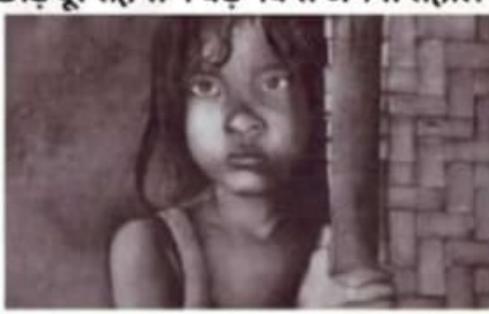
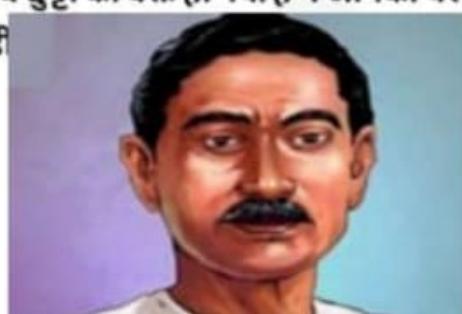
بجو آج ہم آپ کو ایک اناتھ لڑکی کی کہانی سنائیں گے۔ اس کے سارے بھگوان انہا لینا ہے۔ یعنی جس کا باب مر جاتا ہے۔ یہ کہانی منشی یوں جند کے افسانے کا اختصار ہے۔ یوں جند کے بارے میں تو ہم آپ کو اپنے بھائیوں کے مسیحی افسانے معاشرے کی بدحالی کو بخوبی بیان کرتے ہیں۔

بندی اردو دونوں زبانوں کے مشہور افسانے نگار بین اون کے افسانے معاشرے کی بدحالی کو بخوبی بیان کرتے ہیں۔

ایک سیت جن اسکول کا معالنہ کرنے لگئے تو ایک معصوم سی بچی نے ان کا دامن پکڑ لیا اسکول کے افسرانے اس بچی کے بارے میں بتایا کہ یہ بچی یتیم ہے اس کی والدہ دوسروں کے کیڑے سی کر اپنا گزارا کرتی ہے۔ سینہ جی انکھوں میں آنسوگئے۔ انہوں نے سوچا کہ اس معصوم بچی کے دل میں کتنی ارمان بون گے ساتھ کی بچیاں اپنی کھلونی دکھاتی ہوں گی تو اس کے دل پر کتنا درد ہوتا ہو گا کہ کاش میرا بھی باب بوتا باب کی محبت میں خوشی اور شوق بوتا ہے جس سے بچے خوب سمجھتے ہیں سینہ جی نے روپنی کو بیار سے گلے لکایا اور بوٹے بینی میں آپ کو اپنی بینی بناؤں گا جلو اب چھنی کا وقت بو گیا یہ میں آپ کو گھر چھوڑ دوں۔ روحانی نے بڑے فخر سے اپنی سہیلیوں کی جانب ایسے دیکھا جیسے وہ انہیں جزا رہا ہے۔

بچھوں آج ہم آپکो ایک انाथ लड़की की कहानी सुना रहे हैं। अनाथ उस बच्चे को कहते हैं जिसके बाप का साधा उसके सर से भगवान उठा लेता है यानी जिसका बाप मर जाता है यह कहानी मुंशी प्रेमचंद के अफसाने का निचोड़ है प्रेमचंद के बारे में तो हम आपको पहले ही बता चुके हैं कि वह हिंदी उर्दू दोनों भाषाओं के मशहूर अफसाना निगार हैं उनके अफसाने समाज की बदहाली को अच्छी तरह से बयान करते हैं।

एक सेठ जी स्कूल का निरीक्षण करने के गए थे जब वह बापस चलने लगे तो एक मासूम सी बच्ची ने उनका दामन पकड़ लिया स्कूल के अफसर ने इस बच्ची के बारे में बताया कि यह बच्ची यतीम है उसकी वाल्दा दूसरों के कपड़े सी कर अपना गुजारा करती है सेठ जी की आंखों में आंसू आ गए उन्होंने सोचा कि इस मासूम बच्ची के दिल में कितने अरमान होंगे साथ की बच्चियां अपने खिलौने दिखाती होंगी तो उसके दिल पर कितना दर्द होता होगा कि काश मेरा भी बाप होता बाप की मोहब्बत में खुशी और शौक होता है जिसे खूब समझते हैं सेठ जी ने रोहनी को प्यार से गले लगाया और बोले बेटी मैं आपको अपनी बेटी बना लूँगा चलो अब खुट्टी का वक्त हो गया है मैं आपको घर छोड़ दूँ। रोहनी ने बड़े गर्व से अपनी सहेलियों की तरफ ऐसे देखा जैसे वह उन्हें चिढ़ा रही।

سوال-- بچوں اس کہانی کے مصنف کون ہے؟
بینی؟

پ्रश्न,, अनाथ किसे कहते हैं?

سوال-- یتیم کسے کہتے ہیں؟

پ्रश्न,, सेठ जी स्कूल में क्यों आए थे?

سوال-- سینہ جی اسکول میں کیوں آئے تھے؟

پ्रश्न,, इस अनाथ बच्ची का क्या नाम था?

سوال-- اس یتیم بچی کا कیا نام تھا؟

پ्रश्न,, रोहनी की महक क्या काम करती थी؟

سوال-- روپنی کی ماں کیا کام کرتی थी؟

पाठ

बच्चों कल तक हमने आपको बताया कि रोहिणी सेठ जी से कितनी मानूस(परिचित) हो गई थी सेठ जी उसे लेकर अपनी कार में बाजार गए और उसको बाजार की सीर कराने लगे। रोहिणी सेठ जी से बातें करते करते पछ सी गई थी। सेठ जी ने रोहिणी को बहुत से खिलौने और चीजें लेकर दी सेठजी उसे शाम तक सीर कराते रहे और शाम होने पर उसके घर गए। रोहिणी की मां घर पर नहीं थी वह कपड़े देने किसी के यहां गई हुई थी जब घर आपस आई तो रोहिणी को देख कर खुशी से मुस्कुरा कर बोली के कहां रह गई थी? ? रोहिणी ने अपने खिलौने और चीजें अपनी मां को दिखाना शुरू की और कहा के देखो सामने कौन खड़ा है रोहिणी की मां ने जैसी नजर उठाई तो देखा कि वह देखता खड़ा है जिसका जिक्र उसका शीहर अक्सर किया करता था मगर उसने शर्म से सर झुका लिया रोहिणी मां की गोद से उत्तरकर बरामदे में सेठ जी के पास गई और मासूमियत से बोली क्या तुम मेरे बाप हो सेठ जी ने उसे प्यार करते हुए कहा कि हूं तुम मेरी बेटी हो सेठ जी ने रोहिणी की मां को यकीन दिलाया कि आज से मैं उसका बड़ीका बांध रहा हूं और पर्स निकालते हुए कुछ रूपाएं देकर कहा कि यह उसकी पहली किस्त है रोहिणी की मां की आंखों में जासू आ गए रोहिणी की मां ने दुआ देते हुए कहा कि आपने जो एहसान किया है भगवान आपको उसका बदला

जम्बू,, सेठ जी रोहिणी को लेकर कहां गए? सेठ जी रोहिणी को लेकर कहां गए?

प्रश्न,, सेठ जी ने रोहिणी को क्या-क्या

खरीदारी कराई?

प्रश्न,, रोहिणी की मां सेठ जी को कैसे जान

गई?

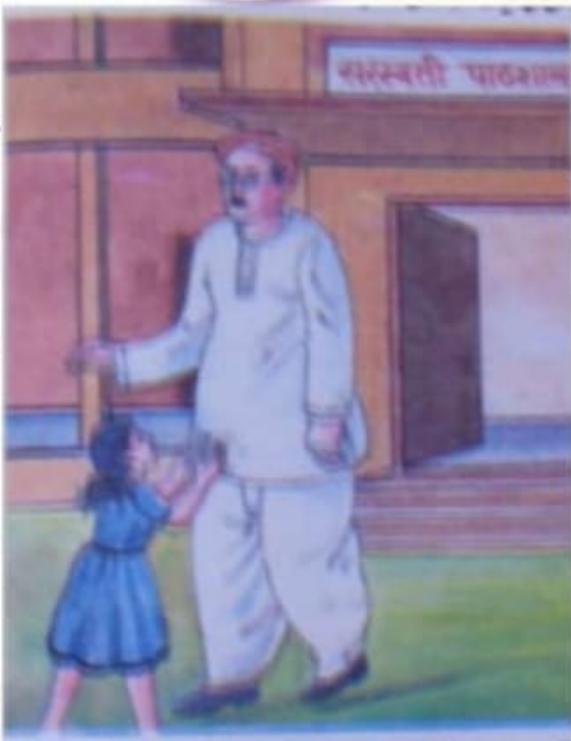
प्रश्न,, सेठ जी ने रोहिणी के लिए क्या

इंतजाम किया?

क्रमांक 56 के उत्तर

- (1) मुंशी प्रेमचंद (2) जिसका बाप मर जाता है।
- (3) मعاనेह करने (4) रोहिणी (5) दूसरों के कपड़े सीती थी।

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

سبق

بجو کل تک بھ نہ آپ کو بنایا کہ روپنی سینہ جس سے کتنی ہانوس بو گئی تھی۔ سینہ جس اسے لے کر اپنی کار میں بازار گئی اور اس کو بازار کی سیر کرائی لگئی۔ روپنی سینہ جس سے باتیں کرتے کوتے تھک سے گئی تھی۔ روپنی کو بہت سے کھلوٹ اور جیزیں لے کر دیں۔ سینہ جس اسے شام تک سیر کراتے دیے اور شام بونے پر اس کے گھر گئی۔ روپنی کی ماں گھر پر نہیں تھی وہ کبڑے دینے کس کے بار میں بولی تھی۔ جب گھر واپس آئیں تو روپنی کو دیکھ کر خوشی سے مسکرا کر بولی کہاں رہ گئی تھی؟؟ روپنی نے اپنے کھلوٹ اور جیزیں اپنی ماں کو دکھانا شروع کیا اور کہا کہ دیکھو سامنے کون کھڑا ہے۔ روپنی کی ماں نے جیسے اب نظر انہائی تو دیکھا کہ وہ دیوتا کھڑا ہے جس کا ذکر اس کا شوبر اکتر کیا کرتا تھا مگر اس نے شرم سے سر جھکا لیا روپنی اپنی ماں کی گود سے اتر کر براہمیت میں سینہ جس کی پاس گئی اور معصومیت سے بولی کیا تم میرے باب پو بونے سینہ جس نے اسے کہا کہ تم میری بیٹی بیوی بیوی یقین دلایا کہ اج سے میں اس کا وظیفہ باندھ رہا ہوں اور یہ س نکالنے بولنے کچھ روپیے دے کر کہا کہ اس کی بیل قسط لے روپنی کی ماں کی انکھوں میں انسو اگئی۔ روپنی کی ماں نے دعا دیتے بولی کہا کہ آپ نے جو احسان کیا یہ بھکوان آپ کو اس کا اجر ضرور دے گا۔

سوال-- سینہ جی روپنی کو لیکر کہاں گئے?

سوال-- سینہ جی نے روپنی کو کیا خریداری کرائی?

سوال-- روپنی کی ماں سینہ جی کو کیسے پہچان گئی?

سوال-- سینہ جی نے روپنی کے لئے کیا انتظام کیا?

ترتیب 56 के جواب

(1) منشی پریم چند (2) جسका بाप مرحوم है।

(3) معاانہ کرنے (4) روپنی (5) دوسروं के कपड़े

سینہ تھی۔

पाठ

لسبق

بجouں کل تک اپ نے دیکھا کہ ایک مخلص سے لڑکی کی محبت نے روپنی کے دل میں محبت پیدا کر دی۔ اور وہ ان سے بہت مانوس بوگنی۔ دوسرے دن جب روپنی اسکول گئی تو اپنی سہیلوں سے بڑے فخر سے ملی اور انہیں اپنی تمام چیزوں کو دکھانی لگی وہ خوشی سے یہولی نہیں سما رہی تھی بس اپنی سیر کی داستائیں سنائے میں لگی تھی کبھی موٹر کے تیز چلنے کبھی بازار کی رونق اور دکانوں کا تذکرہ کرتی نہ تھکتی تھی۔ ادھر سینہ جو کے بڑے بینے امریکہ اور جرمونی سے انجینئر کی ذگری لے کر واپس آ رہے تھے تو اسکول کی جانب سے بھی ان کے خیر مقدم کی تیاریاں شروع بو گئیں روپنی نے بھی بڑے دلنشیں کبڑے بنوائی اور وہ خوشی سے جھوم رہی تھی۔ سب لوگ اسٹیشن یہ ان کے لڑکے کو خیر مقدم کرنے کے لئے یہنجے۔ سینہاٹی کوشلیا دیوی نے روپنی کو گلے لگا لیا اور بولی تم میری بیٹی ہی تو بو سینہ جو کے لڑکے کو لے کر سب لوگ اس کو لائیں، اور پروگرام شروع کیا۔ سینہ جو نے آخر میں تقریروں کی اور بینہ گئی لڑکے کے گلے میں بار کون ذاتی تو سب کی نگاہیں روپنی کی جانب انہ گئیں روپنی نے فخر اور گھبراہت سے پرشوتم داس کے گلے میں بار ذاتی سب لوگ رخصت ہوئے مگر روپنی کو وداع کرنے کا دل نہیں کر رہا تھا روپنی جب بھی تو سب کی آنکھوں

बच्चों कल तक आपने देखा कि एक दयालु सेठ जी की मोहब्बत ने रोहिणी के दिल में मोहब्बत पैदा कर दी और वह उनसे बहुत मानूस हो गई। दूसरे दिन जब रोहिणी स्कूल गई तो अपनी सहेलियों से बड़े गर्व से भिली और उन्हें अपनी तमाम चीजों को दिखाने लगी वह खुशी से फूले नहीं समा रही थी बस अपनी सेर की कहानी ही सुनाने में लगी थी कभी मोटर ट्रेज चली कभी बाजार की रोनक और दुकानों का बयान करती ना थक रही थी। इधर सेठ जी के बड़े बेटे अमेरिका और जर्मनी से इंजीनियर की डिग्री लेकर वापस आ रहे थे तो स्कूल की तरफ से भी उनके स्वागत की तैयारियां शुरू हो गई रोहिणी ने भी बड़े दिलकश कपड़े बनवाए और वह खुशी से झूम रही थी सब लोग स्टेशन पर उनके लड़के को खैर मकदम(स्वागत) करने के लिए पहुंचे सेठानी कौशल्या देवी ने रोहिणी को गले लगा लिया और बोली तुम मेरी बेटी ही तो हो।

सेठ जी के लड़के को लेकर सब लोग स्खूल आए और प्रोयाम शुरू किया आखिर में सेठ जी ने धन्यवाद की तकरीर की और बैठ गए। सेठ जी के लड़के के गले में हार कौन डाले तो सबकी निगाहें रोहिणी की जानिब उठ गई रोहिणी ने गर्व और घबराहट से पुरुषोंतम दास के गले में हार डाला सब लोग रुखसत हुए मगर रोहिणी को विदा करने का दिल नहीं कर रहा था रोहिणी जब रुखसत हुई तो सबकी आँखों में आँसू आ गए।

प्रश्न,, सेठ जी के बेटे ने कहां शिक्षा पाई?

**प्रश्न,, सेठ जी के बेटे के गले में किसने हार डाला? प्रश्न,, रोहिणी अपने
दोस्तों से क्या बातें कर रही थी?**   क्रमांक 57 के उत्तर
(1) बाज़ार (2) खिलौने कपड़े और खाने की चीजें

प्रश्न,, सेठानी का क्या नाम था?

क्रमांक 57 के उत्तर

- (1) बाज़ार (2) खिलौने कपड़े और खाने की चीजें
(3) रोहिणी का पिता सेठ जी का ज़िक्र करता था
वज़ीफ़ा बांध दिया।

سوال۔۔ سینہ جی کے بیٹے نے کہاں تعلیم حاصل کی؟

سوال۔۔ سینہ جی کے بیٹے کے گلے میں کس نے ہار ڈالا؟

پاتیں کر دی تھی؟

سوال۔۔ سیٹھانی کا کیا نام تھا؟

- (۱) بازار (ج) کھلونے کیڑے اور کھانے کی اشیاء۔
 (۲) روپنی کا باب سیٹھ جی کا ذکر اکثر کرتا تھا
 (۳) وظیفہ مقرر کیا۔

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

अनाथ लड़की

59

प्रकरण-

कहानी

पाठ

سبق

بجو کل تک ہم نے آپ کو بنایا کہ کس طرح روپنی نے سینہ جی اور ان کی بیوی کے دل میں اپنے لیے ایک عظیم مقام پیدا کر لیا تھا۔ جب روپنی بیوی سے واپس آئی تو اس کی شادی کے جو جگہ بونی لگئی کہنی رشتے الی مگر اس کی خوشی کا نہ کانہ نہیں زیاد روپنی کی ماں بھی خوش تھی اور آخر وہ مبارک دن بھی آگیا جب سینہ جی بارات لیکر روپنی کی گھر آئی۔ رسولوں کو ادا کرنے کے بعد روپنی نے بیدر جھوٹی اور سینہ جی نے اسے گلے لکاتے ہوئے کہا کہ دیکھو اب بن گئی نہ تم میری بیٹی۔

تو بجو اس طویل کہانی سے بعین یہ سبق ملتا ہے کہ یہ یتیموں غربیوں اور مسکینوں کی ساتھ کیسا سلوک کریں جس طرح سینہ جی نے اپنے اخلاق کا مظاہرہ کیا اور ایک یتیم بچی کو اپنے خلوص اپنی محبت سے ایک سریرست عطا کر دیا اور وہ محبت عطا کی جس کا تصور بھی مشکل ہے۔ اس طرح بھیں بھی شفقت و محبت سے غربیاء کا خیال رکھنا چاہیے۔ تاکہ بمارے معاشرے میں کوئی اپنے آپ کو غریب یا یتیم محسوس نہ کر سکے۔ اپنے یہ سب عہد کریں کہ یہ اس سماج سے غربیوں کو اپنی محبت سے بھیشہ کر لئی ملے دیں گے۔

بچوں ہم نے کل تک آپ کو باتا یا کہ کیس ترہ رہیں ہی نے سेठ جی اور عنانکی بیوی کے دل میں اپنے لیے اک انجیم جگہ بنا لیتی ہی۔ جب رہیں ہی میں بھائی سے واپس آئی تو عنانکی بیوی کے چہرے ہونے لگے۔ کہاں رہتے آئے مگر عنانکی بیوی کو پسند نہیں آئے اک دن اخوانک جب رہیں ہی بھاری رکھنا چاہیے۔ تاکہ بمارے معاشرے میں کوئی اپنے آپ کو غریب یا یتیم محسوس نہ کر سکے۔ اپنے یہ سب عہد کریں کہ یہ اس سماج سے غربیوں کو اپنی محبت سے بھیشہ کر لئی ملے دیں گے۔

تو بچوں یہ اس لامبی کہانی سے ہم یہ سبق میلتا ہے کہ ہم یتیموں گاریبوں اور میسٹکینوں کے ساتھ کیسا و्यवहार کرئے جیسے ترہ سے سेठ جی نے اپنے و्यवहार کا پ्रদर्शन کیا اور اک یتیم بچی کو اپنے خلُوٰس اپنی مُہبّت سے اک ابھی�اک انتا کر دیا اور وہ مُہبّت انتا کی جس کا خیال بھی آج کے جماعت میں مُشکِل ہے۔ یہی ترہ ہم یہ بھی شاٹکوت و مُہبّت سے گاریبوں کا خیال رکھنا چاہیے تاکہ ہمارے سماج میں کوئی اپنے آپ کو گاریب یا یتیم مہسوں نہ کر سکے۔ آپ سماج کے لئے اس طرح اس سماج سے گاریبی کو اپنی مُہبّت سے ہمہ شاہزادے ہوئے کہاں گے!

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

मतानत=ख्यालात की दुरुस्तगी

गुलकारी=बेल बूटे का काम

फ़्रायाज़ी=दरिया दिली

क़िस्त=किसी चीज़ का हिस्सा

फ़िक्रे मुआश=रोजगार की फ़िक्र

एज़ाज़=इज़्ज़त

नवीद=खुशखबरी

शगुफ़तगी=फूल जैसा खिलना

प्रश्न,, आपकी नजर में रुकमणी को इज़्ज़त और शोहरत कैसे हासिल हुई?

प्रश्न,, आप पढ़ लिख कर क्या करना चाहते हैं?

क्रमांक 58 के उत्तर

(1) अमेरिका और जर्मनी (2) रहिणी ने

(3) सैर और सेठ जी की वार्ते (4) कौशल्या देवी

مشق

الفاظ=معنی

متانت=خیالات کی درستگی

گلکاری=بیل بونے کا کام

فیاضی=دریا دلی

قسط=کسی چیز کا حصہ

فکر معاش=روزگار کی فکر

اعزاز=عزت

نوید=خوشخبری

شگفتگی=بھول جیسا کھلنا

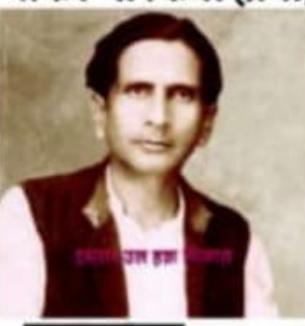
سوال.. آپ کی نظر میں رکمنی کو عزت اور شهرت کیسے حاصل ہوئی؟

سوال.. آپ پڑھ لکھ کر کیا کرنا چاہتے ہیں؟

बेजो आज बैरील को खूबصورت نظم की शक्ल में पढ़हीं गे। आप सब बातें अन्हा कर बताएं कि रील क्स क्स ने दिक्ही है, ऐहा सब ने दिक्ही है, तब तो आप सब ने

बच्चों आज हम रेल को खूबसूरत नज़म की शक्ल में पढ़ेंगे। आप सब हाथ उठाकर बताएं कि रेल किस-किस ने देखी है अच्छा सबने देखी है, तब तो आप सब ने सफर भी किया होगा, किया है शायर का परिचय

اسرار الحق مجاز اردو کے مشہور شاعر تھے انہوں نے زیادہ تر نظمیں لکھی ہیں جو اردو شاعری کی شاپکار ہیں رات اور ریل ان کی ایک بہت اچھی نظم ہے جس کے جند اشعار آپ کے سبق میں دیے جائیں گے۔

इसरार उल हक मिजाज उर्दू کے मशहूर شاعر ہے انہोंनے ج्यादातर نज़में لیखی ہے جو उर्दू شاعری کی شاہکار ہیں رات और रेल उनकी एक बहुत अच्छी नज़म है जिसके चंद अशआर आपके सबक में दिए जा रहे हैं।

नज़म

फिर चैली है रेल स्टेशन से लहराती हुई
नीम शब की खामोशी में ज़ेर ए लब लगाती हुई
डगमगाती, झूमती, सीटी बजाती, खेलती
वादी ए कोहसार की ठंडी हवा खाती हुई
जैसे मौजों का तरनुम जैसे जल परियों के गीत
एक एक लै में हजारों ज़मज़मे गाती हुई

क्रमांक 59 के उत्तर

(1) उसके व्यवहार और

शिक्षा की वजह से

(2) हम अच्छे इंसान

बनकर ग़रीबों की मदद

करना चाहते हैं।

ترتيب 59 के جواب

(1) ऐसके اخلاق और تعلیم کی

وجہ سے

(2) ऐम पڑह لکھ कर ऐک اچھے

انسان بننے کی کوشش کریں گے

اور غریبوں کی مدد کریں گے۔

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

नीम शब=आधी रात

ज़ेर ए लब=आहिस्ता

कोहसार=पहाड़ी इलाक़ा

तरनुम=गाना

ज़मज़मे=नगामे

प्रश्न,, इस नज़म के शायर कौन हैं?

प्रश्न,, शायर रेल की रफ्तार को कैसे बृप्त कर रहा है?

نظم

بهر جل یہ رीل اسٹेशन سے लहराती ہوئی

نیند شب کی خامشی میں زیرلب گاتی ہوئی

ذمگانی, جھومتی, سیتی بجاتی, کھیلتی

وادی کوبسار کی نہنڈی بو کھاتی ہوئی

جیسے موجود کا ترنم جسمے جل بڑیوں کے

گیت ایک لے میں بزاروں زمزمه گاتی ہوئی وی

مشق

الفاظ=معنی

نیم شب=آدھی رات

زیرلب=آبستہ

کوبسار=پہاڑی علاقہ

ترنم=گانا

زمزمے=نغمہ

سوال-- एस नेत्र के शायर कौन हैं?

سوال-- शायर रेल की रफ्तार को कैसे बृप्त कर रहा है?

पाठ-

दैनिक पठन-पाठन

मिशन शिक्षण संबाद

शिक्षक का सम्मान
कक्षा- 7th
विषय- उर्दू

पाठ्य क्रमांक -

रात और रेल

61

प्रकरण-

नज़म

नज़म (कविता)

रात की तारीकियों में झिलमिलाती
कांपती
मुंतशिर करके फिज़ा में जा ब जा
चिंगारियां
एक सितारा टूटकर जैसे रवां हो
अर्श पर
एक बगोले की तरह बढ़ती हुई
मैदान में

पटरियों पर दूर तक सीमाब
झलकाती हुई
दामन ए मौज ए हवा में फूल
बरसाती हुई
रफ़अत ए कोहसार से मैदान में
आती हुई
जंगलों में आंधियों का जोर
दिखलाती हुई

پذيريون بر دور تک سیماب
جهلکاتی بونی
دامن موج بوا میں پھول برساتی
بونی
رفت کوبسار سے میدان میں آتی
بونی
جنگلوں میں آندھیوں کا زور
دکھلاتی بونی

رات کی تاریکیوں میں
جھمللاتی کانپتی
منتشر کرکے فضا میں جا بہ جا
جنگاریاں
اک ستارہ نوٹ کر جیسے روان
بو عرش پر
ایک بکولی کی طرح بزہتی
بونی میدان میں

सारांश

शायर कहता है कि रात के अंधेरों में जुगनू की तरह चमक रही है, पटरियों पर दूर तक चांदी की तरह झलक रही है। ट्रेन पहले कोयले की आग से चला करती थी। शायर इसी दौर की रेल का जिक्र कर रहा है जिसमें से चिंगारियां निकलती थीं। ऐसा महसूस हो रहा है जैसे हवा में फूल बरसा रही है ऐसा लगता है जैसे एक सितारा जमीन पर टूट कर बिखर गया है। पहाड़ों की बुलंदियों से मैदान में आ रही है। मैदान में बगोले की तरह चल रही है। जंगलों से आंधियों की तरह गुजर रही है।

شاعر कहता है कि रात की अंधीरों में जग्नुओं की विजय जुलूस है। पذيريون بر دور तक जानदी की طرح جعلک رहे हैं। जुलूس बो रिल भेजे हैं। जला करती रही। शاعर इस दूर की रिल का नक्कर बो रिल जैसे जनकरियां तकली रहीं। ऐसा محسوس हो रहा है जैसे बो मیں پھول बरसा रहा है, ऐसा लक्ता है जैसे एक स्टारहे नोट कर ज़मीन पर बक्हर गया है। बिज़ारों की बिल्डिंगों से मैदान में आ रहा है। मैदान में बक्हरों की विजय जुलूस है।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

तारीकी=अंधेरा

सीमाब=पारह

मुंतशिर=बिखरना

मौज ए हवा=हवा का झाँका

रफ़अत=बुलन्दी

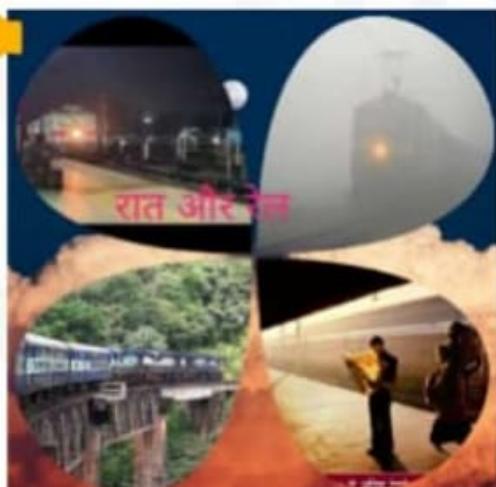
अर्श=आसमान

बगोला=गर्द बाद

प्रश्न,, रात की तारीकियों में रेल कैसी लग रही है?

प्रश्न,, फ़ज़ा में रेल क्या बिखेरती नजर आ रही है?

प्रश्न,, रेल मैदान में आती हुई कैसी लग रही है?

त्रैतीय 60 के जवाब

(१) اسرار الحق مجاز (२) جैसे रात की तारीकियों
میں کوئی ستارہ नोट कर बक्हर गया है।

سوال.. रात की तारीकी में रिल किसी लक्ता रही है?

سوال.. फ़ضا में रिल किसी बक्हरी जा रही है?

سوال.. रिल मैदान में आती बोनी किसी आज़ा रही है?

مشق

الفاظ=معنی

تاریکی=اندھیرا

سیماب=پارह

منتشر=بکھرنا

موج बो=बो का جھونका

عرش=آسمان

رفعت=بلندی

بکولا=گرد باد

नज़म (कविता)

एक पहाड़ी पर दिखाती आबशारों की
झलक
जुस्तजू में मंजिल मक्कलूट की दीवाना
वार
रेंगती, मुँडती, मचलती, तिलमिलाती
हांफलती
पुल पर दरिया के दमादम कोंधती
ललकारती
पेश करती बीच नदी में चिरागों का समाँ

एक बयाबां में चरागा तूर
दिखलाती हुई
अपना सर धुंती फ़ज़ा में बाल
बिखराती हुई
अपने दिल की आतिश पिनहां
को भढ़का ती हुई
अपनी इस तुफ़ान अंगोजी पर
इतराती हुई
साहिलों पर रेत के ज़रों को
चमकाती हुई

एक बिबां में ज़राग के तौर
दक्खलाती बोनी
अपना सर धेन्टी फ़चा में बाल
बक्हराती बोनी
अपने दल की आश पन्हां को
भेहकाती बोनी
अपनी एस ट्रोफ़ान अंगीजी पे अत्राती
बोनी
साहलों पर रेत के ज़रों को
ज़मकाती बोनी

एक यहाज़ी पे दक्खाती अभारों
की ज़हल
ज़स्टजो में मन्ज़ल मقصود की
दिवाने वार
रिंग्क्स, मज़ि, मज़लती,
तल्ललती, बानप्ती
बल पे दरिया के दमादम कुन्दती
ल्लकार ती
पीश करती बिंज नदी में
ज़रागों का समाँ

सारांश

शायर इन पंक्तियों में कहता है कि पहाड़ी पर पानी की चादर की तरह झलक दिखा रही है और बयाबां में कोहे तूर का जैसा चिराग रोशन कर रही है। अपनी मंजिल की तलाश में ऐसे चल रही है जैसे कोई दीवाना वार बाल बिखरा कर दौड़ा चला जा रहा हो। पुल पर जब चलती है तो एक तुफ़ान की तरह धन-धन आती है नदी में ऐसा लगता है जैसे हजारों चराग़ रोशन हो गए हो जब साहिलों पर चलती है तो इसकी रेत के ज़र्रे चमकने लगते हैं।

शاعरान अश्वार में कहता है कि यहाज़ी पे यानी की ज़ادर की तरह ज़हल के तौर पर रात और बिबां में कोहे तूर के तौर पर आयी मन्ज़ल की तलाश में ऐसे ज़ल दाते हैं जिसे कोली दिवाने वार बाल बिखरा कर दूरा ज़ला जा रहा था। यह ज़हल ये तो एक ट्रोफ़ान की तरह दर्दनाती है नदी में ऐसा लक्ष्य है जिसे झारों ज़राग रुशन बो गये थे। जब साहलों पर ज़र्रे चमकने लगते हैं तो एसे की रेत के ज़र्रे ज़मकती लगती है।

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

आबशार=पानी की चादर

चराग़ ए तूर=वह नूर जो तूर पर दिखा

आतिश=आग

पिन्हां=छुपा हुआ

प्रश्न,, रेल पुल पर कैसी चलती है?

प्रश्न,, रेल जब नदी से गुज़रता है तो कैसा समाँ होता है?

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

त्रितीय 6 के जवाब

(1) रात के अंधेरियों में
ज़ग्नों की तरह ज़मकती
बोनी-(2) फ़सा में रील
ज़न्कारियां बक्हिर राती हैं
(3) जिसे आसान से एक
स्तारे नूत कर ज़मीन पर आ
रहा था।

تشریح

الفاظ=معنی

آبشار=पानी की ज़ادर

ज़رाग तौर=वह नूर जो तूर पर दिखा

आतिश=आग

पन्हां=ज़हल या दर्दनाती

سوال-- रील पे कैसे ज़लती है?

سوال-- रील जब नदी से गुज़रता है तो कैसा समाँ होता है?

जब आप ऐसे वाले से मुलूम करें कि भारत सरकार ने २६ अप्रैल १९७५ को एक नक्षे की तरफ से जाने वाले चांद को खलाम में भेजा था। इसका नाम एक मशहूर राजनीतिज्ञ आर्यभट्ट के नाम से मंजूब किया गया। इससे पहले जर्मनी, चीन, जापान और देशों ने मसनोई चांद आसमान पर भेज चुके थे। मसनोई चांद धात का बना एक डब्बा होता है जिसमें मुख्यतया किसम के सारंग औजार होते हैं। यह तो तुम जानते ही हो कि जर्मनी में ताकत खींचने की होती है जो हर चीज को अपनी तरफ खींच लेती है। अगर यह ताकत ना होती तो कोई भी जिंदा ना रह पाता। जो ताकत किसी चीज को गर्दिश के केंद्र से बाहर की तरफ ले जाना चाहती है उसे मरकज गुरेज कहते हैं। इसी पैमाने पर मसनोई चांद को खिला में भेजा जाता है। मसनोई चांद को खिला में भेजने के लिए राकेट का इस्तेमाल किया जाता है। यह राकेट तीन मंजिला मंजिला होता है। इसमें इतना ईंधन होता है कि वह मसनोई चांद को खिला तक छोड़ देता है। पहली मंजिल का ईंधन जब जल जाता है तो नीचे गिर कर खाल हो जाता है। फिर दूसरी मंजिल का ईंधन उसे आगे ऊपर की तरफ पकेलता हुआ आगे बढ़ता है। फिर वह भी जलकर खाल हो जाता है। इसी तरह तीसरी मंजिल का ईंधन उसे ओजोन की परत से ऊपर पहुंचा देता है। जहां मसनोई चांद अपनी मंजिल की तरफ बढ़ जाता है।

لہبیق

वच्चे आप अपने पिता से मालूम करें कि भारत सरकार ने १९ अप्रैल १९७५ को एक डाक टिकट जारी किया था जिस पर एक मसनोई (नक्ली) चांद की तस्वीर छपी थी। क्योंकि भारत ने १९ अप्रैल १९७५ को ही अपना पहला मसनोई चांद आसमान पर भेज चुके थे। मसनोई चांद धात का बना एक डब्बा होता है जिसमें मुख्यतया किसम के सारंग औजार होते हैं। यह तो तुम जानते ही हो कि जर्मनी में ताकत खींचने की होती है जो हर चीज को अपनी तरफ खींच लेती है। अगर यह ताकत ना होती तो कोई भी जिंदा ना रह पाता। जो ताकत किसी चीज को गर्दिश के केंद्र से बाहर की तरफ ले जाना चाहती है उसे मरकज गुरेज कहते हैं। इसी पैमाने पर मसनोई चांद को खिला में भेजा जाता है। मसनोई चांद को खिला में भेजने के लिए राकेट का इस्तेमाल किया जाता है। यह राकेट तीन मंजिला मंजिला होता है। इसमें इतना ईंधन होता है कि वह मसनोई चांद को खिला तक छोड़ देता है। पहली मंजिल का ईंधन जब जल जाता है तो नीचे गिर कर खाल हो जाता है। फिर दूसरी मंजिल का ईंधन उसे आगे ऊपर की तरफ पकेलता हुआ आगे बढ़ता है। फिर वह भी जलकर खाल हो जाता है। इसी तरह तीसरी मंजिल का ईंधन उसे ओजोन की परत से ऊपर पहुंचा देता है। जहां मसनोई चांद अपनी मंजिल की तरफ बढ़ जाता है।

पाठ

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

मसनोई=मशीन का खुद तैयार

किया हुआ।

रियाज़ी दां=गणितज्ञ

खला=ज़मीन से बाहर, आसमान

क्रमांक 63 के उत्तर

(1) दनदनाती, चीखती, चिंधाड़ती।

(2) अंधेरे का नकाब

प्रश्न,, भारत में सबसे पहले मसनोई चांद खला में कब भेजा?

प्रश्न,, मसनोई चांद का नाम किसके नाम पर रखा?

प्रश्न,, मसनोई चांद को किसके द्वारा छोड़ा जाता है?

प्रश्न,, मसनोई चांद में क्या होता है?

प्रश्न,, मसनोई चांद को खला में भेजने के लिए किसकी जरूरत होती है?

प्रश्न,, जो ताकत किसी चीज को गर्दिश के मरकज से बाहर की तरफ ले जाती है उसे क्या कहते हैं?

निर्माण - तस्लीम रज़ा खां

مشق

الفاظ=معنی

मस्तुक=मशीन का खुद तैयार किया जाता है।

रियाज़ी दां=रियाज़ी का माप्र

खला=ज़मीन से बाहर

त्रैती ३ के जवाब

(१) दनदनाती, चीखती, चिंधाड़ती।

(२) अंधेरे का नकाब

सوال.. भारत ने सब से पहले मसनोई चांद खला में कब भेजा?

सوال.. मसनोई चांद का नाम कौन किया?

सوال.. मसनोई चांद को कौन किया?

सوال.. मसनोई चांद में किसे गिर कर खाल हो जाता है?

सوال.. मसनोई चांद को खला में भेजने के लिए कौन

की ज़रूरत होती है?

सوال.. जो ताकत किसी चीज को गर्दिश के मरकज से बाहर

की तरफ ले जाती है उसे किसे कहते हैं?

जब दिला का यहां प्राप्त मनुष्य जान्द रुस ने १५ अक्टूबर १९५७ को जहोरा था। रुस ने इसका नाम असेवन्ड करका था। जसके मृत्यु बीन बीन से यहां आया। अमेरिका ने इसका नाम असेवन्ड करका था। जसके मृत्यु बीन बीन से यहां आया। जसके मृत्यु बीन बीन से यहां आया।

अब यह आपको बताते हैं कि यह चांद क्यों छोड़ जाते हैं और उनसे क्या फायदे हैं। मसनोई चांद जमीन से सिर्फ़ इतनी दूर होता है कि वहां से पूरे पूरे महाद्वीप और समुद्र नज़र आते हैं। इसके कैमरे से जमीन की भिज़-भिज़ हिस्सों की तस्वीरें ली जाती हैं। इन तस्वीरों की मदद से दुनिया का सही-सही नक्शा बनाया जाता है। मसनोई चांद की मदद से आने वाले मौसम का हाल भी मालूम किया जाता है। कहां बारिश होगी कहां सूखा रहेगा। यह तमाम जान इसमें मौजूद कैमरे से हासिल होती रहती है। यह मसनोई चांद भिज़ भिज़ प्रकार के वैज्ञानिक सामान अपने अंदर ले जाते हैं। जिनसे टेलीविजन, रेडियो, और अब तो मोबाइल का सारा नियंत्रण जान करते हैं।

لہبہ

बच्चों दुनिया का पहला मसनोई चांद रूस ने 14 अक्टूबर 1957 को छोड़ा था। रूस ने इसका नाम इसपोतंक रखा था जिसका अर्थ होता है हमसफर। अमेरिका ने अपना पहला मसनोई चांद १ फरवरी 1958 को छोड़ा इसका नाम था एक्सप्लोरर जिसका अर्थ है तलाश करने वाला। हमारा मसनोई चांद का बजान क्योंकि ३६० किलो था और इनने बजान को ले जाने के लिए हमारे पास कोई जरिया नहीं था। इसलिए इसे रूस ले जा कर छोड़ा गया।

अब हम आपको बताते हैं कि यह चांद क्यों छोड़ जाते हैं और उनसे क्या फायदे हैं। मसनोई चांद जमीन से सिर्फ़ इतनी दूर होता है कि वहां से पूरे पूरे महाद्वीप और समुद्र नज़र आते हैं। इसके कैमरे से जमीन की भिज़-भिज़ हिस्सों की तस्वीरें ली जाती हैं। इन तस्वीरों की मदद से दुनिया का सही-सही नक्शा बनाया जाता है। मसनोई चांद की मदद से आने वाले मौसम का हाल भी मालूम किया जाता है। कहां बारिश होगी कहां सूखा रहेगा। यह तमाम जान इसमें मौजूद कैमरे से हासिल होती रहती है। यह मसनोई चांद भिज़ भिज़ प्रकार के वैज्ञानिक सामान अपने अंदर ले जाते हैं। जिनसे टेलीविजन, रेडियो, और अब तो मोबाइल का सारा नेटवर्क इन्हीं मसनोई चांदों से चलता है।

तो बच्चों आपने देखा कि मसनोई चांद कितने कारगर होते हैं।

पाठ

अभ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

बर्ते आज़म=महाद्वीप

बहर ए आज़म=सबसे

बड़ा समुंदर

क्रमांक 64 के उत्तर

(1) १९ अप्रैल १९५७ (2) आर्य भट्ट

(3) रॉकेट के जरिए (4) भिज़ भिज़

प्रकार के औजार (5) ईंधन की

(6) मरकज़ गुरेज़ ताक़त।

प्रश्न,, रूस ने मसनोई चांद कब छोड़ा?

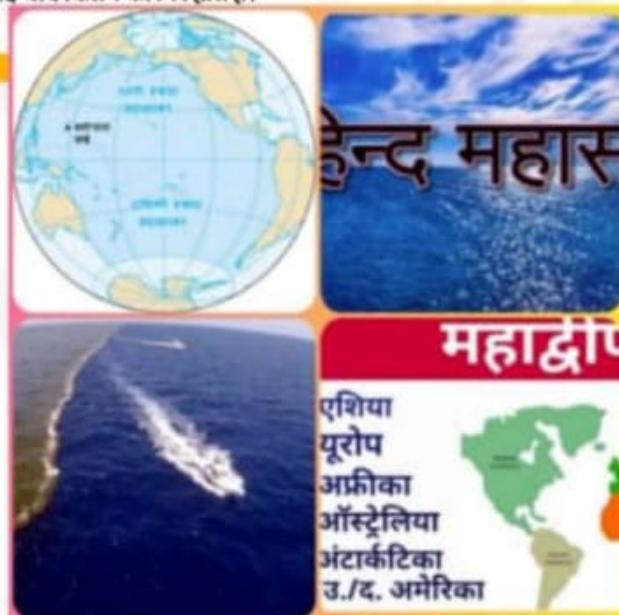
प्रश्न,, इस्पोतिंक का क्या अर्थ है?

प्रश्न,, ऐक्सप्लोरर का अर्थ बताएं।

प्रश्न,, भारत के मसनोई चांद का भार कितना था?

प्रश्न,, मसनोई चांद के किस आले के द्वारा तस्वीरें जमीन पर भेजी जाती हैं?

प्रश्न,, आने वाले मौसम का हाल किस के द्वारा मालूम किया जाता है?

مشق

الفاظ=معنی

بر اعظم=महा دیپ

بحر اعظم=سپ

سے بڑا سمندر

ترتیب ६४ کے جواب

१९५७ (१) اپریل

آریہ بہت (२) १९५७

(३) راکٹ کے ذریعے (४)

مختلف قسم के سائنسی

الات (५) ایندھن کی (६)

مسول-کو-رس-فُجُو-پیلا مصنوعी जान्द कब जहोरा?

سؤال- असेवन्ड के क्या मृत्यु बीन?

سؤال- ऐक्सप्लोरर के मृत्यु बीन?

سؤال- जान्द का विषय क्या?

سؤال- مृत्यु बीन क्या मृत्यु बीन?

سؤال- जान्द का विषय क्या?

पाठ-
मुर्ग ए असीर की
नसीहत

पाठ्य क्रमांक -

66

प्रकरण-

नज़म

नज़म

एक मुर्ग हुआ असीर ए
सच्चाद
बोला जब उसने बंधे बाजू
बेचा तो टके का जानवर हुं
पाला तो मफ़ारक़त है
अंजाम
बाजू में न तू मेरे गिरह बांध
सुन कोई हज़ार कुछ सुनाए

दाना था वह ताइर ए चमन
जार
खुलता नहीं किस तमआ पे है
तू
गर ज़िबह किया तो मुश्त पे हुं
दाना हो तो मुझसे ले मेरे दाम
समझाऊं जो पिंडा से गिरह
बांध
कीजिए वही जो समझ में
आये

क़ाबू हो तो कीजिए न ग़फ़लत
आजिज़ हो तो हारिए न हिम्मत

दाने तेहा वह ताइर ए चमन
कहलता नहीं किस तमआ पे है
तू
गर ज़िबह किया तो मुश्त पे हुं
दाना हो तो मुझसे ले मेरे दाम
سमझाऊं जो पिंडा से गिरह
बांध
कीजिए वही जो समझ में
आये

किंजी वीं जो سمج्हे मैं आई

نظم

اک مرغ بوا اسیر صیاد
بولا جب اس نے بندھے بازو
بیجا تو نکے کا جانور بون
بالا تو مفارقت لے انجام
بازو میں نہ تو میرے گرہ
باندھ
سن کوئی بزار کجھ سنائے

قابو بوا تو کیجیے نہ غفلت
عاجز بوا تو باری نہ بھت

تشریح

بجou مندرجہ بالا نظم کے یہ اشعار جناب ینڈت دیا شنکر نسیم کی نظم کے کہے بولئے ہیں یہ اشعار ان کی مشہور متعدد گلزار نسیم سے لئے گئے ہیں۔ انہارہ سو گیارہ میں وہ لکھنؤ میں پیدا ہوئی اور صرف ۳۲ سال کی عمر میں ۵۴۸ میں انتقال کر گئی گئی۔

ان اشعار میں وہ ایک دانہ مرغ کی کہائی کرتے ہوئے کہتے ہیں کہ ایک مرغ صیاد کی قید میں تھا جو عقلمند چمن کا باس تھا وہ صیاد سے کہتا ہے اپنے بازوؤں کو بندھے ہوئے یہ کہ اگر تم نے مجھے بیچ دیا تو جند سکے ہی باته آئیں گے اور اگر ذبح کر دیا تو ایک منہی گوشت ہی ملے گا۔ اگر تم عقل مند ہو تو مجھے میرا کام لے سکتی ہو کوئی تمہیں کچھ بھی سمجھہاً مگر وہی کیجیے جو تمہاری سمجھے میں آئے اگر کسی کام سے عاجز ہو تو بھت کبھی مت بارو

بچھوں ٹپریکٹ کو کہیا کیا یہ پانکھیاں جناب پانڈیت دیا شंकر نسیم کی کو کہیا سے لی گئی ہیں۔ یہ پانکھیاں عالمگیر مسناوی گلزار نسیم سے لی گئی ہیں۔ 1811 میں وہ لخانऊ میں پیدا ہوئے اور سیف 32 سال کی عمر میں 1843 میں اینٹکال کار گاہی

کے ان پانکھیاں میں وہ اک اکالماند مور्ग کی کہائی کو بیان کرتے ہوئے کہتے ہیں کہ ایک مور्ग شیکاری کی کیڈ میں ٹھا جو اکالماند ٹھا چمن کا واسی وہ شیکاری سے کہتہ ہے اپنے بाजुओں کو بंधے ہوئے کہ اگر تُم نے مُझے بیچ دیا تو ٹھوڑے پسے ہی ہاथ آئے اور اگر جیباہ کر دیا تو ایک مُٹھی گوشت ہی ملے گا۔ اگر تُم اکالماند ہو تو مُझے میرا کام لے سکتے ہو کوئی تُمھے کوچھ بھی سامانہ اور مگر وہی کیجیے جو تُمھاری سامانہ میں آئے اگر کسی کام سے آجیز ہو تو ہیمّت کبھی ماتھا رہے گا۔

अभ्यास कार्य

क्रमांक 65 के

उत्तर

(1) हमसफ़र (2)

(3) 360 किलो (4)

कैमरे से (5) उसमें

मौजूद कैमरे से

مشق

الفاظ=معنی

صیاد=شکاری

دانہ=عقل مند

طائر چمن=باغ کا یونڈہ

طمع=لالج

مشت=منہی

مفارقت=جدائی

عاجز=پریشان

- ترتیب 65 کے جواب
(1) سفر (2) تلاش کرنے والا
(3) ۳۶۰ کلو.
(4) کیمرے سے (5) اس میں موجود
(6) ۱۱۶/۱۱۵/۱۱۵۷ کو

नज़म

आता हो तो हाथ से ना दीजिए जाता है तो उसका गम ना
तायर से यह सुन कलाम कीजिए
सच्चाद बिन दामों हुआ आलाम
बाजू के जो बंद खोल डाले सच्चाद
दौलत न नसीब में थी तेरे ताइर ने तड़प के पर निकाले
देकर सच्चाद ने दिलासा था लआल निहां शिकम में मेरे
बोला वह के देख कर गया चाहा फिर कुछ लगाए लासा
जआल ताइर भी कहीं निकलते हैं ताइर भी कहीं निकलते हैं
अरबाब ग्राज़ की बात सुनकर लआल
कर लीजिए यक ब यक न बावर

जाता है तो ओस का गम न है
किंतु बिन दामों हुआ आलाम
बन दामों बो अग्लम चियाद
ताइर ने तज़्ब के ब्र नकाले
तहा लुल नहां शक्म में भेरे
जापा धर कज़ह लकाने लासा
ताइर भी कहीं निकलते हैं ताइर भी कहीं निकलते हैं
लुल

आता बो तो बाते से न है
दिखते बाते से न है
ताइर से ये सन कलाम चियाद
बाज़ो के जो बन्द कहूल जाल
दूलत ने नसीب में तही तिरे
दे कर चियाद ने दलास
बूला वह के दिक्के कर गया
जुल
اریاب غرض की बात सन कर
कर लिखे यक बे यक ने बावर

सारांश

बच्चों इन पंक्तियों में अब मुर्ग नसीहत कर रहा है। अगर कुछ हाथ आ रहा है तो उसे किसी भी हाल में ना जाने दें और अगर चला गया तो उसका गम भी ना करें मुर्ग की ऐसी बातें सुनकर शिकारी कमज़ोर हो गया और मुर्ग के बंद खोल दिए मुर्ग ने कहा कि तेरी किमत में दौलत नहीं थी मेरे पेट में कीमती पत्थर था अगर तू मुझे मार देता तो पत्थर तेरा हो जाता और तू बहुत अमीर हो जाता शिकारी को अफसोस हुआ और वह दोबारा उसे अपनी गिरफ्त में लेना चाहता था शिकारी को फिर खापाल आया कि मुर्ग ने मुझे बेवकूफ बनाया भला परिदृंगों के पेट में भी कहीं कीमती पत्थर होते हैं। इससे हमें यह नसीहत मिलती है कि गर्ज मंद लोगों की बातें सुनकर एकदम यकीन नहीं कर लेना चाहिए जिस तरह मुर्ग के द से आजाद होने के लिए बातें बना रहा था इसी तरह लोग अपना मकसद पूरा करने के लिए फरेबी बातें करते रहते हैं हमें ऐसे लोगों से होशियार रहना चाहिए।

تشریح

بجou ان اشعار میں اب مرغ نصیحت کر رہا ہے اگر کچھ باتہ اریاب یہ تو اسے کسی بھی حال میں نہ جانے دی اور اگر چلا گیا تو اس کا گم بھی نہ کرے مرغ کی ایسی باتیں سن کر صیاد کمزور بو گیا اور مرغ کے بند کھول دیے۔ مرغ نے کہا کہ تیری قسمت میں دولت نہیں تھی میرے بیٹ میں قیمتی پتھر تھا اگر تو مجھے مار دیتا تو وہ پتھر تیرا ہو جاتا اور تو بہت امیر بوجاتا۔ صیاد کو افسوس ہوا اور وہ دوبارہ اسے اپنی گرفت میں لینا جانتا تھا صیاد کو پتھر خیال آیا کہ مرغ نے مجھے بیووقوف بنایا بھلا پرندوں کے بیٹ میں بھی کبھی لعل بوتے ہیں۔ اس سے بھیں یہ نصیحت ملتی ہے کہ غرض مند لوگوں کی باتیں سن کر ایک دم یقین نہیں کر لینا چاہیے جس طرح مرغ قید سے آزاد ہونے کے لئے باتیں بنا رہا تھا اس طرح لوگ اپنا مقصد پورا کرنے کے لئے لے فریبیں باتیں کرتے رہتے ہیں۔ بھیں ایسے لوگوں سے بوشیار رہنا چاہیے۔

अभ्यास कार्य

शब्द = अर्थ

आलाम = कमज़ोर

लआल = लाल कीमती पत्थर

निहां = छुपा हुआ

शिकम = पेट

लासा = पानी, शोरवा

जआल = गोबर का कीड़ा

अरबाब = लोग, साहब

बावर = विश्वास

الفاظ=معنی

اغلام=کمزور

لعل=ایک سرخ قیمتی پتھر

نہار=چھبا ہوا

شکم=بیٹ

لاسا=بانی، سوریہ

جعل=گوبر کا کیڑا

اریاب=صاحب، لوگ

باور=یقین

مشق

पाठ-
बढ़ती आबादी
और हमारे शहर

पाठ्य क्रमांक -

विषय-

68

प्रकरण-

मज़मून

पाठ का सारांश

سبق کا خلاصہ

بجुले बमारे मल्क की इंग्रिजों की सरकार की सरकार थी। अब भी आजादी की विजय 15 अगस्त 1947 को मनाया जाता है। यह एक ऐसी घटना थी जिसके बाद भारत एक स्वतंत्र देश बन गया। इसके बाद भारतीय सरकार ने अपनी सरकार की विनाशकीय विजय की घोषणा की। यह एक ऐसी घटना थी जिसके बाद भारतीय सरकार ने अपनी सरकार की विनाशकीय विजय की घोषणा की।

बजुले बमारे देश में 15 अगस्त 1947 को पहले अंगठियों की हुक्मत थी अब हम आजाद हैं। हमारे देश की आबादी में अत्यधिक बढ़ोतारी हुई है। 1901 में हमारे देश की आबादी लगभग 121,193,422 करोड़ थी। हर

दसवें साल हमारे देश में जनगणना की जाती है। 2011 की जनगणना के अनुसार हमारे देश की आबादी लगभग 121,193,422 करोड़ थी।

हमारे देश की अधिकांश आबादी गांवों में रहती है। फिर भी आबादी का एक हिस्सा शहरों में भी रहता है। जिन गांवों में सेक्षणागार के अवसर नहीं हैं वहाँ के लोग शहरों की ओर ही रोजगार की तलाश में आते हैं जिससे शहरों की आबादी दिन प्रतिदिन बढ़ती जा रही है। शहरों में मकान बन रहे हैं मगर फिर भी किराए पर मकान मिलना मुश्किल होता जा रहा है। हमारे देश की सरकार जनता के लिए सुविधाएं प्रदान करती है। शिक्षा के लिए स्कूल कालेजों की स्थापना, साकारी के लिए रेल वर्से तथा बीमारियों के लिए अस्पताल आदि की व्यवस्था करती है। फिर भी आबादी को कावू में करना कठिन ही नहीं अत्यंत मुश्किल है। शहर वालों को तो अवसर मंदगी का सामना करना पड़ता है। आबादी के बढ़ने से कुदरती सहृदियतों में भी परेशानी आ जाती है। इन कठिनाईयों से बचने का केवल एक ही उपाय है और वह यह कि हम समझदार शहरी बनें और शिक्षा पर अधिक ध्यान दें। ताकि हम सही सरकार को चुन सकें जो जनता की सेवा कर सके और सरकार की कमियों को उतारकर करके उसे छोड़ सकें। जिससे सरकार जनता की परेशानियों को दूर कर सकें।

अभ्यास कार्य

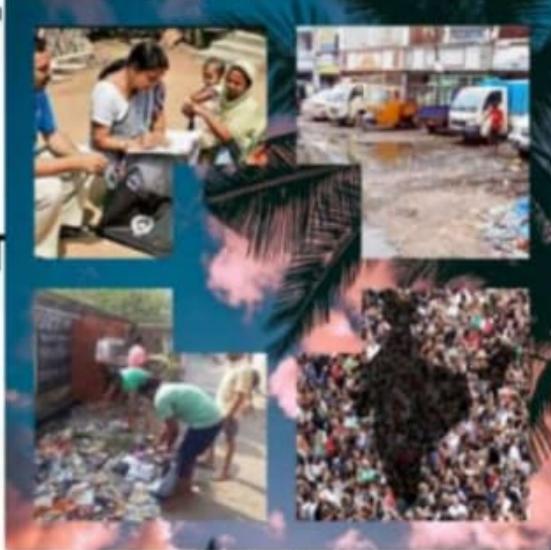
शब्द=अर्थ

मरदम शुमारी=जनगणना

ज़राए=ज़रिए

बाशिंदे=रहने वाले

निजात=आज़ादी

مشق

الفاظ=معنى

مردم शमारी=عوام की
क़نْتى

ذرائع=ذریعہ

باسندے=رینے والے

نجات=آزادی

سوال-- 15 अगस्त 1947 को किस की सरकार थी?

سوال-- 1901 में हमारे मल्क की आबादी कितनी थी?

سوال-- अब हमारे मुल्क की आबादी कितनी है?

प्रश्न-- हमें अपने देश की खुशहाली के लिए किस बात पर अधिक ध्यान देना चाहिए?

प्रश्न-- 1901 में हमारे देश की आबादी कितनी थी?

प्रश्न-- जनगणना कितने वर्षों के उपरांत होती है?

प्रश्न-- बमारे मल्क की खुशहाली के उपरांत होती है?

प्रश्न-- बमारे मल्क की खुशहाली के उपरांत होती है?

سوال-- मरम्म शमारी कितने साल बाद बोती है?

سوال-- बमारे मल्क की खुशहाली के उपरांत होती है?

नज़्म

نظم

خورشید کو کچھ کچھ حاجت زیور نہیں زنہار پھول پر کوئی عطر لگائے تو یہ بیکار
اعلیٰ ہے اگر جنس تو کیا حاجت اظہار خود مشک بو خوش بو نہ کہ خوبیو کہ عطار
جو بد ہے سو بد ہے جو نکو ہے وہ نکو ہے

چھپنے کی نہیں آپ اگر عود میں بو ہے
خُوشید کو کوچھ ہاجت زیور نہیں زنہار فللوں پر کوئی ایڈر لگا اے تو ہے بے کار
آلا ہے اگر جنس تو کیا ہاجت ایڈر لگا اے خُود مُشك ہو خُوش بُو ن کی خُوش بُو کہ اجڑا
جو باد ہے سو باد ہے جو نیکو ہے وہ نیکو ہے

سارांश

چھپنے کی نہیں آپ اگر عود میں بو ہے

تشریح

ان اشعار میں شاعر تمثیل کی ذریعے بیان کرتے ہوئے ہیں کہ سورج کو برگز زیور سے سجنے کی ضرورت نہیں کیونکہ وہ خود بی
چمک رہا ہے۔ جس طرح اگر کوئی یہولوں پر عطر لگائے تو یہ کار ہے۔ اگر انسان کی قسم خود میں عظیم ہے تو اسے بیان کرنے کی
ضرورت نہیں۔ مشک میں تو خوبیو بتو یہ عطار کے کہنے سے کوئی فرق نہیں بینتا کیونکہ جو انسان برا ہے وہ برا ہے زیستی کا اور جو
نیک ہے وہ نیک ہے نظر الی گا اچھائی کبھی نہیں چھپتی جس طرح برائی چھپائی سے کبھی نہیں چھپتی۔ اس لیے انسان کو اپنی
اوقات میں رہ کر بن بات کرنی چاہیے جو جیسا ہے ویسا ضرور نظر آ جاتا ہے بڑائی کرنے سے کوئی بڑا نہیں بوتا۔

این پंकٹیوں میں شاعر میسال کے د्वारा بیان کرتے ہوئے کہتے ہیں کہ سوچ کو سوچ کو کہنے کی ضرورت نہیں کیونکہ وہ خود ہی
چمک رہا ہے۔ جس طرح اگر کوئی فللوں پر ایڈر لگا اے تو ہے بے کار ہے۔ اگر انسان کی کیسمت خُود میں اجڑیم ہے تو ہے بے کار
جس طرح اجڑا نہیں ہوتا کیونکہ جو انسان برا ہے وہ برا ہے زیستی کا اور جو جس طرح برائی چھپانے سے کبھی نہیں چھپتی۔ اس لیے انسان کو اپنی
ہی بات کرنی چاہیے جو جیسا ہے ویسا جس طرح برائی چھپانے سے کبھی نہیں چھپتی۔ اس لیے انسان کو اپنی ایکاٹ میں رہ کر
ہی بات کرنی چاہیے جو جیسا ہے ویسا جس طرح برائی چھپانے سے کوئی بڑا نہیں ہوتا۔

�भ्यास कार्य

शब्द=अर्थ

दावा=अपने को दुसरों से अच्छा समझना

सुखन=कलाम

ज़ार्फ़=बर्तन

कम माया=तुच्छ

शेवा=काम

इनफिरादियत=सबसे अलग

उरूज=बुलन्दी

प्रश्न,, मیر انیس کے پैदا हुए?

प्रश्न,, मیر انیس के मरसियों में किस बात
की शिक्षा मिलती है?

प्रश्न,, मیر انीس का इंतकाल कब हुआ?

خُوشید=سُورج

ہاجت=ज़ारूरत

زنہار=ہرگیزا

آلا=ऊंचा

جِنْس=प्रकार

ات्तار=इत्र बेचने वाला

نیک=नेक

ऊद=चन्दन

خورشید=سُورج

حاجت= ضرورت

زنہار=برگز

اعلیٰ=اونچا

جنس=قسم

عطار=عطر فروشن

نیک=نیک

عود=چندن

مشق

الفاظ=معنی

دعوى=ابنے آپ کو دوسروں سے حاجت= ضرورت

بہتر سمجھنا

سخن=کلام

ظرف=برتن

کم مایہ=یہ حیثیت

شیوا=کام

انفرادیت=سب سے الگ بونا

عروج=بلندی

سوال.. میر انیس کب پیدا ہوئے؟

سوال.. میر انیس کے مرتبیوں میں کس بات کی

تعلیم ملتی ہے؟

سوال.. میر انیس کا انتقال کب ہوا؟

पाठ-
अज्ज़ व इन्किसार
(झुककर अभिवादन)

पाठ्य क्रमांक -

71

प्रकरण-

नज़म

नज़म

نظم

इस खाने दिना मैं ब्राइक पीर और जो वान चुपचाहा

ग्राहक जो ब्राने नहीं जले जहक के तो चुपचाहा
खारिज है असालत से वह कसती नहीं जो सैफ
आफाक में यूं फैज़ न गई आम न होता
ब्राह्मण न फरोतन तो कभी नाम न होता

इंसान के लिए अज्ज़ ही लाज़िम है बहर कैफ़

गर साहब जो हर न चले झुक के तो सद हैफ़

है खाना ए दुनिया में हर एक पीर व जवां ज़ईफ़

खारिज है असालत से वह कसती नहीं जो सैफ़

सारांश

تشریح

शاعर ने इस श्लोक में नियत किया है कि इंसान के लिए ज़ईफ़ ब्राह्मण ही हर हाल में बेहतर है क्योंकि इस दुनिया में हर बूढ़ा और जवान कमज़ोर है। अगर कोई झुककर अदब से ना चले तो उस पर अफसोस है। अस्लपन से अलग है जो तलवार म्यान में नहीं है। आसमान का फायदा जैसे सूरज की रोशनी चांद की चांदनी बारिश हवा यह हम सब के लिए ना होता तो खाक सारी में नाम नहीं होता। इसलिए इंसान को आसमान की तरह झुक कर जिंदगी गुजारना चाहिए।

अभ्यास कार्य

शब्द = अर्थ

अज्ज़ = बे बसी

बहर कैफ़ = हर हाल में

ज़ईफ़ = कमज़ोर

पीर = बूढ़ा

खारिज = अलग

असालत = अस्लपन

सैफ़ = तलवार

आफ़ाक = आसमान

फैज़ न गई = सब पर किया जाने वाला फायदा

फरोतन = खाकसार

क्रमांक 70 के

उत्तर

(1) 1801ई में (2)

अखलाकियात

की (3) 1874ई में

ترتيب 70 کے

جواب

1801(1)

(2) میں

اخلاقیات کی۔

1874(3) میں

الفاظ = معنی

عجز = عاجزی، ये بسی

बहर कैफ़ = ब्राह्मण में

ضعيف = كمزور

پير = بوڑھا

خارج = الگ

اصالت = اصل بن

سيف = تلوار

آفاق = آسمان

فیض نگین = عام فائدہ

فروتن = خاکسار

ग़ज़ल

फकीराना आए सदा कर चले
जो तुझ बिन न जीने को कहते
थे हम
शिफा अपनी तकदीर ही मैं न
थी
ना देखा ग़ाम दोस्तां शुक्र है

मियां खुश रहो हम दुआ कर
चले
सो इस अहद को अब वफा
कर चले
के मकदूर तक तो दवा कर
चले
हमें दाग़ अपना दिखा कर चले

कहें क्या जो पूछे कोई हमसे अमीर
जहां मैं तुम आए थे क्या कर चले

میاں خوش رو بم دعا کر
چلے
سو اس عهد کو اب وفا کر
چلے
کہ مقدور تک تو دوا کر چلے
بمیں داغِ اپنا دکھا کر چلے
جہاں میں سے میر

غُزل

فقیرانہ آئے صدا कर چلے
جو تجھ بن ने जीने को कहते
तहे बم

شفا اپنی تقدیر بی मیں ने तहे
ने दिकھा ग़م दوستान शکر بے
कہیں किए जो पूज़हे कौनी बم से मیر

जहां मیں तम आئे तहे किए कर چلے

شاعर का تعارف

بجو اج बم अप को بندوستان के एक عظيم شاعر جناب مير تقي مير का تعارف करानीं गी۔ جن की غُزل اب के سبق میں دی گئی ہے۔ مير تقي مير اردو اور فارسی کے ماہ ناز شاعر تھے مير کی بیدانش 28 منی 1723ء کو اگرہ میں ہوئی۔ انکے والد محمد علی متقى تھے جو درویش صفت انسان تھے۔ مير کی شاعری اردو ادب کے ایک عظيم تر شاعری میں شمار ہوتی ہے بندوستانی شعرا نے انہیں خدائی سخن کا خطاب بھی دیا تھا۔ مغلیہ سلطنت کے دور میں ان کی شہرت افتخار کو چھوڑ دی تھی۔ مير شاعر تو تھے بی، وہ کئی کتب کے مصنف اور نذر نگار بھی تھے۔ عہد طفلى میں بی یہ اگرہ سے دبلی آ گئے اور جب دلی اجزی تو یہ لکھنؤ چلے گئے۔ 12 ستمبر 1810ء کو اس دار فانی سے کوچ کر گئے۔ انکی شاعری میں امیدیں بھی بین حسن و جمال کی رنگینی بھی اور حالات کا تذکرہ بھی ان کے ماہ ناز شاعری سے مرغوب بو کر غالب نے کہا تھا کہ ریختہ کے تم بی استاد نہیں بو غالباً:-
کہتے بین اگلے زمانے میں کونی میر بھی تھا۔

شاعر کا پरिचय

بچھों आज हम आपको हिंदुस्तान के अजीम शायर जनाब मीर तकी मीर का परिचय कराएंगे। जिन की ग़ज़ल आपके सबक में दी गई है।
मीर तकी मीर उर्दू और فارسی के बहुत ऊंचे शायर थे मीर की पैदाइश 28 मई 1723ء को आगरा में हुई उनके बालिद मोहम्मद अली मुत्तकी थे जो दुर्वेश सिफ़त इंसान थे। मीर की शायरी उर्दू अद्वके उच्चतम शायरी में शुभार होती है। हिंदुस्तान ने शायरों ने उन्हें खुदआ ए सुखन का खिताब भी दिया है। मुगलिया सल्तनत के दौर में उनकी शोहरत आकाश को छू रही थी मीर शायर तो थे ही कई कुतुब के मुसलिम और नस्ल निगार भी थे। बचपन में ही यह आगरा से दिल्ली आ गए और जब दिल्ली उजड़ी तो यह फिर लखनऊ चले गए और 22 सितंबर 1810 को इस दुनिया से कूच कर गए। उनकी शायरी में नाउमीदी है हुस्नो जमाल की रंगीनी भी और हालात का तपकरा भी उनकी माया नाज़ शायरी से मरगूब होकर गालिब ने कहा था कि

रेखता के तुम ही उस्ताद नहीं हो गालिब:- कहते हैं अगले जमाने में कोई अमीर भी था।

सारांश

تشریح

شاعر کہتا ہے کہ بم نے غربت میں اکر اوایز دین اور گزر گئے۔ اب خوش دیں یہی دعا دے کر جا ریس بیں بم (محبوب سے مخاطب) تیرے بنا جینے کو نہیں کہتے تھے بم نے یہ وعدہ پورا کر دیا اور اب بم اس دارفانی سے جا ریس بیں۔ دوا کو بہت کی مگر بماری تقدیر میں صحتیابی بی نہیں تھی تو کیا کرتے (بے اشارہ محبوب کے وصل کی جانب ہے) کہ وصل کی کوشش تو بہت کی مگر افسوس بے بماری قسمت میں نہیں تھا کہ وصال یار بوتا یہ خدا کا شکر ہے کہ بم نے محبوب کا غم نہیں دیکھا بم اپنی تحریروں میں اپنا داغِ دکھاتی ریس اور آخر میں بم سے کونی پوجھے گا تو تم اس جہاں میں کیوں آئے تو بم یہر کیا جواب دیں گے۔

شاعر کہتا ہے کہ हम गरीबी में आकर आवाज़ देते रहे और चले गए। आप खुश रहें यही दुआ दे कर जा रहे हैं हम (महबूब से मुखातिब) तेरे बिना जीने को नहीं कहते थे इस वायदे को हमने पूरा कर दिया और अब हम इस दुनिया से जा रहे हैं। दवा तो बहुत की मागर हमारी तकदीर में सेहत याबी ही नहीं थी तो क्या करते, यह इशारा महबूब के मुलाकात की जानिब है कि मुलाकात की कोशिश तो बहुत की मागर अफसोस यह हमारी किस्मत में नहीं था कि विसाले यार होता यह खुदा का शुक्र है कि हमने महबूब का गम नहीं देखा हम ही अपनी तहरीर उसे अपना दाग़ दिखाते रहें अगर आखिर मैं हमसे कोई पूछेगा कि तुम इस तो हम फिर क्या जवाब देंगे। **ام्भ्यास**

سوال۔ میر تقي میر کب اور کہاں بیدا ہوئے؟

سوال۔ میر کا انتقال کب ہوا؟

سوال۔ میر کس سلطنت کے دور میں شاعر ہوئے؟

سوال۔ شعراء نے میر تقي میر کو کیا خطاب دیا؟

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

गीत

73

प्रकरण-

गीत के बारे में

गीत के बारे में

गीत की تعریف

بچو اس سے पहले कہ بم اس گیت کو یہیں میں ضروری سمجھتا ہوں کہ آپ کو گیت کی تعریف بتا دی جائے گیت کیا بوتا ہے گیت کسے کہتے ہیں۔ لفت میں گیت سے مراد راگ سرور اور نغمہ کے بیں۔ اس لیے گیت کو گانے کی چیز سمجھا جاتا ہے اس کا گہرا تعلق موسیقی سے ہے اس لئے اس میں سر اور تال کو خاص اہمیت حاصل ہے۔ گیت میں جذبات احساسات اور خاص کر بجز و فراق کو بڑے واضح انداز میں بیان کیا جاتا ہے۔ موسیقی میں سروں کی ایک ایسی لہر ہوتی ہے جس میں انسانی آواز بھی شامل ہو اور وہ گیت کے بول گائے گیت کے بول طور شاعری پر مشتمل ہوتے ہیں اور ان کو ادا کرتے ہوئے سر اور تال کا تمام احترام ملحوظ خاطر رکھا جاتا ہے۔ گیت کو یا تو ایک بیں گلوکار گاتا ہے یا پھر مرکزی گلوکار کے ساتھ کن دوسری آوازیں بھی شامل ہوتی ہیں۔ گیت کی کتنی قسمیں ہیں جو کہ شاعری آواز اور خطوط کی بنیاد پر درجہ بندی میں ذالی جاتی ہیں۔ لطیف گیت، کلاسیکی گیت، یا پھر لوک گیت بھی اس کے علاوہ گیتوں کی درجہ بندی موسیقی اور گیت کے مقصد کے تحت بھی کی جاتی ہے جیسے ریپ، جاز، کنٹری وغیرہ۔

बच्चों इससे पहले कि हम इस गीत को पढ़ें मैं आवश्यक समझता हूं कि आपको गीत की बारे में बता दिया जाए। गीत क्या होता है? गीत किसे कहते हैं? शब्दकोश में गीत से मुराद राग, सुरूर और नगमे के हैं इसलिए गीत को गाने की चीज समझा जाता है। इसका गहरा संबंध संगीत से है इसलिए इसमें सुर और ताल को खास अहमियत हासिल है। गीत में जज्बात, एहसासात और खासकर फिराक यानी जुदाई को बड़े दर्द भरे अंदाज में बयान किया जाता है। संगीत में सुरों की एक ऐसी लहर होती है जिसमें इंसानी आवाज भी शामिल हो और वह गीत के बोल गाए। गीत के बोल आमतौर पर शायरी पर आधारित होते हैं और उनको अदा करते हुए सुर और ताल का पूरा ख्याल और ध्यान रखा जाता है गीत को या तो एक ही गायक गाता है या फिर केंद्रित गायकों के साथ कई दूसरी आवाजें भी शामिल होती हैं गीत की कई प्रकार हैं जो के शायरी आवाज और खतों की बुनियाद पर दर्जा बंदी में डाली जाती हैं बारीक गीत, क्लासिकी गीत, पॉप गीत, या फिर लोकगीत इसके अलावा गीतों की दर्जा बंदी संगीत की तरह और गीत के मक्सद के तहत भी की जाती है जैसे नृत्य, रेप, जॉर्ज, कंट्री वगैरा।

अभ्यास कार्य

مشق

لفاظ=معنی

موسیقی=سنگیت

غصہ=گیت

فراق=جدائی

والہانہ=دردمندانہ

مشتمل=شامل

ملحوظ خاطر=ذین نشین رکھنا

گلوکار=گائے والے

سوال-- لفت میں گیت کے کیا معنی ہیں؟
 سوال-- گیت کا گہرا تعلق کس سے ہے؟
 سوال-- گیت کا गहरा संबंध किस से है?
 سوال-- گیت की कتنی قسمیں ہیں?

बजूँ कल मैं ने आप को गीत के बारे में विस्तार से बताया था कि गीत क्यों कहते हैं और इस की कृति क्यों बोती है। जलो आज इस गीत को उसकी कितने प्रकार होते हैं चलो आज इस गीत को पढ़ते हैं और उसे अपनी आवाज में गाने की कोशिश करते हैं यह बात याद रखो कि उद्धृत शायरी में गीत ने दक्षिणी शायरी के अपराध के तहत शाह तानी जंगलों ने गीत को अपने नाम दिया। गीत मैं बन्दुस्तानी तेहजिब और मुशर्रे के एंजें नमूने मिलते हैं यह गीत जो आपके पाठ में दिया है उसको राजेंद्र कृष्ण ने लिखा है बच्चों द्वारा आप आजकल नए-नए तर्ज के गाने सुनते हैं वह सब गीत का ही रूप होते हैं आपने शादियों व गैरह में भी नगमे सुने होंगे उन्हें लोकगीत कहते हैं जो हर इलाके को की तहजीब को नुमाइंदगी करते हैं भिन्न-भिन्न जब ऊपर मुख्तलिफ भिन्न-भिन्न बोलियों में खुशी और गम के अलग-अलग गीत गाए जाते हैं तो चलो गीत गाते हैं:-

बजूँ सुना दूर गूँ पर:-: पहिल दिये बीं शाम के साने
बहु नफ्म सने बूँ गे अनहिं लोक गीत कहते हैं बीं वर्तने की तेहजिब की नमानदगी करते हैं बीं अलग-अलग गीत कहते हैं बीं
पर मुख्तलिफ भिन्न-भिन्न जब ऊपर मुख्तलिफ भिन्न-भिन्न बोलियों में खुशी और गम के अलग-अलग गीत गाए जाते हैं तो चलो गीत गाते हैं:-

एक बीं जलो शाम-सूरि:-: बहिस बदल कर सामने आते
बग्ला सुना दूर गूँ पर:-: पहिल दिये बीं शाम के साने
खामोशी किंह बूल दिये बीं:-: बहिद अनुकोहे कहूल दिये बीं
से ले कर

बच्चों कल मैंने आपको गीत के बारे में विस्तार से बताया था कि गीत किसे कहते हैं और उसकी कितने प्रकार होते हैं चलो आज इस गीत को पढ़ते हैं और उसे अपनी आवाज में गाने की कोशिश करते हैं यह बात याद रखो कि उद्धृत शायरी में गीत ने दक्षिणी शायरी के अपराध के तहत भाजपा या मोहम्मद इब्राहिम शाह साहनी जगतगुरु ने गीत को अपने जमाने में आम किया गीत में हिंदुस्तानी तहजीब और समाज के अच्छे नमूने मिलते हैं यह गीत जो आपके पाठ में दिया है उसको राजेंद्र कृष्ण ने लिखा है बच्चों द्वारा आप आजकल नए-नए तर्ज के गाने सुनते हैं वह सब गीत का ही रूप होते हैं आपने शादियों व गैरह में भी नगमे सुने होंगे उन्हें लोकगीत कहते हैं जो हर इलाके को की तहजीब को नुमाइंदगी करते हैं भिन्न-भिन्न जब ऊपर मुख्तलिफ भिन्न-भिन्न बोलियों में खुशी और गम के अलग-अलग गीत गाए जाते हैं तो चलो गीत गाते हैं:-

पिघला सोना दूर गगन पर:-: बीं शाम का नन्दा कर दिये बीं
फैल रहे हैं शाम के साए अप भेह बहु रोज शाम के सामने आजहे गीत कार की
खामोशी कुछ बोल रही है:-: तुरिव बीं ये कोहे अप भेह बहु रोज शाम के सामने आजहे गीत कार की
भेद अनोखे खोल रही है से लेकर जीव बीं ये कोहे अप भेह बहु रोज शाम के सामने आजहे गीत कार की
एक ही जलवा शाम सवेरे:-: जीव बीं ये कोहे अप भेह बहु रोज शाम के सामने आजहे गीत कार की
भेष बदलकर सामने आए। नन्दा कर दिये बीं ये कोहे अप भेह बहु रोज शाम के सामने आजहे गीत कार की

सारांश

बच्चों इस गीत में राजेंद्र कृष्ण जी शाम का मंजर बयान कर रहे हैं आप लोग भी रोज शाम को ऐसा मंजर देखते होंगे अच्छे गीतकार की तारीफ ही यह होती है कि वह अपने शब्दों से मंजर ऐसे बयान करता है जैसे हम वही हूं सारे मंजर हमारी आंखों के सामने तैरने लगते हैं। शाम की खामोशी कुछ बोल रही है नजारे बादलों में छुप रहे हैं आसमान पर रंगीन सितारे रोशन होने जा रहे हैं इस खूबसूरत मंजर को किसने सजाया कोई इस बात को नहीं जानता रोजाना एक ही मंजर भिन्न-भिन्न तरीकों से सामने आता रहता है।

तृतीय 73 के जवाब (1) राग, सूर्व और नगमा (2) मौसिकी से।

(1) राग, सूर्व और नगमा (2) संगीत से।

(3) गीत के कई प्रकार हैं। लतीफ गीत, क्लासिकी गीत, पौप

गीत, लोक गीत आदि

(3) लतीफ गीत, क्लासिकी गीत, पौप गीत, लोक गीत आदि

विषय

ग़ज़ल परिचय

बेजुर्ग कल बें ने आप को اشعار کے بارے میں معلومات فراہم کیں۔ آج ہم اردو ادب کی مشہور صنف غزل کے بارے میں گفتگو کریں گے۔

غزل اردو شاعری کی مقبول ترین صنف سخن ہے۔ غزل تو ازن میں لکھی جاتی ہے اور ہم قافیہ، بحر اور ہم ردیف مصروف سے اشعار کا مجموعہ ہوتی ہے، مطلع کے علاوہ غزل کے باقی تمام اشعار کے پہلے مصروع اولی میں قافیہ اور ردیف کی قید نہیں ہوتی جب کہ مصروع ثانی میں غزل کا ہم آواز قافیہ ہم ردیف کا استعمال کرنا لازمی ہے۔ غزل کا پہلا شعر مطلع کہلاتا ہے جس کے دونوں مصروعے ہم بحر اور ہم قافیہ ہم ردیف ہوتے ہیں آخری شعر مقطع کہلاتا ہے بشرطیکہ اس میں شاعر اپنا تخلص استعمال کرے ورنہ وہ بھی شعر بی کہلاتا ہے۔ غزل کے لفظی معنی عورتوں سے باتیں کرنے یا عورتوں کی باتیں کرنے کے بین۔ اصطلاحی شاعری میں غزل سے مراد وہ صنف نظم ہے جس کا برا ایک شعر الگ اور مکمل مضمون کا حامل ہو۔ غزل کا آغاز فارسی زبان سے بوا غزل کی اردو ادب میں کامیابی اور پسندیدگی کی بنیادی وجہ یہ ہے کہ بردور میں ابل اردو کا جذبات و احساسات کا ساتھ نہ ہانے میں کامیاب رہی ہے آج غزل اپنے عروج پر اس لئے بھی ہے کہ اس میں حسن و عشق و صلح و فراق کے علاوہ حالات حاضرہ کو بھی اشعار کے پیرائی میں ڈھالا گیا ہے۔

دیل ڈھکنے کا سबب یاد آیا

وہ تیری یاد تھی اب یاد آیا

دین گزارا تھا بڑی مشکل سے

پھر تیرا وعدہ شب یاد آیا

بینہ کر سایہ گل میں ناصر

ہم بہت روئے وہ جب یاد آیا

دل دھزکنے کا سبب یاد آیا

وہ تیری یاد تھی اب یاد آیا

دن گزارا تھا بڑی مشکل سے

پھر تیرا وعدہ شب یاد آیا

بینہ کر سایہ گل میں ناصر

ہم بہت روئے وہ جب یاد آیا

بچھوئے کل ہم نے آپا کو اشنازی کی مسٹھور سخن کے بارے میں باتचیت کرئے گے۔

گ़ज़ل ہر دو شاعری کی پرسنل سُنُخُن ہے۔ گ़ज़ل تباہ جُن میں لیکھی جاتی ہے اور یہ ہم کافیہ بہر اور ہم رَدِیْف سے بنے اشنازی کا ماجموعہ ہوتی ہے۔ ماتلا کے اعلان گ़ज़ل کے بارے میں اشنازی اور ہم رَدِیْف سے جو کافیہ بہر اور ہم رَدِیْف کی کہانی ہوتی ہے اسے گ़ج़ل کا ہم آواز کافیہ ہم رَدِیْف کا اسٹے مال کرنا لاجمی ہے۔

گ़ज़ل کا پہلا شعر ماتلا کہلاتا ہے جسکے دوں میں ہم بہر اور ہم رَدِیْف ہوتے ہیں۔ آخیری شعر ماتلا کہلاتا ہے بشرطیکہ اس میں شاعر اپنا تخلص استعمال کرے ورنہ وہ بھی شعر بی کہلاتا ہے۔ یہ شعر ماتلا کے اعلان گ़ज़ل سے باتیں کرنے یا عورتوں کی باتیں کرنے کے بین۔ اصطلاحی شاعری میں گ़ज़ل کے ماتلا کا ہم آواز کافیہ ہم رَدِیْف کی کہانی ہوتی ہے اسے گ़ج़ل کا ہم آواز کافیہ ہم رَدِیْف کا اسٹے مال کرنا لاجمی ہے۔

ماتلا= گ़ज़ل کا پہلا شعر

کافیہ= تک بندی

رَدِیْف= ایک حرف جو

وزن کو (3) پروین شاکر کا

مطلع= گ़زَل کا پہلا شعر ترتیب 75 کے جواب
(1) دو (2) شعر کے

نیمی- Tasleem Raza Khan

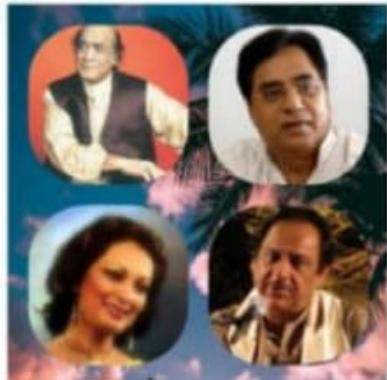

बेजों के बारे में तो समझ ही गए होंगे। कल जो चंद अशआर ग़ज़ल के आपको पढ़ाए थे वह ग़ज़ल नासिर कासमी साहब की लिखी हुई है आप इस ग़ज़ल के अशआर को गौर से देखिए उसका हर शेर एक अलग मज़मून लिए हुए हैं पहला शेर हम क़ाफ़िया हम रदीफ हैं जबकि दूसरे शेर का मिसासानी पहले शेर के क़ाफ़िये से मिलता है आखिरी शेर में शायर ने अपना तखल्लुस लिखा है इसलिए यह मक्ता कहलाता है। हिंद व पाक में ग़ज़लों को गायक बहुत शौक से गाते हैं और सुनने वाले भी बड़े ध्यान से सुनते हैं उस पर वाह वाह भी करते हैं। मुशायरों में ज्यादातर ग़ज़लें ही पढ़ी जाती हैं। हिंद व पाक में कई अजीम शायर भी हुए जो उर्दू अदब में अपनी अलग जगह रखते हैं। ग़ज़ल मीर तकी मीर से होती हुई ग़ालिब, फ़िराक, नासिर, इकबाल, परवीन शाकिर तक अपना एक लंबा सफर तय करके हम तक पहुंची है। फ़िल्मों में भी ग़ज़लें गाई जाती हैं आजकल ग़ज़लों में फ़िराक के अलावा हालात हाजरा पर भी तबा आज़माई की जा रही है और किसी हद तक कामयाबी है। गायकों में मशहूर नाम गुलाम अली, मेहंदी हसन,

जगजीत सिंह, चित्रा सिंह आदि मशहूर गज़ल गायक हैं।

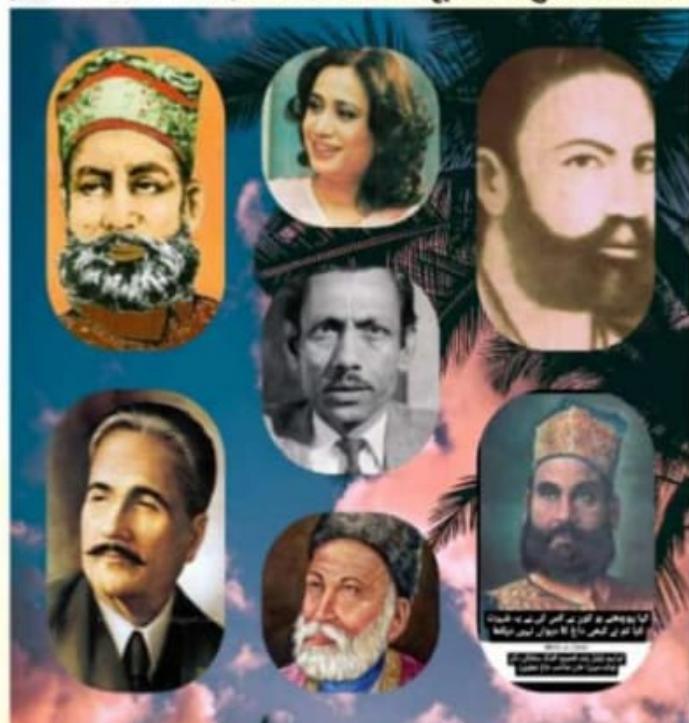
अभ्यास कार्य

- (1) बच्चों आप भी आज के शायरों की तस्वीरें इकट्ठा कीजिए।
- (2) आप किस गायक को पसंद करते हैं। उनके बारे में दस लाईन लिखिए।
- (3) अपने पसंदीदा शायर की ग़ज़ल याद कीजिए।

(1) बेजों आप जीवन के शरण की तस्वीरें लिखें।

- (2) आप क्स ग़ज़ल گ़लोकार को पसंद करते हैं।
- (3) अपने पसंदीदे शायर की ग़ज़ल याद करें।

नज़म का परिचय

نظم کا تعارف

بجو اردو ادب کی دو اصناف ہیں، اردو نتر اور اردو نظم یعنی اردو شاعری۔ اردو نظم کی کئی قسمیں ہیں جو میں نے آپ کو ادب والے سبق میں بتائی تھیں۔ ان اصناف میں سب سے مشہور صنف غزل ہے جس کے بارے میں ہم پہلے پڑھ چکے ہیں مگر اردو شاعری کی سب سے وسیع قسم اردو نظم ہے اردو نظم میں بہت زیادہ تجربے کے گئے ہیں اور یہی اس کی وسعت کی دلیل ہے نظیر اکبر آبادی، الطاف حسین حالی، اور اقبال، جوش جیسے مختلف اور عظیم شعرا نے اس پر طبع آزمائی کی ہے۔

تعريف:-

نظم شاعری کی ایک ایسی قسم ہے جو کسی ایک عنوان کے تحت کسی ایک موضوع پر لکھی جاتی ہے نظم کی ایک خاص بات یہ ہے کہ اس بیت کی کوئی قید نہیں ہے یہ غزل کی طرح بحر اور قافیہ کی پابند بھی ہوتی ہے اور اس سے آزاد بھی اس میں مضامین کی وسعت ہوتی ہے۔ نظم زندگی کے کسی بھی موضوع پر کہی جاسکتی ہے جیسے مثال کے طور پر علامہ اقبال کی مشہور نظم شکوہ جواب شکوہ ہے اس نظم میں اقبال نے مسلمانوں کی ابتر حالت کا شکوہ خدا سے کیا ہے اور خدا کی طرف سے اس کا جواب اور حل بтанے کی مکمل کوشش کی ہے۔ ساحر لدھیانوی کی نظم متعال غیر شادی شدہ عورت سے اپنی محبت کا بھرپور اظہار کیا ہے۔ حالی کی مسدس یہ نظم حالی کی معروف نظم ہے جو مسدس کی شکل میں لکھی گئی ہے اس نظم میں حالی نے مسلمانوں میں موجودہ شرک سے بیزاری اختیار کرنے کی ترغیب دی ہے۔

بचھوں کی دو لینگوں ہیں عربی و فارسی اور عربی و فارسی۔ فیر عربی نظم کی کई کیسمیں ہیں جو میں نے آپکو عربی و فارسی پاٹ میں باتا رہی ہیں۔ ان لینگوں میں سब سے مشہور لینگ گاڑی ہے جسکے بارے میں ہم پہلے پढھ چکے ہیں۔ مگر عربی شاعری کی سب سے وسیع کیسے عربی نظم ہے عربی نظم میں بہت جایدا تجربہ کیا گا اور یہی عربی کے وسیع کیا گا اور یہی عربی کے وسیع کیا گا۔

परिभाषा:-

नज़म शायरी की एक ऐसी किसी विषय पर लिखी जाती है। नज़म की एक खास बात यह है कि इस में दिखावटी कोई कैंड नहीं है यह ग़ज़ल की तरह तुकबंदी और बहर से आजाद भी होती है और पाबंद भी इसमें मज़ामीन की व्यापकता भी होती है नज़म जिंदगी के किसी भी शीर्षक पर कही जा सकती है जैसे मिसाल के तौर पर इकबाल की मशहूर नज़म शिकवा जवाब ए शिकवा इस नज़म में इकबाल ने मुसलमानों की बदतर हालत का शिकवा खुदा से किया है और फिर खुदा की तरफ से उसका जवाब और हल बताने की मुकम्मल कोशिश की है। साहिर लुधियानवी की नज़म मता ए ग़ैर है इसमें साहिर ने किसी शादीशुदा औरत से अपनी मोहब्बत का भरपूर इजहार किया है। हाली की मसहस यह नज़म हाली की मशहूर नज़म है जो मसहस की शक्ल में लिखी गई है इसमें हाली ने मुसलमानों में वर्तमान में शिरक (अनेकश्वरवाद) से बेचारी अख्लियार करने की तरहीब (प्रेरणा) दी है।

इरतका (क्रयांगत उन्नति)

بچو اب بم آپ کو بتائی بیس کہ اس صنف کا ارتقاء کب سے بوا۔ اردو نظم کی ابتدائی مثالیں قلی قطب شاہ کے دیوان میں مل جاتی بیس بلکہ اردو ادب کا سب سے پہلا شہ پارہ قدم راؤ پدم راؤ دراصل اردو نظم کی بیس ایک قسم ہے۔ نظیر اکبر آبادی نے نظم کو بام عروج عطا کیا انہوں نے مختلف موضوعات پر بیشتر نظمیں لکھی بیس۔ محمد حسین آزاد اور حالی نے اردو نظم میں مغربیت کا تعارف کرایا اور یوں اردو نظم میں جدت پسندی کی ابتدا بوئی۔ جس سے موضوعات میں وسعت پیدا بوئی اور اب ملکی حالات اجتماعی خیالات احساسات پر نظمیں لکھی جانے لگیں۔ اکبر الہ آبادی اور چکبست کا دور آیا تو انہوں نے اردو نظم کے ارتقاء میں نمایاں کردار ادا کیا، مگر اردو نظم کی بیانت ابھی تک تبدیل نہیں بوئی تھی۔ اردو نظم کی پہلی کوشش عبدالحليم شرود کے

پابند نظم

اقسام: بیت کی بنیاد پر اردو نظم کی اقسام مندرجہ ذیل ہیں۔

پابند نظم، طویل نظم، معرا نظم، آزاد نظم، پابند نظم غزل کی طرح بحرو قافیہ کی پابند ہوتی ہے۔
نشری نظم **طویل نظم** قصیدہ مرثیہ یا مثنوی طویل نظم کی مثالیں بین جیسے اقبال کی شکوه جواب
شکوه، ساحر کی اے شریف انسانوں وغیرہ۔

نظم امعان

آزاد نظم

نظم نظری

یہ صنف مکمل آزاد صنف ہے اور اس میں وزن ردیف اور قافیہ کی پابندی نہیں کی جاتی ہے لیکن شعریت کا عنصر ضرور موجود ہوتا ہے اسی لئے اسے نظم کے درجے میں لکھا جاتا ہے۔

बच्चों अब हम आपको बताते हैं कि इस लिंग की क्रियांगत उन्नति कब से हुई। उर्दू नज़म की शुरूआती मिसाले कुली कुतुब शाह के दीवान में ही मिल जाती हैं बल्कि उर्दू अदब का सबसे पहला शह पारा कदम राव पदम राव दरअसल उर्दू नज़म की ही किस्म है। नजीर अकबराबादी ने नज़म को उन्नति दी उन्होंने भिन्न-भिन्न विषयों पर बहुत सारी नज़में लिखी हैं। मोहम्मद हुसैन आजाद और हाली ने उर्दू नज़म में पश्चिमीकरण का परिचय करवाया और यूं उर्दू नज़म में जिद्दत पसंदी की शुरूआत हुई। जिससे विषयों में फैला ओ पैदा हुआ और अब मुल्क की हालात इजटिमाई, पर नज़में में लिखी जाने लगीं। अकबर इलाहाबादी और चकवस्त का दौर आया तो उन्होंने उर्दू नज़म के क्रियाचित उन्नति में साफ़ किरदार अदा किया मगर उर्दू नज़म की दिखावटी अभी तक बदली नहीं थी उर्दू नज़म की दिखावटी की पहली कोशिश अब्दुल हलीम शरर के जरिए हुई जिन्होंने नज़म मअरा को राइज करने की कोशिश की। प्रकार:- दिखावट बुनियाद पर उर्दू नज़म के निम्नलिखित प्रकार हैं:

पाबंद नज़म, तवील नज़म, मअरा नज़म, आज़ाद नज़म, नसरी नज़म

पाबंद नज़मः- पाबंद नज़म ग़ाज़ल की तरह बहर व क़ाफिया की पाबंद होती है।

तवील नज़्मः-कस्सीदा, मर्सिया, या मसनवी तवील नज़्म की मिसालें हैं। जैसे इक़बाल की शिकवा जवाब ए शिकवा, साहिर की ऐ शरीफ़ इंसानों आदि।

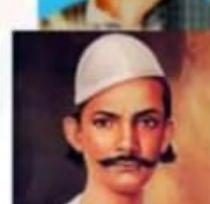
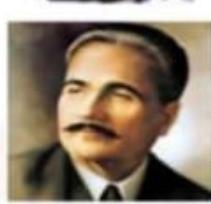
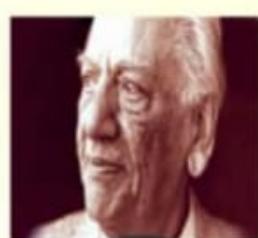
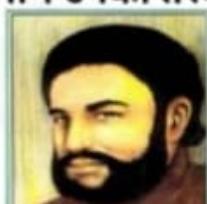
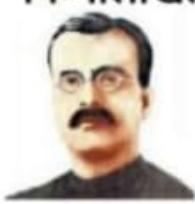
मअरा नज़मः-मअरा नज़म की खास बहर में कही जाती है मगर इसमें काफिया नहीं होता। इसको अंग्रेजी में(blank verse) कहते हैं।
आज़ाद नज़मः- आज़ाद नज़म को अंग्रेजी में(free verse) कहते हैं और पहली बार फ्रांसीसी बराबरी मिस्रों पर लिखी गई एक नज़म थी।
नसरी नज़मः- यह लिंग परी आज़ाद लिंग है और इसमें वजन रदीफ और काफिया की पाबंदी नहीं की जाती। लेकिन शेरियत

का मजा अवश्य होता है इसीलिए इसे नज़म की श्रेणी में लिखा जाता है।

بچو اج ہم پچھلے سبق کی مشق کریں گے۔
بچو آج ہم ابھیس کا ریکارڈ کرے گے۔

مندرجہ ذیل شاعروں کو پہچان کر ان کے نام ان کی تصویر کے آگے لکھئے
نیم لیخیت شاعر اور مولیعہ کو پہچان کر انکے نام اور ان کی تسلیم کے آگے لیخیتے۔

بچو ان شاعروں میں سب سے زیادہ آپ کو کس کی نظمیں اچھی لگتی ہیں۔

بچو ان شاعر اور مولیعہ کو پہچان کر ان کے نام اور ان کی تسلیم کے آگے لیخیتے۔

سوال۔۔۔ اردو نظم کی ابتدائی مثالیں کس کے دیوان سے ملتی ہیں؟

سوال۔۔۔ نظم کو بام عروج پر کس نے پہنچایا؟

سوال۔۔۔ اردو نظم کی بیٹت بدلنے کی کوشش سب سے پہلے کس نے کی؟

سوال۔۔۔ اردو نظم کی کتنی اقسام ہیں ان کے نام لکھئے۔

سوال۔۔۔ معرا نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

سوال۔۔۔ آزاد نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی شروع آتی میساں کیسے میلاتی ہے؟

پ्रश्न،،۔۔۔ نظم کو عذری کے پथ پر کیسے پہنچایا؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی دیکھاوت بدلنے کی کوشش سب سے پہلے کیسے کی؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی کیتھنے پرکار کی ہوتی ہے عذر کے نام لیخیتے۔

پ्रश्न،،۔۔۔ میرا نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ آزاد نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

بچوں کل میں نے آپ کو قصیدے کے بارے میں بتایا تھا کہ اردو ادب میں شاعری کی صنف قصیدہ بھی ایک بہت ایم مقام رکھتا ہے۔ کل غالب کا جو قصیدہ میں نے پڑھ کر آپ کو سنایا اس کے مشکل الفاظ کے معنی بھی میں نے بتائے تھے جس سے آپ کو قصیدے کے اشعار سمجھ میں آگئے ہوں گے۔ آگے اج میں آپ کو قصیدے کی اقسام کے بارے میں تفصیل سے بتاؤں گا۔ تو قصیدے کی قسمیں مندرجہ ذیل ہیں۔

بچوں کل میں آپکو کسی دے کے بارے میں بتاتا ہے کہ اردو ادب میں شاعری کی لینگ کسی دے بھی اک بہت اہم دارجہ رکھتا ہے۔ کل گالیب کا جو کسی دے میں پढ़کر آپکو سुنا ہے اسکے مुشکل شब्दوں کے مانع نے بھی میں بتاۓ ہے جیسے آپکو کسی دے کے یہ شعر سامنہ میں آ گے۔

آج میں آپکو کسی دے کے بارے میں وسیع نظر سے بتائے گا تو کسی دے کے پ्रکار نیمیں لیکھیں ہے:-

قصیدے کا پہلا حصہ تشبیب کہلاتا ہے اس میں شاعر عشق و عاشقی کی باتیں شباب و جوانی کے قصے اور فضا کی رنگینی کا حل بیان کرتا ہے۔

تشبیب کے بعد قصیدے میں گریز کی منزل آتی ہے گریز کی یہ خوبی قرار دی گئی ہے کہ تشبیب کے بعد مددوہ کا ذکر نہیں کی فطری اور موضوع طریقے سے کیا جائے یعنی بیان میں ایک فطری مناسبت تسلسل اور ربط قائم رہے۔

قصیدے کا سب سے ضروری جزو مدد سرانی ہے اور اسی پر قصیدے کی بنیاد بوتی ہے فارسی اردو میں مدد کا معیار خیال افرینی اور مبالغہ بوتا ہے۔

تشبیب ترمیم

گریز ترمیم

مدح ترمیم

حسن طلب ترمیم

دعائیہ ترمیم

انحصر زیادہ تر دعا پر بی بوتا ہے۔

کسی دے کا پہلا ہی سماں تک ہے اس میں شاعر ایسی

شکرانی کے کیسے اور فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔
تک ہے اسی کے باوجود کسی دے میں گریز کی مانع آتی ہے۔ گریز کی یہ خوبی قرار دی گئی ہے کہ تشبیب کے بعد مددوہ کا ذکر نہیں کی فطری اور موضوع طریقے سے کیا جائے یعنی بیان میں ایک فطری مناسبت تسلسل اور ربط قائم رہے۔

تک ہے اسی کے باوجود کسی دے میں گریز کی مانع آتی ہے۔ گریز کی یہ خوبی قرار دی گئی ہے کہ تشبیب کے بعد مددوہ کا ذکر نہیں کی فطری اور موضوع طریقے سے کیا جائے یعنی بیان میں ایک فطری مناسبت تسلسل اور ربط قائم رہے۔

گریز ترمیم

مدح ترمیم

حسن طلب ترمیم

دعائیہ ترمیم

کسی دے کا سب سے ضروری جزو مدد سرانی ہے اور اسی پر قصیدے کی بنیاد بوتی ہے فارسی اردو میں مدد کا معیار خیال افرینی اور مبالغہ بوتا ہے۔

کسی دے کا آخوندی حصہ دعائیہ بوتا ہے اس میں مددوہ کو بلند اقبال اور درازی عمر کی دعا دی جاتی ہے۔ دعا قصیدے میں نازک مقام ہے اور قصیدے کی کامیابی کا

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

साहित्य

83

प्रकरण-

मर्सिया

मर्सिए की परिभाषा

مرثیہ کی تعریف

بجو آپنے محرم کے مہینے میں مرثیے تو ضرور سنیں ہوں گے جو لوگ مجلس میں واقع کربلا کو نظم کی شکل میں گاتے ہیں۔ اج میں آپ کو اس کے بارے میں بتا رہا ہوں۔ یہ لفظ مرثیہ عربی لفظ رثاء سے نکلا ہے جس کے معنی میت پر رونے کے بیان۔ دراصل مرثیہ ایسی نظم کو کہتے ہیں جس میں رونے رلانے کا بڑا بو۔ مرثیہ میں اگر کسی خاص شخص کا تذکرہ نہ ہو اور وہ واقعات کربلا سے متعلق نہ ہو تو اسے تعزیتی نظم کہتے ہیں۔ واقعہ کربلا 61 بھری میں ہوا جس میں امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی شہادت ہوئی۔ مرثیہ کے اجزاء:- مرثیہ کے آنہ اجزاء بیو چہرہ، سراپا، رخصت، آمد، رجز، رزم شہادت اور بین، رونا اشرف بیابانی کی نوسرا بار کو مرثیے کا آغاز سمجھا جاتا ہے۔ شمالی بند میں مرثیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے اس کے بعد فضل علی کی کربلہ کتھا کا نام آتا ہے۔ محمد رفیع سودا نے مرثیہ کو مسدس کی بیٹت عطا کی۔ دکن میں مرثیہ کی ابتدا شاہ اشرف بیابانی کے مرثیے نو سربار سے ہوئی جب کہ شمالی بند میں مرثیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے۔ میں انیس مرثیہ نگاری کے عظیم شاعر مانے جاتے ہیں انہوں نے واقعہ کربلا کو انکھوں کے سامنے پیش کر دیا ہے۔

بچھو آپانے موبہررم کے مہینے میں مرسیے تو جرعل سونے ہوئے جو لوگ ماجلیس میں کربلہ کے واکیف (घٹننا) کو نژم کی شکل میں گاتے ہیں۔ آج میں آپکو اسکے بارے میں بتا رہا ہوں۔ یہ شबد مرسیہ اور بیشتر شعبہ رسا سے نیکلا ہے جسکا معنی ہے ممکنہ پر رہنا۔ دارالحکومہ مرسیہ اسی نژم کو کہتے ہیں جس میں رونے رلانے کا بڑا بو۔ مرسیہ کی آنہ اجزاء بیو چہرہ، سراپا، رخصت، آمد، رجز، رزم شہادت اور بین، رونا اشرف بیابانی کی نوسرا بار کو مرسیہ کا آغاز سمجھا جاتا ہے۔ شمالی بند میں مرسیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے اس کے بعد فضل علی کی کربلہ کتھا کا نام آتا ہے۔ محمد رفیع سودا نے مرسیہ کو مسدس کی بیٹت عطا کی۔ دکن میں مرسیہ کی ابتدا شاہ اشرف بیابانی کے مرسیے نو سربار سے ہوئی جب کہ شمالی بند میں مرسیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے۔ میں انیس مرسیہ نگاری کے عظیم شاعر مانے جاتے ہیں انہوں نے واقعہ کربلا کو انکھوں کے سامنے پیش کر دیا ہے۔

अभ्यास कार्य

प्रश्न,, मर्सिए का ک्या معنی ہے?

प्रश्न,, मर्सिए میں کیتنی سامانی ہوتی ہے?

प्रश्न,, उत्तरी हिंद में मर्सिए की شुरुआत किससे ہوتی ہے?

प्रश्न,, मोहम्मद रफ़ी सौदा ने मर्सिए को کیسکی दिखावट دी?

نرتب 80 کے جواب

(1) قطب شاہ (2)

نظیر اکبر آبادی نے

(3) عبدالحليم شرر

(4) پانچ:- پابند

نظم، طویل نظم،

(5) مرعا نظم، آزاد نظم،

Blank (6) نتری نظم-

verse (6) Free
verse

مشق

سوال.. مرثیے کے کیا معنی ہیں؟

سوال.. مرثیے کے کتنے اجزاء ہیں؟

سوال.. شمالی بند میں مرثیے کا آغاز کس سے ہوتا ہے؟

سوال.. محمد رفیع سودا نے مرثیہ کو کس کی بیٹت عطا کی؟

مرثیہ چونکہ عربی زبان سے اردو میں داخل ہوا اس لیے اس میں اولیت واقعہ کربلا کو حاصل ہے۔ بندوستان میں مغلوں کے دور میں شعراء نے بہت دل سوز مرثیے لکھے ہیں جو مرثیے بین وہ اپنے آپ میں ایک منفرد مقام رکھتے ہیں۔ واقعہ کربلا کا جو مقصد تھا وہ ان مرثیوں میں کہیں نظر نہیں آتا مگر دور جدید کے ایک معروف شاعر جناب فیض احمد فیض نے اس خالی جگہ کو پر کیا اور دور حاضر میں ایسے مرثیے لکھے جس نے نوجوان نسل کے اندر نہ صرف شہادت کا جذبہ پیدا کیا بلکہ ایک نیا انقلاب رونما کر دیا۔ واقعہ کربلا کو مدنظر رکھ کر موجودہ دور میں نیند کے خمار میں سوئی بوئی قوم کو ان کے مرثیوں نے بیدار کیا اور کربلا کا جو اب مقصد تھا وہ منظر عام پر لاکر اس خلا کو پر کیا جو سابقہ مرثیوں میں چلا آ رہا تھا۔ اس لیے فیض کو انقلابی شاعر کہا جاتا ہے حالانکہ ان کے مرثیوں کو نظم کے زمرے میں رکھا گیا ہے کیونکہ مرثیہ کو جو اجزاء بین وہ ان کے مرثیوں میں نظر نہیں آتے مگر پھر بھی مرثیے کا مأخذ انہوں نے اپنے مرثیوں میں ادا کر کے ایک انقلاب ضرور بربرا کیا ہے۔

مدرسیہ کیونکی ارबی جوہر سے تردد میں داخیل ہوا اس لیے اس میں پ्राथمیکتا کربلا کی گھنٹنے کو ہاسیل ہے۔ ہندوستان میں مغلوں کے دائر میں شاعرانے نے بہت ہدایت ڈانڈنے والے مدرسیہ لیخے آج بھی جو مدرسیہ لیخے جا رہے ہیں وہ اپنے آپ میں اک اعلان س्थان رکھتے ہیں۔ کربلا کی گھنٹنے کا جو مکساد تھا وہ ان مدرسیہ میں کہیں نہیں آتا مگر اس نے دائر کے اک مسٹر شاعر جناب فیض احمد فیض نے اس خالی جگہ کو پورا کیا اور دائر میں اسے مدرسیہ لیخے جس نے نوجوان نسل کے اندر نہ صرف شہادت کا جذبہ پیدا کیا بلکہ ایک نیا انقلاب رونما کر دیا۔ کربلا کی گھنٹنے کو دیکھ کر مدرسیہ دائر میں نیویں سوئیں کوئی قوم کو ان کے مدرسیہ میں نہیں آتے مگر پھر بھی مدرسیہ کو جو اجزاء بین وہ ان کے مدرسیہ میں نظر نہیں آتے مگر پھر بھی مدرسیہ کا مأخذ انہوں نے اپنے مدرسیہ میں ادا کر کے ایک انقلاب ضرور بربرا کیا ہے۔

अभ्यास कार्य

ترتيب 83 کے جواب

प्रश्न,, मدرسیہ کیس گھنٹنے کو **विषय** बनाकر لیخا جاتا ہے?

- (1) مرثیے والے پر رونے کے (2) آنہ روشن علی کے عاشور نامے سے (4) مسدس کی

प्रश्न,, **फیض** کو **कैसا شاعر** کہا جاتا ہے?

प्रश्न,, **फیض** کے مدرسیہ نے **क्रौम** میں **کرمांक 83** کے **उत्तर** کیا **जज़बा** پیدا کیا?

- (1) مرنے والے پر رونے کے (2) آنہ روشن علی کے عاشور نامے سے (4) مسدس کی

प्रश्न,, **फیض** کے مدرسیہ کو **कیس** **श्रेणी** میں رکھا جاتا ہے?

- (1) مرنے والے پر رونے کے (2) آنہ روشن علی کے عاشور نامے سے (4) مسدس کی

مشق

سوال-- مرثیہ میں کس واقعہ کو موضوع بنایا جاتا ہے؟

سوال-- **فیض** کو کیسا شاعر کہا جاتا ہے؟

سوال-- **فیض** کے **مرثیوں** نے **قوم** میں کیا **जज़बा** پیدا کیا؟

سوال-- **فیض** کے **مرثیوں** کو **کس** **زمرے** میں رکھا جاتا ہے؟

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

गीत

73

प्रकरण-

गीत के बारे में

गीत के बारे में

गीत की تعریف

بچو اس سے पहले कہ بم اس گیت کو یہیں میں ضروری سمجھتا ہوں کہ آپ کو گیت کی تعریف بتا دی جائے گیت کیا بوتا ہے گیت کسے کہتے ہیں۔ لغت میں گیت سے مراد راگ اور سرور اور نغمہ کے بیں۔ اس لیے گیت کو گانے کی چیز سمجھا جاتا ہے اس کا گہرا تعلق موسیقی سے ہے اس لئے اس میں سر اور تال کو خاص اہمیت حاصل ہے۔ گیت میں جذبات احساسات اور خاص کر بجز و فراق کو بڑے واضح انداز میں بیان کیا جاتا ہے۔ موسیقی میں سروں کی ایک ایسی لہر ہوتی ہے جس میں انسانی آواز بھی شامل ہو اور وہ گیت کے بول گائے گیت کے بول طور شاعری پر مشتمل ہوتے ہیں اور ان کو ادا کرتے ہوئے سر اور تال کا تمام احترام ملحوظ خاطر رکھا جاتا ہے۔ گیت کو یا تو ایک بیں گلوکار گاتا ہے یا پھر مرکزی گلوکار کے ساتھ کن دوسری آوازیں بھی شامل ہوتی ہیں۔ گیت کی کتنی قسمیں ہیں جو کہ شاعری آواز اور خطوط کی بنیاد پر درجہ بندی میں ڈالی جاتی ہیں۔ لطیف گیت، کلاسیکی گیت، یا پھر لوک گیت بھی اس کے علاوہ گیتوں کی درجہ بندی موسیقی اور گیت کے مقصد کے تحت بھی کی جاتی ہے جیسے ریپ، جاز، کنٹری وغیرہ۔

बच्चों इससे पहले कि हम इस गीत को पढ़ें मैं आवश्यक समझता हूं कि आपको गीत की बारे में बता दिया जाए। गीत क्या होता है? गीत किसे कहते हैं? शब्दकोश में गीत से मुराद राग, सुरूर और नगमे के हैं इसलिए गीत को गाने की चीज समझा जाता है। इसका गहरा संबंध संगीत से है इसलिए इसमें सुर और ताल को खास अहमियत हासिल है। गीत में जज्बात, एहसासात और खासकर फिराक यानी जुदाई को बड़े दर्द भरे अंदाज में बयान किया जाता है। संगीत में सुरों की एक ऐसी लहर होती है जिसमें इंसानी आवाज भी शामिल हो और वह गीत के बोल गाए। गीत के बोल आमतौर पर शायरी पर आधारित होते हैं और उनको अदा करते हुए सुर और ताल का पूरा ख्याल और ध्यान रखा जाता है गीत को या तो एक ही गायक गाता है या फिर केंद्रित गायकों के साथ कई दूसरी आवाजें भी शामिल होती हैं गीत की कई प्रकार हैं जो के शायरी आवाज और खतों की बुनियाद पर दर्जा बंदी में डाली जाती हैं बारीक गीत, क्लासिकी गीत, पॉप गीत, या फिर लोकगीत इसके अलावा गीतों की दर्जा बंदी संगीत की तरह और गीत के मक्सद के तहत भी की जाती है जैसे नृत्य, रेप, जॉर्ज, कंट्री वगैरा।

अभ्यास कार्य

शब्द = अर्थ

मौसीकी = संगीत

नगम = गीत

वालिहाना = दर्द भरे अंदाज में

मुश्तमिल = शामिल

मलहूज़ = ध्यान में

गुलूकार = गायक

سوال-- लغت میں گیت کے کیا معنی ہیں؟
प्रश्न,, शब्द कोष में गीत का क्या अर्थ है?

سوال-- گیت का गहरा संबंध किस से है?

प्रश्न,, गीत कितने प्रकार के होते हैं?

مشق

لفاظ = معنی

موسیقی = سنگیت

غصہ = گیت

فراق = جدانی

والہانہ = دردمندانہ

مشتمل = شامل

ملحوظ خاطر = ذین نشین رکھنا

کلوکار = گائے والے

पाठ-
गीत

दैनिक पठन-पाठन

मिशन शिक्षण संवाद

शिक्षक का सम्मान
कक्षा- 7th
विषय- उद्धृत

पाठ्य क्रमांक -

74

प्रकरण-

गीत

बच्चों की में आप को गीत के बारे में विस्तार से बताया था कि गीत क्या है और इस की कहानी क्या है। जल्दी बच्चों ने इस गीत की लोक गीत के बारे में जानकारी ली। यह गीत अपनी शायरी के अपराध के तहत भाजपा या मोहम्मद इब्राहिम शाह साहनी जगतगुरु ने गीत को अपने जमाने में आम किया गीत में हिंदुस्तानी तहजीब और समाज के अच्छे नमूने मिलते हैं। यह गीत जो आपके पाठ्य क्रम में दिया है उसको राजेंद्र कृष्ण ने लिखा है बच्चों द्वारा आप आजकल नए-नए तर्ज के गाने सुनते हैं। वह सब गीत का ही रूप होते हैं आपने शादियों व गैरह में भी नगमे सुने होंगे उन्हें लोकगीत कहते हैं जो हर इलाके को की तहजीब को नुमाइंदगी करते हैं।

बच्चों की में आपको गीत के बारे में विस्तार से बताया था कि गीत किसे कहते हैं और उसकी कितने प्रकार होते हैं। चलो आज इस गीत को पढ़ते हैं और उसे अपनी आवाज में गाने की कोशिश करते हैं। यह बात याद रखो कि उद्धृत शायरी में गीत ने दक्षिणी शायरी के अपराध के तहत भाजपा या मोहम्मद इब्राहिम शाह साहनी जगतगुरु ने गीत को अपने जमाने में आम किया गीत में हिंदुस्तानी तहजीब और समाज के अच्छे नमूने मिलते हैं। यह गीत जो आपके पाठ्य क्रम में दिया है उसको राजेंद्र कृष्ण ने लिखा है बच्चों द्वारा आप आजकल नए-नए तर्ज के गाने सुनते हैं। वह सब गीत का ही रूप होते हैं आपने शादियों व गैरह में भी नगमे सुने होंगे उन्हें लोकगीत कहते हैं जो हर इलाके को की तहजीब को नुमाइंदगी करते हैं।

पेग्ला सुना दूर गूँ पर:-: पहल दिये बीन शाम के साने
خاموشی کچھ بول دی یے:-: بھید انوکھے کھول دی یے۔
سے لے کر

ایک بی جلوہ شام-سویرے:-: بھیس بدل کر سامنے آئے

बच्चों कल मैंने आपको गीत के बारे में विस्तार से बताया था कि गीत किसे कहते हैं और उसकी कितने प्रकार होते हैं। चलो आज इस गीत को पढ़ते हैं और उसे अपनी आवाज में गाने की कोशिश करते हैं। यह बात याद रखो कि उद्धृत शायरी में गीत ने दक्षिणी शायरी के अपराध के तहत भाजपा या मोहम्मद इब्राहिम शाह साहनी जगतगुरु ने गीत को अपने जमाने में आम किया गीत में हिंदुस्तानी तहजीब और समाज के अच्छे नमूने मिलते हैं। यह गीत जो आपके पाठ्य क्रम में दिया है उसको राजेंद्र कृष्ण ने लिखा है बच्चों द्वारा आप आजकल नए-नए तर्ज के गाने सुनते हैं। वह सब गीत का ही रूप होते हैं आपने शादियों व गैरह में भी नगमे सुने होंगे उन्हें लोकगीत कहते हैं जो हर इलाके को की तहजीब को नुमाइंदगी करते हैं।

بچوں एस गीत में राजन्दर कृष्ण जी शाम का नन्दा कर दिया गया है।

फैल रहे हैं शाम के साए और लोकगीत की ओर आ रही है।

खामोशी कुछ बोल रही है।

भेद अनोखे खोल रही है।

से लेकर

एक ही जलवा शाम सवेरे:-:

भेष बदलकर सामने आए।

تشریح

बच्चों एस गीत में राजन्दर कृष्ण जी शाम का मंजर बयान कर रहे हैं। आप लोग भी रोज शाम को ऐसा मंजर देखते होंगे अच्छे गीतकार की तारीफ ही यह होती है कि वह अपने शब्दों से मंजर ऐसे बयान करता है जैसे हम वही हूं सारे मंजर हमारी आंखों के सामने तैरने लगते हैं।

शाम की खामोशी कुछ बोल रही है नजारे बादलों में छुप रहे हैं। आसमान पर रंगीन सितारे रोशन होने जा रहे हैं। इस खूबसूरत मंजर को

किसने सजाया कोई इस बात को नहीं जानता रोजाना एक ही मंजर भिन्न-भिन्न तरीकों से सामने आता रहता है।

तृतीय 73 के जवाब

(1) राग, सुरुर और नगमा (2) संगीत से।

(3) गीत के कई प्रकार हैं। लतीफ गीत, क्लासिकी गीत, पौप

गीत, लोक गीत आदि

विषय- उद्धृत

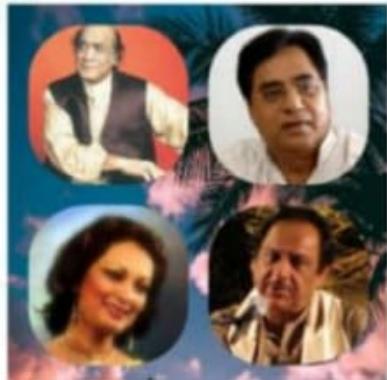

बेजों कल आप ग़ज़ल के बारे में तो समझ ही गए होंगे। कल जो चंद अशआर ग़ज़ल के आपको पढ़ाए थे वह ग़ज़ल नासिर कासमी साहब की लिखी हुई है आप इस ग़ज़ल के अशआर को गौर से देखिए उसका हर शेर एक अलग मज़मून लिए हुए हैं पहला शेर हम क़ाफ़िया हम रदीफ हैं जबकि दूसरे शेर का मिसासानी पहले शेर के क़ाफ़िये से मिलता है आखिरी शेर में शायर ने अपना तखल्लुस लिखा है इसलिए यह मक्ता कहलाता है। हिंद व पाक में ग़ज़लों को गायक बहुत शौक से गाते हैं और सुनने वाले भी बड़े ध्यान से सुनते हैं उस पर वाह वाह भी करते हैं। मुशायरों में ज्यादातर ग़ज़लें ही पढ़ी जाती हैं। हिंद व पाक में कई अजीम शायर भी हुए जो उर्दू अदब में अपनी अलग जगह रखते हैं। ग़ज़ल मीर तकी मीर से होती हुई ग़ालिब, फ़िराक, नासिर, इकबाल, परवीन शाकिर तक अपना एक लंबा सफर तय करके हम तक पहुंची है। फ़िल्मों में भी ग़ज़लें गाई जाती हैं आजकल ग़ज़लों में फ़िराक के अलावा हालात हाजरा पर भी तबा आज़माई की जा रही है और किसी हद तक कामयाबी है। गायकों में मशहूर नाम गुलाम अली, मेहंदी हसन,

जगजीत सिंह, चित्रा सिंह आदि मशहूर गज़ल गायक हैं।

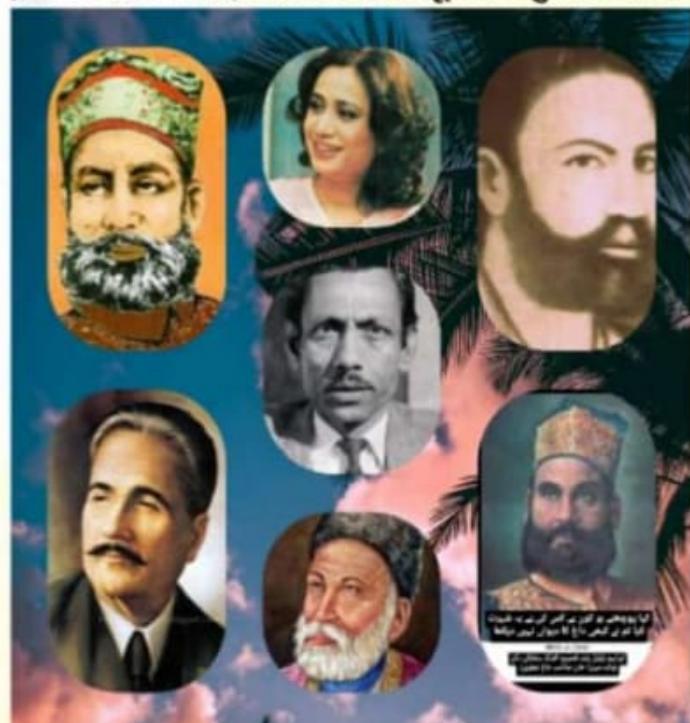
अभ्यास कार्य

- (1) बच्चों आप भी आज के शायरों की तस्वीरें इकट्ठा कीजिए।
- (2) आप किस गायक को पसंद करते हैं। उनके बारे में दस लाईन लिखिए।
- (3) अपने पसंदीदा शायर की ग़ज़ल याद कीजिए।

مشق
(1) बेजों आप जीवन के शरण की तसाओं बिर जमु

- (2) आप क्स ग़ज़ल گ़लोकार को पसंद करते हैं।
- (3) अपने पसंदीदे शायर की ग़ज़ल याद करिए।

नज़म का परिचय

نظم کا تعارف

بجو اردو ادب کی دو اصناف ہیں، اردو نتر اور اردو نظم یعنی اردو شاعری۔ اردو نظم کی کئی قسمیں ہیں جو میں نے آپ کو ادب والے سبق میں بتائی تھیں۔ ان اصناف میں سب سے مشہور صنف غزل ہے جس کے بارے میں ہم پہلے پڑھ چکے ہیں مگر اردو شاعری کی سب سے وسیع قسم اردو نظم ہے اردو نظم میں بہت زیادہ تجربے کے گئے ہیں اور یہی اس کی وسعت کی دلیل ہے نظیر اکبر آبادی، الطاف حسین حالی، اور اقبال، جوش جیسے مختلف اور عظیم شعرا نے اس پر طبع آزمائی کی ہے۔

تعريف:-

نظم شاعری کی ایک ایسی قسم ہے جو کسی ایک عنوان کے تحت کسی ایک موضوع پر لکھی جاتی ہے نظم کی ایک خاص بات یہ ہے کہ اس بیت کی کوئی قید نہیں ہے یہ غزل کی طرح بحر اور قافیہ کی پابند بھی ہوتی ہے اور اس سے آزاد بھی اس میں مضامین کی وسعت ہوتی ہے۔ نظم زندگی کے کسی بھی موضوع پر کہی جاسکتی ہے جیسے مثال کے طور پر علامہ اقبال کی مشہور نظم شکوه جواب شکوه ہے اس نظم میں اقبال نے مسلمانوں کی ابتر حالت کا شکوه خدا سے کیا ہے اور خدا کی طرف سے اس کا جواب اور حل بتانے کی مکمل کوشش کی ہے۔ ساحر لدھیانوی کی نظم متعال غیر شادی شدہ عورت سے اپنی محبت کا بھرپور اظہار کیا ہے۔ حالی کی مسدس یہ نظم حالی کی معروف نظم ہے جو مسدس کی شکل میں لکھی گئی ہے اس نظم میں حالی نے مسلمانوں میں موجودہ شرک سے بیزاری اختیار کرنے کی ترغیب دی ہے۔

بچھوں کی دو لینگوں ہیں عربی و فارسی اور عربی شاعری۔ فیر عربی نظم کی کई کیسمیں ہیں جو میں نے آپکو عربی کی دو لینگوں میں باتا رہی ہیں۔ اس کی دو لینگوں میں سب سے مشہور لینگ گزیل ہے جسکے باوجود اس کی بہت سادگی اور سادگی کی وجہ سے اس کی دلیل ہے نجییر اکابر را بادی اور ایک بھائی اور ایک بھائی کی وجہ سے بیزاری اختیار کرنے کی ترغیب دی ہے۔

परिभाषा:-

नज़म शायरी की एक ऐसी किस्म है जो किसी एक शीर्षक के तहत किसी एक विषय पर लिखी जाती है। नज़म की एक खास बात यह है कि इस में दिखावटी कोई क़ैद नहीं है यह ग़ज़ल की तरह तुकबंदी और बहर से आजाद भी होती है और पाबंद भी इसमें मज़ामीन की व्यापकता भी होती है नज़म जिंदगी के किसी भी शीर्षक पर कही जा सकती है जैसे मिसाल के तौर पर इकबाल की मशहूर नज़म शिकवा जवाब ए शिकवा इस नज़म में इकबाल ने मुसलमानों की बदतर हालत का शिकवा खुदा से किया है और फिर खुदा की तरफ से उसका जवाब और हल बताने की मुकम्मल कोशिश की है। साहिर लुधियानवी की नज़म मता ए ग़ैर है इसमें साहिर ने किसी शादीशुदा औरत से अपनी मोहब्बत का भरपूर इजहार किया है। हाली की मसहस यह नज़म हाली की मशहूर नज़म है जो मसहस की शक्ल में लिखी गई है इसमें हाली ने मुसलमानों में वर्तमान में शिरक (अनेकश्वरवाद) से बेचारी अख्लियार करने की तरहीब (प्रेरणा) दी है।

इरतका (क्रियांगत उन्नति)**ارتقاء**

بچو اب بم آپ کو بتاتے ہیں کہ اس صنف کا ارتقاء کب سے ہوا۔ اردو نظم کی ابتدائی مثالیں قلی قطب شاہ کے دیوان میں مل جاتی ہیں بلکہ اردو ادب کا سب سے پہلا شہ پارہ قدم راؤ پدم راؤ دراصل اردو نظم کی ہی ایک قسم ہے۔ نظیر اکبر آبادی نے نظم کو بام عروج عطا کیا انہوں نے مختلف موضوعات پر بیشتر نظمیں لکھی ہیں۔ محمد حسین آزاد اور حالی نے اردو نظم میں مغربیت کا تعارف کرایا اور یوں اردو نظم میں جدت پسندی کی ابتدا بوئی۔ جس سے موضوعات میں وسعت پیدا بوئی اور اب ملکی حالات اجتماعی خیالات احساسات پر نظمیں لکھی جانے لگیں۔ اکبر الہ آبادی اور چکبست کا دور آیا تو انہوں نے اردو نظم کے ارتقاء میں نمایاں کردار ادا کیا، مگر اردو نظم کی بیشتبہ تک تبدیل نہیں بوئی تھی۔ اردو نظم کی پہلی کوشش عبدالحليم شری کے ذریعے بوئی جنہوں نے نظم معرا کو رائج کرنے کی کوشش کی۔

پابند نظم

اقسام: بیشتبہ کی بنیاد پر اردو نظم کی اقسام مندرجہ ذیل ہیں۔

پابند نظم، طویل نظم، معرا نظم، آزاد نظم، پابند نظم غزل کی طرح بحرو قافیہ کی پابند ہوتی ہے۔ **نشری نظم** قصیدہ مرثیہ یا متنوی طویل نظم کی مثالیں ہیں جیسے اقبال کی شکوه جواب شکوه، ساحر کی اے شریف انسانوں وغیرہ۔

معرا نظم کسی مخصوص بحر میں کہی جاتی ہے مگر اس میں قافیہ نہیں ہوتا یہ اس کو انگریزی میں (Blank verse) کہتے ہیں۔

معرا نظم**آزاد نظم****نشری نظم**

آزاد نظم کو انگریزی میں (free verse) کہتے ہیں۔ پہلی مرتبہ فرانس غیرمساوی مصروف پر لکھی گئی ایک نظم تھی۔

بہ صنف مکمل آزاد صنف ہے اور اس میں وزن ردیف اور قافیہ کی پابندی نہیں کی جاتی ہے لیکن شعریت کا عنصر ضرور موجود ہوتا ہے اسی لئے اسے نظم کے درجے میں لکھا جاتا ہے۔

بچھو اب ہم آپکو بتاتے ہیں کہ اس لینگ کی ک्रियांगत ہنریت کب سے ہوئی۔ ہنری نجم کی شروع آتی میساں لے کوئی کوئی شاہ کے دیوان میں ہی میل جاتی ہے بلکہ ہنری نجم کا سب سے پہلا شہ پارہ قدم راؤ پدم راؤ دراصل اردو نظم کی ہی کیمیہ ہے۔ نجیر اکبر ابا بادی نے نجم کو ہنری نجم کی ہنری نجم کی لیکھی ہے۔ مولانا حسین امداد اور ہالی نے ہنری نجم میں پاکستانی کارن کا پریچن کرવایا اور یونیورسٹی میں جیڈیٹ پسندی کی شروع آتی ہوئی۔ جیسے لینگ میں فلماں اور پیدا ہوا اور اب ملک کی ہالی اور اب ایک نظم تھی۔

پابند نجم، توبیل نجم، مअरा نجم، آज़ाद نجم، نساري نجم

پابند نجم:- پابند نجم گل کی ترہ بہر و کافیہ کی پابند ہوتی ہے।

توبیل نجم:- کسی دا، مرسیہ، یا مسنانی توبیل نجم کی میساں ہے۔ جیسے انکوں کی شکوا جواب اے شکوا، ساہیر کی اے شریف انسانوں آدی۔

مअरा نجم:- مअرा نجم کی خواس بہر میں کہی جاتی ہے مگر اس میں کافیہ نہیں ہوتا۔ اسکو انگریزی میں (blank verse) کہتے ہیں۔

आज़ाد نجم:- آج़ाد نجم کو انگریزی میں (free verse) کہتے ہیں اور پہلی بار فرانسیسی اور براہمی میساں پر لیکھی گئی ایک نجم ہے۔

نساري نجم:- یہ لینگ پوری آج़ाد لینگ ہے اور اس میں وہن، ردیف اور کافیہ کی پابندی نہیں کی جاتی، لیکن شریعت

کا مجا اکیل ہوتا ہے اسی لیے اسے نجم کی شریعہ میں لیکھا جاتا ہے۔

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

साहित्य

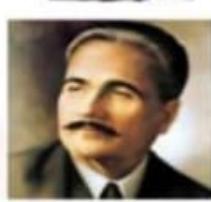
80

प्रकरण-

अभ्यास

بچو اج ہم پچھلے سبق کی مشق کریں گے۔ بچو آج ہم ابھاس کا رکھ رکھوں گے۔

مندرجہ ذیل شاعروں کو پہچان کر ان کے نام ان کی تصویر کے آگے لکھئے
نیم لیخیت شاعر اور مولیعہ کو پہچان کر انکے نام اور ان کی تصویر کے آگے لکھیں۔

بچو ان شاعروں میں سب سے زیادہ آپ کو کس کی نظمیں اچھی لگتی ہیں۔

بچوں ان شاعر اور مولیعہ کو پہچان کر ان کے نام اور ان کی تصویر کے آگے لکھیں۔

سوال۔۔۔ اردو نظم کی ابتدائی مثالیں کس کے دیوان سے ملتی ہیں؟

سوال۔۔۔ نظم کو بام عروج پر کس نے پہنچایا؟

سوال۔۔۔ اردو نظم کی بیٹت بدلتے کی کوشش سب سے پہلے کس نے کی؟

سوال۔۔۔ اردو نظم کی کتنی اقسام ہیں ان کے نام لکھیں۔

سوال۔۔۔ معرا نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

سوال۔۔۔ آزاد نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی شروع آتی میساں کیسے میلاتی ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ نظم کو عالمی کے پथ پر کیسے پہنچایا؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی دیکھاوت بدلنے کی کوشش سب سے پہلے کیسے میلاتی ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ ہر دن کی کیا ہوتی ہے عالمی کے نام لکھیں۔

پ्रश्न،،۔۔۔ میرزا ناظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

پ्रश्न،،۔۔۔ آزاد ناظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

कसीदे का परिचय

قصیدہ کا تعارف

بجو آج بم آپ کو قصیدہ کے بارے میں بتائیں گے۔ اردو صنف میں اس کا کیا مقام ہے؟ لفظ قصیدہ عربی لفظ قصد سے بنایا اس کے لغوی معنی یعنی ارادہ کرنے کے بین کویا قصیدے میں شاعر کسی خاص موضوع پر اظہار خیال کرنے کا قصد کرتا ہے۔ اس کے دوسرے معنی مغز کے بین یعنی قصیدہ اپنے موضوعات کے اعتبار سے دیگر اصناف شاعری میں وہ نمایاں امتیازی حیثیت رکھتا ہے جو انسانی جسم کے اعضاء میں مغز کو حاصل ہوتی ہے اردو میں مرزا اور ابراہیم ذوق نے قصیدے کی صنف کو مقام تک پہنچایا۔ قصیدہ بینت کے اعتبار سے غزل سے ملتا ہے بحر شروع سے آخر تک ایک بن ہوتی ہے۔ پہلے شعر کے دونوں مصريعے اور باقی اشعار کے آخری مصريعے بم ردیف بوئے ہیں مگر قصیدے میں ردیف لازمی نہیں ہے۔ قصیدہ کا آغاز مطلع سے ہوتا ہے بعض اوقات درمیان میں بھی مطلعی لائے جاتے ہیں۔ ایک قصیدہ میں اشعار کی تعداد کم سے کم پانچ ہے زیادہ سے زیادہ کی کوئی حد مقرر نہیں ہے۔ جیسے غالب کا یہ قصیدہ جو بہادر شاہ ظفر کی مدح میں لکھا گیا ہے کیا خوبصورت صبح کا منظر پیش کر رہا ہے۔

قصیدے کی اجزاء ترکیبیں مندرجہ ذیل ہیں:- تشبیہ ترمیم، گریز ترمیم، مدح ترمیم، حسن طلب ترمیم، دعائیہ ترمیم۔
بچھو آج ہم آپکو کسی دے کے بارے میں باتاں ہے۔ ہم اسکا کیا مکام ہے؟ شबد کسی دے اور بھی لفاظ کسی دے سے بنانا ہے اسکے شبدکوشاں میں امرحہ ادا کرنے کا ہوتا ہے گویا کسی دے میں شاعر کیسی خاص ویژگی پر اپنی رائے کا ادا کرتا ہے اسکے دوسرے امرحہ دیماگ کے ہیں یا انہیں کسی دے میں اپنے شریک اور ماتلبا کے اتباوار سے دیگر اسکے ناٹھ شاعری میں وہی خुلنا اور اعلان ہے سیاحت رکھتا ہے جو انسانی جسم میں دیماگ کو ہاسیل ہوتی ہے۔ ہم اسکے بھی مطلعی لائے جاتے ہیں۔ ایک قصیدہ میں اشعار کی تعداد کم سے کم پانچ ہے زیادہ سے زیادہ کی کوئی حد مقرر نہیں ہے۔ ایک قصیدہ کا یہ قصیدہ جو بہادر شاہ ظفر کی مدح میں لکھا گیا ہے کیا خوبصورت صبح کا منظر پیش کر رہا ہے۔

کسی دے کے کई پ्रکار ہوتے ہیں۔ جیسے:- تشبیہ ترمیم، گریز ترمیم، حسن طلب ترمیم، دعائیہ ترمیم۔

گالیب کا کسی دے

غالب کا قصیدہ

سُبھ اے دم دارواڑا اے خواہر خُللا
خُسراوے اُنجوم کے آیا سارے میں
وہ بھی بھی اک سیمیا کی سی نمود
ہے کُعاکب کُل کُل نَجَر آتے ہے کُل
ساتھ گردنے پر پڈا ثا رات
سُبھ آیا جانیب اے مشارک نَجَر
شہد = امرحہ

انجوم = سیتا رے

سارے = بسرا، خُنم

گونجینا اے = خُذانا

گوہر = موتی

سیمیا = کُل کُل نَجَر

مہر آلام تاب کا منظر کھلا

شہب کو ثا گونجینہ گوبر

کھلا

سُبھ کو راجہ اے مہ و اختر کھلا

دیتے ہیں یہ دھوکا بازیگر

کھلا

مُوتیوں کا ہر تارف جے ور خُللا

کھلا

اک نگار آتشیں رخ سر کھلا

کھلا

مہر عالم تاب کا منظر کھلا

شہب کو ثا گونجینہ گوبر

کھلا

صبح کو راجہ اے مہ و اختر کھلا

دیتے ہیں یہ دھوکا بازیگر

کھلا

مُوتیوں کا ہر تارف زیور

کھلا

اک نگار آتشیں رخ سر کھلا

کھلا

مہ و اختر= چاند

ستارے

صرف= بسرا، ختم، تمام۔

کوہاکب= ستارے

گونجینہ= خزانہ۔

گردوں= آسمان

نگار آتشیں= رنگین

گوبر= موتی۔

سیمیا= قدرتی خوبی شعلہ

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

साहित्य

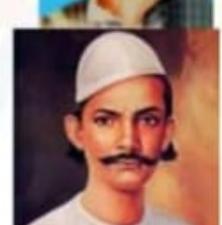
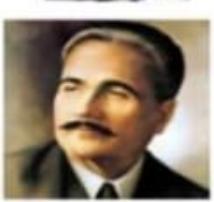
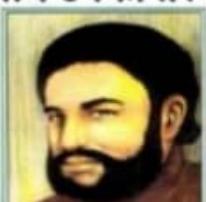
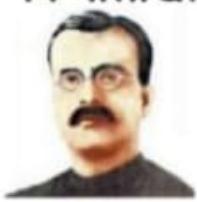
80

प्रकरण-

अभ्यास

بچو اج ہم پچھلے سبق کی مشق کریں گے۔ بچو آج ہم ابھاس کا رکھ رکھوں گے۔

مندرجہ ذیل شاعروں کو پہچان کر ان کے نام ان کی تصویر کے آگے لکھئے
نیم لیخیت شاعر اور مولیع شاعر کو پہچان کر انکے نام اور ان کی تسلیم کر لیخیت ادا کریں۔

بچو ان شاعروں میں سب سے زیادہ آپ کو کس کی نظمیں اچھی لگتی ہیں۔

بچوں ان شاعر اور مولیع شاعر کو پہچان کر انکے نام اور ان کی تسلیم کر لیخیت ادا کریں۔

سوال-- اردو نظم کی ابتدائی مثالیں کس کے دیوان سے ملتی ہیں؟

سوال-- نظم کو بام عروج پر کس نے پہنچایا؟

سوال-- اردو نظم کی بیٹت بدلتے کی کوشش سب سے پہلے کس نے کی؟

سوال-- اردو نظم کی کتنی اقسام ہیں ان کے نام لکھئے۔

سوال-- معرا نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

سوال-- آزاد نظم کو انگریزی میں کیا کہتے ہیں؟

پ्रश्न,, ہر دن کی شروعاتی میسالے کیسے مل جائیں؟

پ्रश्न,, نظم کو عرض کے پथ پر کیسے پہنچایا؟

پ्रश्न,, ہر دن کی دیکھاوت بدلنے کی کوشش سب سے پہلے کیسے کی؟

پ्रश्न,, ہر دن کی تسلیم کی ہوتی ہے عرض کے نام لیخیت ادا کریں۔

پ्रश्न,, میرا نظم کو انگریزی میں کہتے ہیں؟

پ्रश्न,, آزاد نظم کو انگریزی میں کہتے ہیں؟

بچوں کل میں نے آپ کو قصیدے کے بارے میں بتایا تھا کہ اردو ادب میں شاعری کی صنف قصیدہ بھی ایک بہت ایم مقام رکھتا ہے۔ کل غالب کا جو قصیدہ میں نے پڑھ کر آپ کو سنایا اس کے مشکل الفاظ کے معنی بھی میں نے بتائے تھے جس سے آپ کو قصیدے کے اشعار سمجھ میں آگئے ہوں گے۔ آگے اج میں آپ کو قصیدے کی اقسام کے بارے میں تفصیل سے بتاؤں گا۔ تو قصیدے کی قسمیں مندرجہ ذیل ہیں۔

بچوں کل میں آپکو کسی دے کے بارے میں بتاتا ہے کہ اردو ادب میں شاعری کی لینگ کسی دے بھی اک بہت اہم دارجہ رکھتا ہے۔ کل گالیب کا جو کسی دے میں پढ़کر آپکو سुنا ہے اسکے مुشکل شब्दوں کے مانع نے بھی میں بتاۓ ہے جیسے آپکو کسی دے کے یہ شعر سامنہ میں آ گے۔

آج میں آپکو کسی دے کے بارے میں وسیع نظر سے بتائے گا تو کسی دے کے پ्रکار نیمیں لیکھیں ہے:-

قصیدے کا پہلا حصہ تشبیب کہلاتا ہے اس میں شاعر عشق و عاشقی کی باتیں شباب و جوانی کے قصے اور فضا کی رنگینی کا حل بیان کرتا ہے۔

تشبیب کے بعد قصیدے میں گریز کی منزل آتی ہے گریز کی یہ خوبی قرار دی گئی ہے کہ تشبیب کے بعد مددوہ کا ذکر نہیں کی فطری اور موضوع طریقے سے کیا جائے یعنی بیان میں ایک فطری مناسبت تسلسل اور ربط قائم رہے۔

قصیدے کا سب سے ضروری جزو مدد سرانی ہے اور اسی پر قصیدے کی بنیاد بوتی ہے فارسی اردو میں مدد کا معیار خیال افرینی اور مبالغہ بوتا ہے۔

تشبیب ترمیم

گریز ترمیم

مدح ترمیم

حسن طلب ترمیم

دعائیہ ترمیم

انحصر زیادہ تر دعا پر بی بوتا ہے۔

کسی دے کا پہلا ہی سماں تک ہے اس میں شاعر ایک آشیکی کی بات

شबاب جوانی کے کیسے اور فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

تک ہے اسی کے باوجود کسی دے میں گریز کی مانع آتی ہے۔ گریز کی یہ خوبی کہ تشبیب کے بعد مددوہ (جیسے کی میں اس کے بعد ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے) کا جیکر نیا نہیں ہے بلکہ اس کے بعد مددوہ کی طبیعت پر گرانہ گزرا ہے۔

کسی دے کا سب سے جعلی ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔ اسی پر کسی دے کی بُنیادیت ہوتی ہے اسی کے بعد مددوہ کی فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

تک ہے اسی کے باوجود کسی دے میں اس کے بعد ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

گریز ترمیم

مدد ترمیم

ہیسٹن تک ہے اسی کے باوجود کسی دے میں اس کے بعد ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

دعا ایسا ترمیم

یہ اسی کے باوجود کسی دے میں اس کے بعد ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

کسی دے کا آخوندی ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔ اسی کے بعد ایک فیض کی رنگینی کا ہال بیان کرتا ہے۔

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

साहित्य

83

प्रकरण-

मर्सिया

मर्सिए की परिभाषा

مرثیہ کی تعریف

بجو آپنے محرم کے مہینے میں مرثیے تو ضرور سنیں ہوں گے جو لوگ مجلس میں واقع کربلا کو نظم کی شکل میں گاتے ہیں۔ آج میں آپ کو اس کے بارے میں بتا رہا ہوں۔ یہ لفظ مرثیہ عربی لفظ رثاء سے نکلا ہے جس کے معنی میت پر رونے کے بیان۔ دراصل مرثیہ ایسی نظم کو کہتے ہیں جس میں رونے رلانے کا بڑا بو۔ مرثیہ میں اگر کسی خاص شخص کا تذکرہ نہ ہو اور وہ واقعات کربلا سے متعلق نہ ہو تو اسے تعزیتی نظم کہتے ہیں۔ واقعہ کربلا 61 بھری میں ہوا جس میں امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی شہادت ہوئی۔ مرثیہ کے اجزاء:- مرثیہ کے آنہ اجزاء بیو چہرہ، سراپا، رخصت، آمد، رجز، رزم شہادت اور بین، رونا اشرف بیابانی کی نوسرا بار کو مرثیے کا آغاز سمجھا جاتا ہے۔ شمالی بند میں مرثیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے اس کے بعد فضل علی کی کربلہ کتھا کا نام آتا ہے۔ محمد رفیع سودا نے مرثیہ کو مسدس کی بیٹت عطا کی۔ دکن میں مرثیہ کی ابتدا شاہ اشرف بیابانی کے مرثیے نو سربار سے ہوئی جب کہ شمالی بند میں مرثیہ نگاری کا آغاز روشن علی کے عاشور نامے سے ہوتا ہے۔ میں انیس مرثیہ نگاری کے عظیم شاعر مانے جاتے ہیں انہوں نے واقعہ کربلا کو انکھوں کے سامنے پیش کر دیا ہے۔

بچھو آپانے مولوہررم کے مہینے میں مرسیے تو جرلر سونے ہوئے جو لوگ ماجلیس میں کربلہ کے واکیف (حثنا) کو نژم کی شکل میں گاتے ہیں۔ آج میں آپکو اسکے بارے میں بات کہتا رہا ہوں۔ یہ شबد مرسیہ اور بھی شबد رسا سے نیکلا ہے جسکا معنی ہے ممکنہ پر رونا۔ دارالاسلام مرسیہ اسی نژم کو کہتے ہیں جیسے مرسیہ کا ہونر ہے۔ مرسیہ کی سامانی:- مرسیہ کی آठ سامانی ہے جیسکا مرسیہ میں کیا جاتا ہے چھرہ، سراپا، رخیسات، آمداد، رجڑ، شہادت اور بین اشراط بیانی کی نیسر بہادر کو مرسیہ کا آغاز سامانی ہے۔ مولوہررم رضی سیدا نے مرسیے کو مسادس کی دیکھا وٹ اتنا کی۔ دکن میں مرسیہ کی شہادت ہوئی۔ مرسیہ کی سامانی:- مرسیہ کی آٹ سامانی ہے جیسکا مرسیہ میں کیا جاتا ہے چھرہ، سراپا، رخیسات، آمداد، رجڑ، شہادت اور بین اشراط بیانی کی نیسر بہادر کو مرسیہ کا آغاز سامانی ہے۔ مولوہررم رضی سیدا نے مرسیے کو مسادس کی دیکھا وٹ اتنا کی۔ دکن میں مرسیہ کی شہادت ہوئی۔ میں انیس مرسیہ نیگاری کے اجیام شاہی مانے جاتے ہیں۔ انہوں نے واکیف کربلہ کو آنکھوں کے سامنے پیش کر دیا ہے۔

अभ्यास कार्य

प्रश्न,, मर्सिए का ک्या معنی ہے?

प्रश्न,, मर्सिए میں کیتنی سامانی ہوتی ہے?

प्रश्न,, उत्तरी हिंद में मर्सिए की شुरुआत किससे ہوتی ہے?

प्रश्न,, मولوہررم رضی سیدا نے मर्सिए को کیسکی دیکھا وٹ دی?

نرتب 80 کے جواب

(1) قطب شاہ (2)

نظیر اکبر آبادی نے

(3) عبدالحليم شرر

(4) پانچ:- پانچ

نظم، طویل نظم،

(5) نتری نظم، آزاد نظم،

Blank (6) Free verse

مشق

سوال.. مرثیے کے کیا معنی ہیں؟

سوال.. مرثیے کے کتنے اجزاء ہیں؟

سوال.. شمالی بند میں مرثیے کا آغاز کس سے ہوتا ہے؟

سوال.. محمد رفیع سودا نے مرثیہ کو کس کی بیٹت عطا کی؟

مرثیہ چونکہ عربی زبان سے اردو میں داخل ہوا اس لیے اس میں اولیت واقعہ کربلا کو حاصل ہے۔ بندوستان میں مغلوں کے دور میں شعراء نے بہت دل سوز مرثیے لکھے ہیں جو مرثیے بین وہ اپنے آپ میں ایک منفرد مقام رکھتے ہیں۔ واقعہ کربلا کا جو مقصد تھا وہ ان مرثیوں میں کہیں نظر نہیں آتا مگر دور جدید کے ایک معروف شاعر جناب فیض احمد فیض نے اس خالی جگہ کو پر کیا اور دور حاضر میں ایسے مرثیے لکھے جس نے نوجوان نسل کے اندر نہ صرف شہادت کا جذبہ پیدا کیا بلکہ ایک نیا انقلاب رونما کر دیا۔ واقعہ کربلا کو مدنظر رکھ کر موجودہ دور میں نیند کے خمار میں سوئی بوئی قوم کو ان کے مرثیوں نے بیدار کیا اور کربلا کا جو اب مقصد تھا وہ منظر عام پر لاکر اس خلا کو پر کیا جو سابقہ مرثیوں میں چلا آ رہا تھا۔ اس لیے فیض کو انقلابی شاعر کہا جاتا ہے حالانکہ ان کے مرثیوں کو نظم کے زمرے میں رکھا گیا ہے کیونکہ مرثیہ کو جو اجزاء بین وہ ان کے مرثیوں میں نظر نہیں آتے مگر پھر بھی مرثیے کا مأخذ انہوں نے اپنے مرثیوں میں ادا کر کے ایک انقلاب ضرور بربرا کیا ہے۔

مدرسیہ کیونکی ارबی جوہر سے تردد میں داخیل ہوا اس لیے اس میں پ्राथمیکتا کربلا کی گھنٹنے کو ہاسیل ہے۔ ہندوستان میں مغلوں کے دائر میں شاعرانے نے بہت ہدایت ڈانڈنے والے مدرسیہ لیخے آج بھی جو مدرسیہ لیخے جا رہے ہیں وہ اپنے آپ میں اک اعلان س्थان رکھتے ہیں۔ کربلا کی گھنٹنے کا جو مکساد تھا وہ ان مدرسیہ میں کہیں نہیں آتا مگر اس نے دائر کے اک مسٹر شاعر جناب فیض احمد فیض نے اس خالی جگہ کو پورا کیا اور دائر میں اسے مدرسیہ لیخے جس نے نوجوان نسل کے اندر نہ صرف شہادت کا جذبہ پیدا کیا بلکہ ایک نیا انقلاب رونما کر دیا۔ کربلا کی گھنٹنے کو دیکھ کر مدرسیہ دائر میں نیویں سوئی کوئی قوم کو ان کے مدرسیہ میں نہیں آتے مگر پھر بھی مدرسیہ کو جو اجزاء بین وہ ان کے مدرسیہ میں نظر نہیں آتے مگر پھر بھی مدرسیہ کا مأخذ انہوں نے اپنے مدرسیہ میں ادا کر کے ایک انقلاب ضرور بربرا کیا ہے۔

अभ्यास कार्य

ترتيب 83 کے جواب

प्रश्न,, मدرسیہ کیس گھنٹنے کو **विषय** बनाकر لیخا جاتا ہے?

(1) مرثیے والے پر

(2) آنہ

प्रश्न,, **फیض** کو **कैसا شاعر** کہا جاتا ہے?

(3) روشن علی کے

عاشور نامے سے

(4) مسدس کی

प्रश्न,, **فیض** کے مدرسیہ نے **क्रौम** میں **کرمांक 83** کے **उत्तर** کیا **जज़बा** پیدا کیا?

(1) مرنے والے پر رونے کے

(2) آठ (3) روشن

प्रश्न,, **فیض** کے مدرسیہ کو **कیس** **श्रेणी** میں رکھا جاتا ہے?

(4) مسددس کی

مشق

سوال-- مرثیہ میں کس واقعہ کو موضوع بنایا جاتا ہے؟

سوال-- **فیض** کو کیسا شاعر کہا جاتا ہے؟

سوال-- **فیض** کے **مرثیوں** نے **قوم** میں کیا جذبہ پیدا کر دیا؟

(1) مرنے والے پر رونے کے

(2) آठ (3) روشن

(4) مسددس کی

سوال-- **فیض** کے **مرثیوں** کو **کس** **زمرے** میں رکھا جاتا ہے؟

(1) مرنے والے پر رونے کے

(2) آठ (3) روشن

(4) مسددس کی

कसीदे का परिचय

قصیدہ کا تعارف

بجو آج بم آپ کو قصیدہ کے بارے میں بتائیں گے۔ اردو صنف میں اس کا کیا مقام ہے؟ لفظ قصیدہ عربی لفظ قصد سے بنایا اس کے لغوی معنی یعنی ارادہ کرنے کے بین کویا قصیدے میں شاعر کسی خاص موضوع پر اظہار خیال کرنے کا قصد کرتا ہے۔ اس کے دوسرے معنی مغز کے بین یعنی قصیدہ اپنے موضوعات کے اعتبار سے دیگر اصناف شاعری میں وہ نمایاں امتیازی حیثیت رکھتا ہے جو انسانی جسم کے اعضاء میں مغز کو حاصل ہوتی ہے اردو میں مرزا اور ابراہیم ذوق نے قصیدے کی صنف کو مقام تک پہنچایا۔ قصیدہ بینت کے اعتبار سے غزل سے ملتا ہے بحر شروع سے آخر تک ایک بن ہوتی ہے۔ پہلے شعر کے دونوں مصريعے اور باقی اشعار کے آخری مصريعے بم ردیف بوئے ہیں مگر قصیدے میں ردیف لازمی نہیں ہے۔ قصیدہ کا آغاز مطلع سے ہوتا ہے بعض اوقات درمیان میں بھی مطلعی لائے جاتے ہیں۔ ایک قصیدہ میں اشعار کی تعداد کم سے کم پانچ ہے زیادہ سے زیادہ کی کوئی حد مقرر نہیں ہے۔ جیسے غالب کا یہ قصیدہ جو بہادر شاہ ظفر کی مدح میں لکھا گیا ہے کیا خوبصورت صبح کا منظر پیش کر رہا ہے۔

قصیدے کی اجزائی ترکیبیں مندرجہ ذیل ہیں:- تشبیہ ترمیم، گریز ترمیم، مدح ترمیم، حسن طلب ترمیم، دعائیہ ترمیم۔
بچھو آج ہم آپکو کسی دے کے بارے میں باتاں ہے۔ یہ سانسکریت میں اسکا ک्यا مکाम ہے؟ شबد کسی دے اور بھی لफ़ਜُ کسی دے سے بنتا ہے اسکے شبدکوشاں میں امرحہ دھرا دا کرنے کا ہوتا ہے گویا کسی دے میں شاعر کیسی خاص ویژگی پر اپنی رأی کا دھرا دا کرتا ہے اسکے دوسرے امرحہ دھماگ کے ہیں یا نانی کسی دے اپنے شریک اور ماتلبا کے اتباوار سے دیگر اسکے ناٹھ شاعری میں وہی خुلنا اور اعلان ہے سیاحت رکھتا ہے جو انسانی جسم میں دھماگ کو ہاسیل ہوتی ہے۔ یہ سانسکریت میں میرجا رہی سی دے اور جنہاں کی کسی دے کی لینگ کو ڈھنے تک پہنچانا ہے۔ کسی دے دیکھا وٹ کے اتباوار سے گجل سے میلتا ہے بہر شرک سے آخیر تک اکھی ہوتی ہے۔ پھلے شوہر کے دوسرے شوہر کے آخھری میں ہم کا فیض ہوتا ہے مگر کسی دے میں رددیف آوازی کا نہیں ہے۔ کسی دے کا آغاڑا ماتلے سے ہوتا ہے۔ اکھی دھکا بیچ میں بھی ماتلے لایا جاتا ہے۔ اکھی دھکے میں شوہر کی تادا د کم سے کم پانچ ہے جیسا کہ جو اس کا کوئی دھکا نہیں ہے۔ کسی دے کا آغاڑا کی کوئی دھکا نہیں ہے جیسا کہ جو اس کا کوئی دھکا نہیں ہے۔

کسی دے کے کوئی پ्रکار ہوتے ہیں۔ جیسے:- تاشبیہ ترمیم، گریز ترمیم، حسن طلب ترمیم، دعائیہ ترمیم،

ग़ालिब کا کسی دے

سُبھ اے دم دارواڑا اے خَّاوار خُلَا
خُسُرَوےِ اَنْجُوم کے آیا سَرْفَ مِنْ
وہ بھی بھی اک سیمیا کی سی نمود
ہے کُعاکَب کُوچ نجَر آتے ہے کُوچ
ساتھ گردنے پر پڈا ثا رات
سُبھ آیا جانیب اے مشارک نجَر
شہد = امرحہ

انجوم = سیتارے

سرف = بسار، خُنْم

گونجینا اے = خَّاڻا

گوہر = موتی

سیمیا = کُدرا تی خُبُبی

مَهْرَ الْأَلَمْ تَابُوكَ مَنْجَرَ خُلَلَا

شَبُوكَوَهَا گُونجِنَهْ گُوبَرَ

سُبَّهَوَهَا رَاجَهَا مَهْرَ وَ اَخْتَرَ كَهْلَا

دَتَتَهْ یَهْ يَهْ ڈُخَهَا بَاجِنَهْ خُلَلَا

مَوَتِيَهْوَهَا هَرَ تَرَفَ جَوَارَ خُلَلَا

اَكَ نَگَارَ اَتَشِيَهْ رَخَ سَرَ كَهْلَا رُخَهَا خُلَلَا

مَهْرَ عَالَمَ تَابُوكَ مَنْجَرَ كَهْلَا

شَبُوكَوَهَا گُونجِنَهْ گُوبَرَ

صَبَحَوَهَا رَاجَهَا مَهْرَ وَ اَخْتَرَ كَهْلَا

دَتَتَهْ یَهْ يَهْ ڈُخَهَا بَاجِنَهْ خُلَلَا

مَوَتِيَهْوَهَا هَرَ تَرَفَ جَوَارَ خُلَلَا

اَكَ نَگَارَ اَتَشِيَهْ رَخَ سَرَ كَهْلَا رُخَهَا خُلَلَا

صبح دم دروازہ خاور کھلا

خسرو انجم کی آیا صرف میں

ہ بھی تھی ایک سیمیا کی

س نمود

یں کواکب کیجھ نظر آئی بین

جھ سطح گردوں پر یہا تھا رات

صبح ایسا جانب مشرق نظر

الفاظ = معنی۔

ستارے

صرف = بس، ختم، تمام۔ کواکب = ستارے

گونجینہ = خزانہ۔

کوبَر = اُسمان

نگار اتَشِيَه = رنگیں

سیمیا = قدرتی خوبی شعلے

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

व्याकरण

86

प्रकरण-

शब्द

بچو آپ نے کچھ قواعد اردو زبان کی درجہ ششم اور درجہ بیفتہ میں پڑھیں۔ اب میں آپ کو ذرا تفصیل سے قواعد پڑھاؤں گا تاکہ آپ قواعد کو بہتر طریقے سے سمجھ سکیں۔ یہ تو آپ جانتے ہیں کہ کسی بھی زبان کی خوبصورتی اس کی قوانین سے ہی ہوتی ہے اردو اور بندی زبان میں بھی قواعد کی بہت اہمیت ہے۔ تو چلو شروع کرتے ہیں۔ سب سے پہلے ہم لفظ کی تعریف سمجھیں گے۔

سب سے پہلے ہم لفظ کی تعریف سمجھیں گے۔

انسان کے منہ سے بولتے وقت جو کچھ نکلتا ہے اسے لفظ کہتے ہیں لفظ حروف کی ایک خاص ترتیب کا نام ہے لفظ کے معنی بو یا نہ بو یہ ضروری نہیں۔

لفظ کی اقسام:- لفظ کی دو اقسام ہیں۔ (1) کلمہ (2) مہمل کلمہ
ایسا لفظ جس کا کچھ نہ کچھ مطلب سننے والے کی سمجھ میں آجائے اسے کلمہ کہتے ہیں۔

ایسا لفظ جس کے سننے سے کچھ مطلب سمجھ میں نہ آئے محمل کھلاتا ہے یہ جیسے:-
گپ شپ غلط سلط اس میں گپ اور غلط کلمہ ہے اور جبکہ شپ اور سلط مہمل۔

مہمل کلمہ

نوٹ یاد رکھیں کہ مہمل کی مزید اقسام نہیں پائی جاتیں جبکہ کلمہ کی مزید تین اقسام ہیں
بچھو آپنے کुछ کવاید عربی جو ہم کے لئے کافی تھے اور کافی سلسلہ میں پڑھیں۔ اب میں آپ کو جو کلمہ کے ساتھ ساتھ اپنے کلمہ کی مدد سے کوئی سچا مطلب نہیں پڑھ سکتا ہے۔ اس کے لئے کافی تھے اور کافی سلسلہ میں پڑھیں۔

سब سے پہلے ہم لفظ (شब्द) کی تاریخ (پरिभाषा) سامझेंगے

شब्द کی پरिभाषا انسان کے مونہ سے بولتے وکھ جو کوئی نیک لکھتا ہے اسے شब्द کہتے ہیں شब्द اکثر کے

एک خاص کرم کا نام ہے لفظ کے مাযں ہو یا نہ ہو یہ جو کوئی نہیں۔

شब्द کے پ्रकार;- شब्द کے دو پ्रकार ہوتے ہیں। (1) سार्थक شब्द (2) نیرथک شब्द।

کلمा (سار्थک شब्द) اسے شब्द جیسکا کوئی نہ کوئی مطلوب سمعنے والے کی سامझ میں آ جائے اسے کلمा کہتے ہیں۔

مہمل کلمा (نیرथک شब्द)

اسے شब्द جیسکے سمعنے سے کوئی مطلوب سمعنے والے کی سامझ میں نہ آ جائے مہمل کہلاتا ہے جیسے:- گپ شپ
غلط سلط اس میں گپ اور غلط کلمہ کے ساتھ ساتھ اپنے کلمہ کی مدد سے کوئی سچا مطلب نہیں پڑھ سکتا ہے۔ اس کے لئے کافی تھے اور کافی سلسلہ میں پڑھیں۔

نوت

یاد رکھیں کہ مہمل کی مدد سے کوئی سچا مطلب سمجھ میں نہیں پڑھ سکتا ہے۔ اس کے لئے کافی تھے اور کافی سلسلہ میں پڑھیں۔

جذبکہ کلمा (سار्थک شब्द) تین پ्रکार کے ہوتے ہیں۔

बच्चों में ने आप को लفظ के बारे में बताया था और यह भी बताया था कि महेल वाक्य कोन से बोते हैं। लفظ की जो विभाग में ने आप को बतायी तभी वह अब से आज तक पहली विभाग के बारे में पूछते हैं गे तो लिखने की पहली विभाग ही वाक्य है। लिखने की पहली विभाग के बारे में आपको इस पाठ में बताऊंगा बनावट के लिहाज से संज्ञा के तीन प्रकार हैं इस्म मसदर (स्रोत संज्ञा) इस्म जामिद (स्वयं संज्ञा) इस्म मशतक़ (व्युत्पन्न संज्ञा)।

वह वाक्य जो जामिद है वह संज्ञा है जो ना तो स्वयं किसी शब्द से बनी हो और ना उससे अतिरिक्त

शब्द बनाए जाते हैं संज्ञा जामिद कहलाती है जैसे क़लम, मेज़ अली आदि।

अस्म जामिद

अस्म मसदर

अस्म मशतक़

बच्चों मैंने आपको शब्द के बारे में बताया था और यह भी बताया था कि निरर्थक शब्द कौन से होते हैं। शब्द के जो प्रकार मैंने आपको बताए थे उनमें से आज हम पहले प्रकार के बारे में पढ़ेंगे। तो शब्द का पहला प्रकार है संज्ञा मगर बच्चों संज्ञा के भी प्रकार होते हैं जो मैं आपको इस पाठ में बताऊंगा बनावट के लिहाज से संज्ञा के तीन प्रकार हैं इस्म मसदर (स्रोत संज्ञा) इस्म जामिद (स्वयं संज्ञा) इस्म मशतक़ (व्युत्पन्न संज्ञा)।

इस्म जामिद

वह संज्ञा है जो ना तो स्वयं किसी शब्द से बनी हो और ना उससे अतिरिक्त शब्द बनाए जाते हैं संज्ञा जामिद कहलाती है जैसे क़लम, मेज़ अली आदि।

इस्म मसदर

वह संज्ञा जो खुद तो किसी से ना बनी हो लेकिन व्याकरण के अनुसार उससे अतिरिक्त शब्द बनाए जा सकते हैं जैसे:- पढ़ना, लिखना आदि मसदर के आखिर से अगर ना को दूर किया जाए तो क्रिया का रूप और एकवचन स्थिति बाकी रह जाती है जैसे लिखना से लिख पढ़ना से पढ़ आदि।

इस्म मशतक़

वह संज्ञा जो व्याकरण के अनुसार मसदर से बनाया जाए मशतक़ कहलाता है जैसे पढ़ना से पढ़ाई लिखना से लिखाई आदि।

ज़मीर (सर्वनाम) और उसके भेद

اسم ضمير اور اسکی اقسام

ضمير وہ کلمہ ہے جو کسی شخص یا چیز کے نام کی جگہ تکرار سے بچنے کے لئے استعمال کیا جاتا ہے۔ جس اسم کی جگہ ضمير استعمال کیا جائے تو وہ مرجع کہلاتا ہے جیسے علی اچھا لڑکا ہے۔ وہ صبح سویرے اٹھتا ہے۔ وہ سب کی عزت کو اپنے ان جملوں میں وہ ضمير ہے اور علی مرجع ہے۔ **اسم ضمير کی اقسام:-**

ضمير شخص

وہ ضمير جو کسی شخص کے لئے استعمال ہو۔ وہ ضمير جو ایسے شخص کے استعمال کیا جائے جو موجود نہ ہو ضمير غائب کہلاتا ہے وہ ضمير جو ایسے شخص کے لئے استعمال ہوتا ہے جس سے گفتگو کی جاری ہے وہ ضمير حاضر یا مخاطب کہلاتا ہے۔ اور وہ ضمير جو ایسے شخص کے لئے استعمال ہو جو خود گفتگو کر رہا ہو ضمير متکلم کہلاتا ہے وہ، اس، غائب بین تو، تم، آپ، ضمير حاضر اور میں اور بم ضمير متکلم ہے۔

ज़मीर वह वाक्य है जो किसी व्यक्ति या चीज के नाम की जगह बहस से बचने के लिए प्रयोग किया जाता है। जिस इस्म की जगह ज़मीर इस्तेमाल किया जाए वह मर्जा(संदर्भ) कहलाता है जैसे अली अच्छा लड़का है। वह सुबह सवेरे उठता है। वह सब की इज्जत करता है। इन वाक्यों में वह ज़मीर है और अली उनका मर्जा(संदर्भ) है। **सर्वनाम के भेद**

इस्म शखसी (व्यक्ति विशेष)

वह सर्वनाम जो किसी व्यक्ति के लिए इस्तेमाल हो। वह सर्वनाम जो ऐसे व्यक्ति के लिए इस्तेमाल किया जाए जो उपस्थित ना हो सर्वनाम गायब कहलाता है वह ज़मीर जो ऐसे व्यक्ति के लिए प्रयोग होता है जिससे बातचीत की जा रही है वह ज़मीर श्रोता कहलाता है या और वह ज़मीर जो ऐसे व्यक्ति के लिए इस्तेमाल हो जो खुद वक्ता हो तो उसे वक्ता कहते हैं वह, उस, उन, उन्हें सर्वनाम गायब हैं तो, तुम, आप सर्वनाम श्रोता हैं और मैं, और हम सर्वनाम वक्ता हैं।

बचों कल मैंने आपको ज़मीर शख्सी (पुरुष वाचक सर्वनाम) के बारे में बताया था आज ज़मीर के और प्रकार बता रहा हूं। ध्यान पूर्वक समझने की कोशिश करो।

ضمير موصولة

वह ضمير جس के ساتे بپیشہ एक ایسا جملہ ہوتا ہے جس میں اس کے اسم کا بیان ہوتا ہے ضمير موصولة کہلاتا ہے۔ جیسے:- جو لزکا محنت کرتا ہے وہ کامیاب ہوتا ہے۔ اس جملے میں "جو" ضمير موصولة ہے اور اس کا اسم یعنی لزکا بھی استعمال ہوا ہے۔

ضمير استفهامیہ

وہ ضمير جو پوچھنے کے موقع پر بولی جاتی ہے استفهامیہ کہلاتا ہے۔ جاندار اسماء کے لئے "کون" "کس" اور یہ جان کے لئے "کیا" "کی" استفهامیہ ضمير استعمال ہوتی ہے۔

وہ ضمير جس میں کسی شخص یا چیز کی طرف اشارہ کیا جائے ضمير اشارہ کہلاتا ہے جیسے "یہ" اور "وہ"۔

ضمير اشارہ

شخصی ضمیروں کے ساتھ "آپ" "اپنا" اور "خود" استعمال کرتے ہیں تو یہ بات میں تاکید پیدا کرتے ہیں۔ ایسی ضمائر کو تاکیدی کہتے ہیں۔ جیسے میں خود گیا تھا اس کا اپنا فائدہ ہے۔

جو ضمیریں غیر معین اشیاء یا اشخاص کے لئے استعمال کی جاتی ہیں ضمير تنکیدی کہلاتی ہیں یہ تعداد میں دو ہیں "کوئی" اور "کسی" جاندار کے لئے اور "کچھ" یہ جان کے لئے۔

وہ اسم جس میں ضمير کسی صفت کے ساتھ واقع ہو ضمير صفتی کہلاتا ہے۔ جیسے:- مجھ ناچیز اس عقل مند اس میں "مجھ" اور "اس" ضمير صفتی ہیں۔

ضمير تنکیدی

ضمير صفتی

ज़मीर मौसूला (संबंध वाचक सर्वनाम)

वह ज़मीर जिसके साथ हमेशा एक ऐसा वाक्य होता ہے जिसमें उसके इसका व्यापार कहलाता ہے जैसे:- जो लड़का मेहनत کرتा ہے कामयाब ہوتा ہے। इस वाक्य में "जो" ज़मीर मौसूला ہے اور उसका इस यानी लड़का भी इस्तेमाल ہुआ ہے।

ज़मीर इस्तफ़हामिया (प्रश्नवाचक सर्वनाम)

वह ज़मीर जो पूछने के مौके पर बोली जाती ہے ज़मीर इस्तफ़हामिया کहलाता ہے। جानदार अस्मा(नाम) کے لिए "कौन" "کیس" اور वेजान के لिए "کیया" کی इस्तफ़हामिया ज़मीर इस्तेमाल ہوتی ہے।

ज़मीर इशारा (सांकेतिक सर्वनाम)

वह ज़मीर जिसमें किसी शख्स یا चीज की तरफ इशारा کیا جाए ज़मीर इशारा कहलाता ہے जैसे:- "यह" اور वह।

ज़मीर ताकीदी (निश्चयवाचक सर्वनाम)

जब शख्सी ज़मीरों के साथ आप، اپنा، और खुद इस्तेमाल करते ہے تو یہ बات में ताकीद पैदا کرتे ہے ऐسی ज़मायर को ताकीदी کہتے ہے जैसे:- मैं खुद गया था، उसका अपना फायदा ہے।

ज़मीर तन्कीरी (अनिश्चयवाचक सर्वनाम)

ज़मीर सिफ्टी (विशेषण सर्वनाम)

जो ज़मीरें चीजों یا व्यक्तियों कے لिए इस्तेमाल की जाती ہے ज़मीर तन्कीरी कहलाती ہے

यह तादाद में दो ہے "कोई" اور "کیسی" جानदार के لिए और "کुछ" वेजान के لिए।

वह इस जिसमें ज़मीर किसी सिफत(विशेषता) के साथ ہو ज़मीर सिफ्टी कहलाता ہے जैसे मुझ नाचीज़، उस अकलमंद इसमें "मुझ" और "उस" ज़मीर सिफ्टी ہے।

इस्म सिफत (संज्ञा विशेषण)

اسم صفت

وہ اسم جس میں کسی چیز کی اچھائی یا برائی یا ظاہر یا جس میں کسی چیز کی خصوصیت معلوم ہو اسم صفت کہلاتا ہے۔ جس کی صفت بیان کی جائی اسے موصوف کہتے ہیں جیسے جھوٹا لڑکا سچا آدمی۔ اس میں جھوٹا اور سچا صفت جبکہ لڑکا اور آدمی موصوف۔

وہ سंज्ञा جس میں کسی چیز کی اچھائی یا برائی کو باتا یا جس میں کسی چیز کی خصوصیت معلوم ہو اسم صفت کہلاتا ہے۔ جس کی صفت بیان کی جائی اسے موصوف کہتے ہیں جیسے جھوٹا لڑکا سچا آدمی۔ اس میں جھوٹا اور سچا صفت جبکہ لڑکا اور آدمی موصوف۔

صفت ذاتی

اسم صفت کی اقسام:-

وہ صفت جو کسی موصوف میں مستقل طور پر پائی جائی صفت ذاتی کہلاتی ہے۔ جیسے مینہا کزو وغیرہ اس کے تین درجے بین وہ درجہ صفت جس میں کسی چیز یا شخص کی ذاتی صفت بلامقابلہ غیر ظاہر ہوتی ہے تفضیل نفسی کہلاتی ہے جیسے لائق۔ وہ درجہ صفت جس میں چیز یا شخص کو دوسرے پر ترجیح دی جائی تفضیل بعض کہلاتا ہے جیسے بہت لائق وہ درجہ جس میں کسی چیز کو اس جیسی تمام چیزوں پر ترجیح دی جائی تفضیل کل کہلاتا ہے جیسے سب سے زیادہ لائق۔

صفت نسبتی

وہ صفت جو کسی شخص یا چیز سے تعلق یا چیز سے نسبت ظاہر کرے صفت نسبتی کہلاتا ہے جیسے جگہ مراد ابادی مجید لاپوری وغیرہ۔ اس میں جگہ ایک شاعر کا نام ہے اور اس کی نسبت مراد اباد ضلع سے لی گئی ہے۔ اسی طرح سے محمد ابک شخص کا نام ہے اور لاپوری ان کی نسبت سے جوڑا گیا ہے تو اس میں لاپور اور مراد ابادی نسبتی صفت کہلاتی ہے۔

صفت عددی وہ صفت جو اپنے موصوف کی ترتیب یا درجہ کو ظاہر کرے صفت عددی کہلاتا ہے جیسے پانچواں سبق پہلا دن وغیرہ

صفت مقداری وہ صفت ہے جس سے چیزوں کی مقدار معلوم کی جائی صفت مقداری کہلاتے ہیں جیسے

سیفত جاتی (व्यक्तिगत विशेषण)

سیر بھر، کچھ आज, بहत यीसे وغیرہ

वह विशेषता जो किसी वर्णित में लगातार तौर पर पाई जाए सिफत जाती कहलाती है जैसे मीठा कड़वा वगैरा इसके तीन दर्जे हैं वह दर्जा सिफत जिसमें किसी चीज या व्यक्ति की जाती सिफत किसी दूसरे के बगैर होती है तफ़ज़ील नपस्सी कहलाता है जैसे लायक। वह दर्जा सिफत जिसमें चीज या शख्स को दूसरे पर तरजीह दी जाए तफ़ज़ील बाज़ कहलाता है जैसे बहुत लाइक वह दर्जा जिसमें किसी चीज को उस जैसी तमाम चीजों पर तरजीह दी जाए तफ़ज़ील कल कहलाता है जैसे सबसे ज्यादा लायक।

सिफत निस्वत्ती

(विशेषण सापेक्ष)

वह विशेषता जो किसी व्यक्ति या चीज का दूसरे व्यक्ति या चीज से सबंध या निस्वत जाहिर करें सिफत निस्वत्ती कहलाता है जैसे जिगर मुरादाबादी मजीद लाहौरी आदि। इसमें जिगर की निस्वत मुरादाबाद से لी गई है और मजीद की निस्वत लाहौर से ली गई है इसलिए इसमें लाहौरी और मुरादाबादी सिफत निस्वत्ती है। **सिफत अददी (संख्यात्मक विशेषण)**

वह सिफत जो अपने वर्णित की तरतीब या दर्जे को जाहिर करें सिफत अददी कहलाता है जैसे पांचवा सबक, पہला दिन आदि।

सिफत मिक्कदारी (एक मात्रात्मक विशेषण)

वह सिफत जिससे वस्तुओं की मिक्कदार मालूम को जाए सिफत मिक्कदारी कहलाते हैं जैसे सेर भर, कुछ अनाज, बहुत पैसे आदि।

पाठ-

पाठ्य क्रमांक -

व्याकरण

87

प्रकरण-

शब्द

بچوں کل میں نے آپ کو بتایا تھا کہ مہمل کی کوئی اور قسم نہیں ہوتی مگر کلمے کی تین قسمیں ہوتی ہیں۔ آج میں آپ کو ان تین قسموں کے بارے میں بتاؤں گا وہ تین قسمیں ہیں اسم، فعل، حرف۔

وہ کلمہ ہے جو کسی جاندار یا غیر جاندار چیز یا جگہ کا نام ہو اس کہلاتا ہے جیسے کرسی، دبلي، لال قلعہ، آگرہ، حامد جنید جمشید وغیرہ۔

وہ کلمہ ہے جس سے کسی کام کا کرنا یا بونا یا سہنا ظاہر ہو اور اس میں کوئی زمانہ پایا جائے فعل کہلاتا ہے جیسے حامد کھیلتا ہے، وہ آتا ہے، رام سوتا ہے وغیرہ اس میں کھیلتا، سوتا، لفظ فعل کہلانیں گے۔

وہ کلمہ ہے جو دوسرے کلموں کے ساتھ ملے بغیر یورے معنی نہ دے حرف اسموں اور فعلوں کو اپس میں ملاتا ہے۔ جیسے:- میں کل تک اسکول جاؤں گا وہ چھت سے گریزا، میز کے اوپر کتاب بیٹھت پڑے۔ اس میں تک، سے، اوپر وغیرہ حرف کہلاتے ہیں۔

بچوں کو کل میں آپکو بتایا था कि महमल की कोई और प्रकार नहीं होती मगर कलमा की तीन प्रकार होती हैं।

आज मैं आपको इन तीन प्रकारों के बारे में बताऊंगा वह तीन प्रकार हैं इस्म (संज्ञा) फ़ेल (क्रिया) हर्फ़ (संयोजन)।

इस्म (संज्ञा)

वह कलमा है जो किसी जानदार या गैर जानदार चीज़ या जगह का नाम हो इस्म कहلاتा है जैसे कुर्सी, दिल्ली, लाल किला, हामिद, जुनैद आदि।

फ़ेल (क्रिया)

वह कलमा है जिससे किसी काम का करना होना या सहना जाहिर हो और इसमें कोई जमाना पाया जाए फ़ेल कहلاتा है जैसे हामिद खेलता है, वह आता है, राम सोता है आदि इसमें खेलता, आता, सोता क्रिया शब्द हैं।

हर्फ़ (संयोजन)

वह कलमा जो दूसरे कलमों के साथ मिले बगैर पूरे मानी ना दे हरफ़ इसमों और फ़ेलों को आपस में मिलाता है जैसे तक, से, पर आदि।

अभ्यास कार्य

प्रश्न,, ज़ुबान की खूबसूरती किससे होती है?

प्रश्न,, महमल कलमा किसे कहते हैं?

प्रश्न,, शप और सलत कौनसा कलमा हैं?

प्रश्न,, क्या कलमा की तरह महमल कलमा के भी प्रकार होते हैं?

प्रश्न,, कलमा के कितने प्रकार होते हैं?

مشق

سوال.... زبان کی خوبصورتی کس سے ہوتی ہے؟

سوال.... مہمل کلمہ کسے کہتے ہیں؟

سوال.... شپ اور سلط کون سے کلمہ کی بھی اقسام ہوتی ہیں؟

سوال.... کیا کلمہ کی طرح مہمل کلمہ کی بھی اقسام ہوتی ہیں؟

سوال.... کلمہ کی کتنی قسمیں ہوتی ہیں؟